

POUL FELDVOSS
INGER KJÆR JANSEN

*Øg dagligen studerer paa
Den Høje for at lære
At hun i viden Alder saa
vandre mig med Glæde.*

P. Vornung.

SOGNETS SKOLE

Tårnbys skolehistorie fra
1814 til århundredskiftet

TÅRNBY KOMMUNE

SOGNETS SKOLE

Poul Feldvoss og Inger Kjær Jansen:

SOGNETS SKOLE

Tårnbys skolehistorie fra 1814 til århundredskiftet

Bogen er 2. bind af i alt 4

© Tårnby kommune, Inger Kjær Jansen og Ninna Feldvoss, 2014

ISBN: 978-87-88193-08-4

Bogen er sat med Adobe Garamond Pro og Arial

Billedredaktion: Inger Kjær Jansen

Lay-out: Ninna Feldvoss

Grafisk tilrettelægning: Hans Mathiasen

Forside: Den indbyrdes Undervisning (efter Forordningen af 8. Marts 1819).

Akvarel af P.C. Klæstrup, Dronningens Håndbibliotek

Bogen er trykt af Rosendahls a/s

Øvrige bind:

Poul Feldvoss, Bind 1: SKOLEN I DE 7 LANDSBYER, udg. 2005

Poul Feldvoss, Bind 3: SKOLEN FOR FOLKET, udg. 2010

Poul Feldvoss, Bind 4: DEN KOMMUNALE SKOLE, udg. 2014

POUL FELDVOSS
INGER KJÆR JANSEN

SOGNETS SKOLE

Tårnbys skolehistorie fra
1814 til århundredskiftet

TÅRNBY KOMMUNE

INDHOLD

Forord.....	7
-------------	---

INDLEDNING

Tårnby Sogn	9
Krig og økonomisk krise	10
Brand i Tårnby	11

1 – DEN STORE SKOLEKOMMISSION

De reventlowske skoler	13
De første seminarier	15
Provisorisk Reglement for Almue-skolevæsenet 1806.....	16
En lærer ansættes i Kastrup	16
Den lokale skolekommission	18
Undervisningen	20
Kastrup Skole	20
Indberetning i 1809	22
Historie	23
Gymnastik	24
Mulkt	25
Skoleplan 1811	27
Planens konsekvenser	34
Den præliminære skole	35
Indberetning 1812	36

2 – SKOLELOVEN AF 1814

Landsbyskoleloven	37
Lærernes vilkår	39
Multer igen	40
Brand i Sundbyerne	42

Nye skoler?	42
Brandforsikring af skolerne	47
Sundbyvester Skole	48
Sundbyøster Skole	48
Tårnby Skole	49
Ullerup Skole	51
Tømmerup Skole	52
Maglebylille Skole	52

3 – UNDERVISNINGEN

Bibler, ABC'er og forstandsøvelser	55
Konfirmation	56
Biskop Münters visitatser fra 1821 og 1828 ..	58
En hårdhændet lærer	60
En revselsessag i Maglebylille	65
Lars Hansen	66
Indbyrdes undervisning	67
Seminarieerne rammes	70
Modstand mod den indbyrdes undervisning	71
Tømmerup-Ullerup Skole	74
Forarbejdet til Kastrup-Maglebylille Skole ..	75
Endelig en fælles skole	77
Biskop Mynters visitats fra 1836	78
Saltholm	81
Sogneforstanderskab	81
Skolepatroner	82
Biskop Mynsters sidste visitatser	83
Eksamnen og lærebøger	88
Undervisningstiden	91

4 – ANDRE SKOLER OG PRIVATUNDERVISNING

Aftenskoler	93
Kastrup Glasværks Skole	94
Poge- og privatskoler	99
Eksamen 1862.	101
Ny skole i Sundbyvester.	104
Guvernanter	105
Uddannelsen af lærerinder.	107
Koleraepidemi og usle boligforhold i Sundbyerne	108
Ferier og privatundervisning	111
Befolkningstilvæksten	112
Børnetallet stiger	113
Tilsyn fra øverste myndighed.	114

5 – DE SIDSTE ÅRTIER FØR SOGNETS DELING

Strid om offer	117
Brolægning i stedet for nye skoler	119
Ny skole i Sundbyøster og behov for flere	125
Skoleplan for Sundbyerne i 1879.	126
Internat eller elevfængsel	129
Sinkeklasse	132
Nye private skoler i Sundbyerne	133
Skolekommissionens kompetence	134
Instruks for førstelæreren.	135
Lærerstid i Sundbyøster	136
Kastrup-Maglebylille Skole nedlægges	138
Kastrup Skole	139
Ny skole i Maglebylille	141
Lærernes status	143
Organistembedet ved Tårnby Kirke	145

Ansøgninger og ansættelser	146
En streng lærer i Kastrup	148
Førstelærer Erhard Gottfred Thybo	149
Kastrup Skoles indretning	151
Tårnby Skole repareres.	153
Kastrup Pige- og Realskole	153
Frk. Bygums private skole	157
Privatundervisning på Raagaard.	157
Tårnby Poge- og Håndgerningsskole	159
Frk. Lines private skole i Tømmerup	160
Amager Højskole.	160
Skærpet tilsyn	162
Deling af sognet?	162
Skolesituationen i Sundby i 1880'erne.	163
Centralskolen på Øresundsvej	164
Skolepenge	165
Gymnastik.	166
Svømning	167
Sang	168

6 – SUNDBYERNE UDSKILLES AF TÅRNBY SOGNEKommUNE

Tiden efter sognets deling	171
Første sognerådsmøde i Kastrup	172
Skolegang i Kastrup i 1898	174
1899-loven	175
Lærerløn i 1899.	176

AFSLUTNING

Ordforklaring	181
Kilder	182
Emne- og personregister	184

F O R O R D

Det er en ære for mig at kunne færdiggøre dette bind om Tårnbys skolehistorie, som Poul Feldvoss selv havde glædet sig til at fuldende. Jeg er ikke som Poul lærer af uddannelse, men jeg har bestræbt mig for at skrive i hans ånd.

Undervejs i arbejdet med at finde yderligere kilder har jeg ofte tænkt, at dette eller hint aktstykke ville have begejstret Poul. Det drejer sig f.eks. om skoleplanen fra 1811 og ikke mindst konstateringen af, hvor Kastrups første skole lå.

Kilder som amtsskoledirektionen, skolekommissionen og sognerådet har været righoldige på oplysninger. Men som man kunne forvente, er det som regel problemerne, der dominerer – som f.eks. forholdene i Sundbyerne, revselsessager og stridigheder. Det er dog også den slags, der giver kulør på fremstillingen.

Da bogen også er tænkt anvendt som opslagsværk har overlapninger og gentagelser ikke kunnet undgås. Citater er tillemptet nutidig retskrivning.

Jeg vil hermed sige hjertelig tak til Ninna Feldvoss for hendes tillid, kritiske gennemgang og korrekturlæsning. Desuden en varm tak til Søren Markvard for udarbejdelse af register m.m.

Inger Kjær Jansen

Poul Feldvoss sidder foran skolen i Den gamle By i Aarhus.
Foto: Ninna Feldvoss, 2008.

Kort over Amager 1814.
 Ved Lohse.

INDLEDNING

Tårnby Sogn

Som det fremgår af kortet overfor omfattede Tårnby Sogn i begyndelsen af 1800-tallet landsbyerne Sundbyøster og Sundbyvester, Kastrup, Tårnby, Maglebylille, Tømmerup og Ullerup. Mod syd lå naboen Store Magleby med efterkommere af de hollandske indvandrere fra omkring 1521 samt skipperbyen Dragør.

I 1801 boede 3.126 personer i Tårnby Sogn fordelt på 645 familier, hvoraf hovedparten, nemlig 1.576, hørte hjemme i Sundbyerne. Hovederhverv var amagerbruget, hvor man først og fremmest dyrkede grønsager, der blev afsat inde i København. Befolkningen var fordelt på 100 gårdmandsfamilier, 250 husmandsfamilier, 502 tjenestefolk samt en hel del håndværkere, f.eks. smede og tømrere. Et par industrivirksomheder kunne også tilbyde arbejde. På Kastrup Værk, der var grundlagt i 1747, brændte man kalk, og i Sundby lå flere fabrikker, f.eks. en limfabrik og en farvemølle.

Administrativt var Amager fra 1813 underlagt Komitéen for Amagerland, en slags forstanderskab, som skulle varetage hele øens fællesforhold, særlig Saltholmsrettighederne. Dens første formand var proprietær Jens Ludvig Christensen fra Løjtegård. Komiteen tog sig af sognets hovedlandevej, Kongevejen. En del heraf var Amager Landevej, der førte fra Amagerport til Dragør.

Under komiteen lå også bommen, hvor Svinget møder Amagerbrogade. Bommen blev i 1876 flyttet til grænsen til København ved hjørnet af Vor Frelsers Kirkegård, hvor der skulle betales afgifter for at komme til og fra øen.¹ Halvdelen af indtægterne fra bomafgifterne skulle tilfalde amagerne og den anden halvdel staten. Amstforvalter Bjerg skulle fordele pengene, men der forelå intet regnskab. Det førte til klager fra fogederne i øens byer. I en klage fra 1818 mente

Bomhuset ved Vor Frelsers Kirkegård ved Amagerbrogade og Prags Boulevard. Huset blev revet ned i 1906. Ca. 1902.

¹ Amager. Nyt Nordisk forlag 2002, side 46

de at have et tilgodehavende på 6.400 rigsdaler, som skulle bruges til bl.a. et jordemoderhus og nye skoler. Først flere år senere, da amtsforvalteren døde, blev sagen afgjort. Men da fik amagerne blot 773 rigsdaler af boet efter amtsforvalteren. Derefter fik øens fælleskasse dog i en år-række halvdelen af bomindtægterne, der blev brugt til bl.a. landevejen og skolerne.²

Krig og økonomisk krise

Det var på et kritisk tidspunkt for landet som helhed og for Amager i særdeleshed, at skolereformerne blev sat i gang.

Tiden var præget af krige i Europa. Danmark forsøgte at holde sig neutralt under Napoleonskrigene, men England var bange for, at Danmark ville stille sig på Frankrigs side, og sendte derfor en flåde mod København i 1801.

Amager blev sat i forsvarstilstand. Rundt om på øen indkvarteredes adskillige soldater. Det kunne være Kongens Livjægerkorps, der deltog i kystbevogtningen. Livjægerens 1. regiment havde kvarter i Kastrup og stabskvarter på Kastrupgård. Deres opgave bestod i at holde øje med, at ingen deserterede fra Amager med danske eller svenske både, samt at ingen brevvekslede med de engelske skibe i sundet. Den 2. april 1801 vandt englænderne Slaget på Reden ved København, bl.a. fordi de havde en dobbelt så stor artilleristyrke, et veltrænet mandskab og et dygtigt officerskorps med den kendte søhelt, Lord Nelson, som fører. Desuden var de engelske skibe bevægelige, mens den danske flåde lå for anker i Kongedybet, fordi dette farvand ikke måtte opgives, idet København og flådens anlæg kunne bombes herfra.

Der gik et par år, hvor tilstandene i Danmark var usikre. Den 2. september 1807 sendte englænderne en regn af brandraketter og bomber ind over København. Byen var et inferno af ild. Omkring 1.600 indbyggere blev dræbt og lige så mange såret. Om morgenen den 7. september overgav Danmark sig.

Herefter sejlede englænderne af sted med den danske flåde. Danmark følte sig nu tvunget til at gå ind i krigen på Frankrigs side.

2 Nicolaisen bd. 3, side 45-46

En dramatisk begivenhed ved Kalvebod Strand under krigen. *Den Deel af Taarnby paa Amager som vender mod Kalleboe Strand, hvor en Baad med Depecher til Kronprinsen bliver eftersat af en fjendtlig Barcasse d. 3 sept. 1807 om Morgenens ved Dagens Anbrud.* Akvarel af J.L.V. Michelsen. Original på Aalborg Historiske Museum.

Brand i Tårnby

Oven i alle disse ulykker udbrød der den 15. oktober 1808 brand i Tårnby landsby, hvor 7 gårde og et hus nedbrændte. Flere køer, heste og får blev også flammernes bytte. At så mange gårde og huse blev ramt ved ildebrandene skyldtes, at bygningerne lå tæt op ad hinanden. Det tog nogen tid at få genopbygget disse gårde, for krigen medførte mangel på bygningsmaterialer. Desuden var der ingen skov på Amager, som kunne forsyne de brandlidte med tømmer. Flere af de ramte gårde blev genopbygget uden for landsbyerne. Udskiftningen i begyndelsen af 1800-tallet havde dog også medført, at andre gårde i landsbyerne i Tårnby Sogn havde valgt at flytte ud på de omkringliggende marker uden for landsbybebyggelsen.

I december 1813 blev våbenhvilen underskrevet, og den 14. januar 1814 sluttedes fred i Kiel.

Danmark måtte afstå Norge til Sverige. Krigen havde været så dyr, at staten var blevet erklæret bankerot i 1813. Den betød, at den gamle rigsdaler blev afløst af den nye rigsbankseddel, der kun havde den halve værdi.³ Det fik stor betydning for den enkelte borger, der dermed også fik halveret egne værdier såsom bolig, høst og pengebeholdning.

³ 1 rigsdaler svarede til et sølvindhold på 25,281 gram. I 1813 blev den sat til 12,63 gram sølv

KAPITEL 1

DEN STORE SKOLEKOMMISSION

Fattige og elendige er vi. Skal vi nu også være dumme, da kan vi ophøre med at være stat.

Sådan udtrykte kronprins Christian, den senere kong Christian den 8., sig bekymret, da staten efter krigen og statsbankerotten i 1813 skulle spare på kultur og dannelse. Men arbejdet med at reformere skolevæsenet fortsatte.

Som omtalt i 'Skolen i de syv landsbyer' blev Den store Skolekommission nedsat i 1789 for at forberede en ny skolelov. Poul Feldvoss skriver: *selvom resultaterne lader vente på sig, er alene kommissionens tilblivelse et bevis på, at de moderne skoletanker har vind i sejlene.*⁴

Skolekommissionen kom i stand i kølvandet på de store landboreformer. Disse reformers fulde betydning ville ifølge lensgreve Christian Ditlev Reventlow først vise sig, hvis de blev fulgt op af en tilsvarende almindelig skolereform. Ved at dygtiggøre landbrugerne ville man opnå, at de bedre forstod nødvendigheden af reformerne og derfor være modtagelige for samme. Det blev da også Christian Reventlow, der som en af kronprinsens mest indflydelsesrige ministre tog initiativ til nedsættelsen af skolekommissionen. Reventlow havde som sin bror, Ludvig, og den senere statsminister, Ernst Schimmelmann allerede i 1780'erne ivrigt arbejdet for at forny skolerne på deres godser.

De reventlowske skoler

Brødrene Reventlow var inspireret af skoler i Tyskland, hvis vigtigste formål var, at børnene havde forstået indholdet af undervisningen, som omfattede læsning, skrivning, regning og religion. Hvis lærerne, der var uddannede, havde evnen, blev der endvidere undervist i Danmarks-historie, naturhistorie, sang og gymnastik. Børnene gik normalt i skole fra det fyldte 6 år, til de blev konfirmeret. Der undervistes hver anden

4 Feldvoss: Skolen i de syv landsbyer, side 139

Kong Christian den 8.
Malet af L. Aumont, 1831.
Rosenborg Slot.
Kopi fra Wikipedia.

Lensgreve Christian Ditlev Reventlow, der var ivrig forkæmper for en skolereform og derfor også blev medlem af skolekommissionen. Hans Hansen. Reventlow Museum. Kopi fra Wikipedia.

dag, men ikke i landbrugets højsæson, hvor børnenes hjælp ude og inde var påkrævet. Christian Reventlow udarbejdede i 1791 et reglement for sine skoler på sit gods på Lolland. Heri var krav til både børn og lærere. Børnene skulle være renvaskede og velopdragne, og de skulle, inden de blev udskrevet:

læse alt trykt og skrevet og kunne gøre fornuftig rede for de væsentligste dele af kristendommen, ligeså forstå så meget af skrivning og regning, at de(t) selv kan regne det fornødne uden at løbe fare for at bedrages af andre, som udnytter dets vankundighed.

En vis social forskel var der dog i reglementet, idet gårdmandsbørn skulle lære mere end husmændenes, hvordan det så kunne lade sig gøre. Reglementet tog afstand fra afstraffelse, som kun måtte bruges som sidste udvej.

Christian Reventlows bror, Ludvig, mente at:

skolerne skal anses som planteskoler, hvor alle statens borgere dannes, nationens karakter udvikles, hvoraf al virksomhed, flid, stræbsomhed skal have sit udspring.

Da kongen, Christian 7., var sindsforvirret, fungerede hans søn kronprins Frederik i realiteten som regent. Han blev begejstret for disse ideer og støttede derfor i 1789 bestræbelsen på at nedsætte en skolekommission.

Som omtalt i 'Skolen i de syv landsbyer' bestod kommissionen foruden af de to brødre Reventlow og Ernst Schimmelmann også af biskop Balle. Han var absolut ikke begejstret for de nye undervisningstanker, de tre nævnte førte med ind i kommissionsarbejdet. Balle, som kendte skolevæsenet ganske godt gennem sine mange visitatser, mente, at skolerne skulle

udbrede og befæste en frugtbar kristendomskundskab i rigerne, som er den rette kilde, hvorfra sædelighed og dyd, stræbsomhed, troskab og virksom menneskekærlighed skal have sin oprindelse.⁵

Så helt fra begyndelsen var fronterne i kommissionen skarpe.

5 Engberg side 190-191

Blågård Seminarium, der fungerede fra 1791.
Kopi fra Wikipedia.

De første seminarier

Noget af det første, kommissionen gik i gang med, var at få oprettet en institution, som kunne uddanne skolelærere. De hidtidige lærere var enten sognets degn, studenter eller andre med en baggrund uden større viden. Undervisningen var da også derefter.

Allerede i 1791 blev Blågård Seminarium oprettet med 2 lærere og 14 elever, der blev optaget uden optagelsesprøve. Undervisningen og opholdet var gratis. Der blev undervist i religion, læsning, skrivning og regning. Tre år senere stiftedes endnu et seminarium på Ludvig Reventlows gods Brahetrolleborg, og i 1802 oprettede præst og senere amtsprovst, Eiler Hammond, et seminarium i sin præstegård i Brøndbyvester. Dette seminarium fungerede i 18 år.

Der kom efterhånden flere mindre seminarier rundt om i landet, og for at få et mere ensartet præg med hensyn til fagenes antal vedtoges i 1818 en seminarielov. Her understreges i første paragraf det religiøse præg, undervisningen fortsat skulle have: undervisningen på seminariet (og dermed på skolerne) skulle drage

omsorg for, at seminaristens religiøse følelse vækkes ved undervisningen, og at den næres og skærpes ved naturens betragtning og ved bibelens læsning.

Så her havde biskop Balles indstilling til formålet med undervisningen foreløbig sat sit aftryk.

Provisorisk Reglement for Almue-skolevæsenet 1806

I første bind om Tårnbys skolehistorie beskriver Poul Feldvoss optakten til det, der som oftest betegnes som Danmarks første folkeskolelov, nemlig 'Anordningen om Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark' af 5. oktober 1814.⁶ Men inden da, i 1806, kom en "forløber" og afprøvning, som også omfattede Tårnby Sogn.

Den 10. oktober 1806 barslede den store skolekommission endelig med et 'Provisorisk Reglement for Almue-Skole-Væsenet paa Landet',

som, efter Kgl. Befaling, indtil videre bliver at følge i Sielland, Fyen, Lolland og Falster.

Det vil sige, Amager blev omfattet af reglementet, hvorimod det ikke gjaldt i Jylland.

Et af punkterne handlede om lærernes "beskikkelse". De seminarie-uddannede lærere skulle have fortrinsret til embeder, øvrige ansøgere skulle eksamineres, inden de kunne tiltræde.

Desuden skulle degneembederne nedlægges, efterhånden som de blev ledige, og degnekaldets pligter og indtægter fordeles på sognets lærere. I Tårnby blev degnekaldet allerede nedlagt i 1793, da degnen Samuel Meyer var trådt tilbage.⁷

En lærer ansættes i Kastrup

I 1805 visiteredes Kastrup Skole af Biskop Balle, og han bemærkede, at læreren, Thomas Pedersen, var gammel og affældig.⁸ I 1808 blev han derfor afskediget. Han *var så gammel og svag, at han ikke kunne forvalte sin tjeneste, som han burde*, skrev Tårnbypræsten Lambert Daniel Bruun.⁹

6 Feldvoss Skolen i de syv landsbyer, side 80, 120, 139, 145, 148

7 Henrik Pedersen: Skoleforhold på Amager indtil 1814 i : Årbog udg. af Historisk Samfund for Khbns Amt. 1916 side 137-156. 1916

8 Feldvoss: Skolen i de syv landsbyer, side 144

9 Skoledirektionen. Indkomne Breve 1808

Nicolai Edinger Balle (1744-1816), biskop over Sjællands Stift 1783-1808. Miniaturemaleri Frederiksborgmuseet. Kopi fra Wikipedia.

Embedet blev i første omgang slået op i Berlingske Tidende i juli 1808, selvom amtsskoledirektionen havde fået en uopfordret ansøgning fra Niels Robertsen fra Maglebylille. Hans far var lærer i Maglebylille, han selv var hjulmand, og i øvrigt havde han et handicap. Han mente sig imidlertid i stand til at være lærer, da hans far kunne give ham noget undervisning inden hans ansættelse.

Selvom ingen reflekterede på annoncen, og Tårnbypræsten lagde et godt ord ind for Niels Robertsen, blev svaret negativt. Amtsskoledirektionen ønskede ikke at ansætte hjulmageren som lærer. Den 29. november kom der dog endelig en ansøger, Johannes Frederik Petersen, der var uddannet fra Brøndbyvester Præsteseminarium fra 1805-08. Provst Eiler Hammond, som drev seminariet, skrev om ham til amtsskoledirektionen:¹⁰

Han høre vel ikke til de fortrinligste fra de seminariumdimitterende, men han vil altid blive en brugbar skolelærer og er vist den bedste, vi kan vente at få til dette ringe embede ved Kastrup Skole. Skolen trænger så højlig til en lærer.

Johannes Frederik Petersen beskikkedes som skolelærer i Kastrup den 2.12.1808 og aflagde følgende løfte:

Thi forpligtes han til, vedbørlig at beopagte sine embedspligter som skolelærer, at føre en anstændig vandel passende med hans stand og stilling som lærer, undervise den ham anbetroede ungdom i den kristelige religion, efterleve og rette sig efter Hans Kongelige Majestæts allernådigste lov og anordninger in specie efter det under 10. oktober 1806 allernådigste approberede reglement for almue skolevæsenet på landet.¹¹

Som det ganske utilslørt fremgår af provstens udtalelse ovenfor, var skoleembedet i Kastrup var som ovenfor nævnt dårligt. Lønnen udgjorde 13 rigsdaler og en andel af det i 1793 nedlagte degneembede, som omfattede undervisningen. Andelen af degneembedet udgjorde ca. 30 rigsdaler, 6 tønder rug, 6 tønder byg samt 2 favne brænde. Det opfyldte langtfra

Lambert Daniel Bruun (1754-1839). Tårnby sognepræst i næsten 50 år, nemlig fra 1791 til sin død.

10 Skoledirektionen. Indkomne Breve 1808

11 Skoledirektionen. Deliberationsprotokol 1807-1812

reglementets bestemmelser om lærernes aflønning i form af kontanter, boligens stand, en skolelod og naturalier. (jf. reglementet, bilag 1 § 48).

Da degneembedet blev nedlagt, betød det bl.a., at det nu var lærerne, der skulle forberede eleverne til konfirmation.

Denne ansættelse er et eksempel på den nye lov eller, som den blev kaldt, et provisorisk, altså foreløbigt, reglement vedr. skolevæsenet.

Den lokale skolekommission

Amtets skoledirektion, der blev oprettet med Reglementet af 1806, havde det overordnede tilsyn med skolevæsenet. Her sad amtmanden og amtets provst, og de skulle sørge for at gennemføre de regler, der blev udstukket af Danske Kancelli. Endvidere skulle Kancelliet årligt udarbejde en indberetning om skolevæsenet i de respektive amter.

Det lokale tilsyn med skolevæsenet skulle en skolekommission tage sig af. Det bestod af præsten som formand og en skolepatron samt de enkelte landsbyers skoleforstandere, som blev valgt *blandt de hæderligste bønder i sognet*.

Danske Kancelli. Bygningen er fra 1721 og ligger ved Christiansborgs Slotsplads. Den har siden 1848 huset Finansministeriet. Ukendt kunstner og årstal. Fra Hans Chr. Johansen: Alm. Brand af 1792. En Koncern i udvikling 1942-92.

Ifølge reglementet havde skolepatronen tilsynet med skolernes bygninger og inventar, og han skulle kontrollere, at lærerne fik de naturalieydelse, sognet var forpligtet til at yde. Han skulle endvidere til skoledirektionen indgive forslag til nybygninger.

I Tårnby var det i de første mange år præsten, der førte skoleregnskabet, en opgave der normalt tilfaldt skolepatronen. Men regnskabet blev dog underskrevet af denne. Præsten skulle besøge skolerne hver 14. dag og påse, at undervisningen var i orden. Da religion og konfirmation i den grad hang sammen med undervisningen og dens afslutning, var skolerne et naturligt område for præsten.

Efter de udstukne regler skulle skolekommissionen: *våge for alt det, som kan have indflydelse på skolevæsenets bedste og fremme.*

Valget af den første lokale skolekommission i Tårnby Sogn fandt først sted den 3.2.1808.

Præsten Bruun mente, at det måtte være kirkens patron, rektor for Københavns Universitet, der blev udnævnt hertil, eller den største lods-ejer i sognet, justitsråd Lange, som ejede Kastrupgård.

Det blev imidlertid ingen af disse, men i stedet amtsforvalter Bjerg, som havde fået den samme rolle i Store Magleby og Dragør. Det fremgår ikke af reglementet fra 1806, hvem der havde kvalifikationer til at blive skolepatron; det præciseres først i skoleloven i 1814. Til gengæld står der i reglementet at skoleforstanderne i hver by skulle vælges af skoledirektionen blandt *de hæderligste* bønder i sognet.

Som skoleforstander i de enkelte byer valgtes

Tårnby: foged Cornelius Pedersen
Sundbyvester: foged Jacob Dirchsen
Sundbyøster: foged Roir Hansen
Kastrup: sognefoged Gert Dirchsen
Maglebylille: Niels Svendsen
Tømmerup: Cort Jacobsen
Ullerup: Crilles Henriksen¹²

12 Skoledirektionen. Indkomne breve

Undervisningen

Reglementet i 1806 var i høj grad præget af de tanker og ideer, der blev praktiseret på brødrene Reventlows skoler, så biskop Balles ideer vandt ikke helt så god genklang her som på seminarieområdet.

Her står:

Ved børnenes undervisning skal der i almindelighed tages hensyn til at danne dem til gode og retskafne mennesker, i overensstemmelse med den evangelisk-kristelige lære og sund fornuft, samt at bibringe dem sådanne kundskaber og færdigheder, at de ved sammes anvendelse kan blive nyttige borgere i staten.

Der skal i skolerne undervises i religion, skrivning og regning, samt i læsning. Ved læsningen skal fornemmelig sådanne bøger benyttes, som kan give almuen et kort begreb om dens fædrelands historie og geographie, samt meddele dem kundskaber, der kan tjene til fordømmes udryddelse, og blive den til nytte i dens daglige håndtering; og bør der ved al undervisning søges lejlighed til passende forstands-øvelser for de unge.

Skolekommissionerne skulle indsende planer for såvel skolebygningerne som undervisningen.

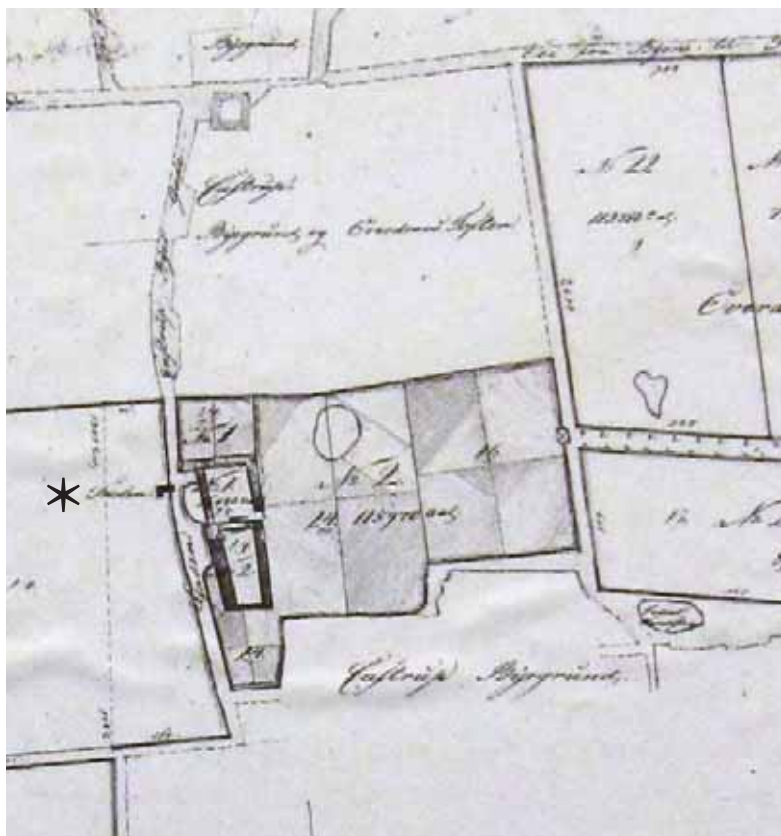
Ifølge skolekommissionsprotokollen fra 1834 blev en sådan plan godkendt den 12.10.1811, sandsynligvis af amtsskoledirektionen. Et udkast fra april 1811 er fundet i direktionens arkiv. Her kommer dog først nogle tidligere oplysninger om skolevæsenet, som sognepræsten, Bruun, i 1808 og januar 1809 indsendte i forbindelse med ansættelse af en ny lærer i sognet.

Ole Tønder Lange.
Fotografisk kopi af maleri
udført af Jens Juel i 1790.

Kastrup Skole

Om Kastrup Skole lyder det: *Den er beliggende i kanten af justitstråd Langes toft. Skolens indretning og tilstand er yderligere slet.* Dette understregede han ved senere at skrive: *som af de slette er den sletteste.* Bruun mente, skolebygningerne end ikke var egnet til kreaturer, og da slet ikke til familier eller elever! Han forsøgte i brevet at få amtsskoledirektionen til at give midler til en ny skole. Men samtidig gjorde han også opmærksom på, at justitsråd Ole Tønder Lange, der var ejer af Kastrup-

Skolen i Kastrup (her markeret med stjerne) lå lige over for Kastrupgårds Hovedbygning, hvor der i dag er indgang til museet. Øverst på kortet ses Saltværksvej med Skottegården, der lå op til den nu nedlagte del af Kastrupgårdsvej. Den nord-syd-gående vej til højre er Kastruplundgade. Kort over Generalkommissær Langes Jorder til Castrupgaard. 1827. Matrikelarkivet.

gård, havde ca. 30 tønder hartkorn¹³ alene i Kastrup. Det var ca. 1/3 af distriktets hartkorn. Han måtte derfor være i stand til at yde bidrag til en ny skole.

Men da manden er vanskelig, må han tages med magt eller alene efter lovens bogstav...så tror jeg, han vil være villig til at tage del i skolevæsenets byrder.

Ved skolen var der ikke engang plads til en lille have til skolelæreren, blandt andet på grund af selve skolens tilstand. Men Bruun nævnte også, at da overdrevet var ved at blive udskiftet, kunne læreren ikke foreløbig få del deri. Hans biindtægter var udover lønnen dermed formindsket.¹⁴

13 Hartkorn: betyder hårdt korn, og var fra 1662-1903 grundlag for jordvurdering i Danmark og dermed for de derpå hvilende skatter

14 Skoledirektionen. Indkomne Breve 22.juli 1808

Da skolen i 1836 skulle sælges, fremkom der i auktionsdokumenterne en beskrivelse af bygningerne. Det fremgik endvidere, at ejendommen aldrig havde været tinglæst.

Skolen bestod af et stråttækt stuehus på 6 fag¹⁵ opført af lervægge. I den ene ende lå en skolestue på 2 fag med bilæggerkakkellovn, bræddeloft, stengulv og 2 fag vinduer. Mod syd 1 fag til forstue og køkken, derpå en stue på 2 fag med bilæggerkakkellovn, bræddeloft og gulv af såvel brædder som sten samt 2 fag vinduer. Og endelig i den vestre ende: 1 fag til sove- og spisekammer med bræddeloft og lergulv samt i sovekammeret ½ fags vindue. Desuden et lille udhus på 2 fag – indrettet til stald med klinede vægge og stråtag. Om en lille gårdsplads stod et plankværk. Vurderingen blev foretaget af foged H. Clausen fra Tømmerup og Iver Hein fra Kastrup og lød samlet på 114 rigsdaler sølv.¹⁶ Sammenlignet hermed blev skolen i Maglebylille, der dog også var bygget meget senere, på samme tid takseret til 420 rigsdaler.

Der var på det tidspunkt ca. 45 børn i den skolepligtige alder i Kastrup, og de skulle altså undervises i et lokale på 2 fag, der svarer til ca. 3,6 meter sammenlignet med andre oplysninger om bindingsværksbygninger i sognet. Hvor dybt huset var oplyses ikke, men det gængse var ca. 5 meter. Så Kastrupbørnene må have siddet tæt i skoletiden.

Indberetning i 1809

I 1809 skrev Bruun sin halvårlige indberetning, som han skulle ifølge reglementet.

Om den nye lærer i Kastrup berettede han indledningsvis:

Pedersen i Kastrup har i den korte tid, som han har været ved skolen forbedret den meget, og af ham venter jeg, han vil sætte skolen i god stand.

Robertsen den yngre i Tømmerup har vel fået nogen dannelse på Blågårds Seminarium, men dog er fremgangen der, ikke som jeg ønskede. Robertsen den ældre i Maglebylille har ingen dannelse fået ...¹⁷ Anthon i Ullerup forskaffer mig mange glade timer, da jeg der kender orden, ethvert barn går frem efter sin alder og

15 1 fag er afstanden mellem to stolpefag i et bindingsværkshus og svarer til ca. 1,8 meter

16 Amager Birk. Auktionsdokumenter 1835-1838

17 Dannelse = uddannelse

evne, så når enhver skolelærer kunne og ville som han .., ville regeringens snart få sine gode hensigt opnået almuen at vorde oplyst.

Læreren Johann Anthon var student, men altså ikke seminarieuddannet.

Robertsen den yngre er med stor sandsynlighed Christian Robertsens anden søn, Johan Frederik Robertsen, født i 1786. Han var som nævnt uddannet på Blågårds Seminarium i 1809, men forblev ikke længe i Tømmerup. Han var senere lærer i Ringsted og kom i 1816 til Fløng, hvor han beskrives som en meget skattet lærer.¹⁸

Historie

Et af de nye fag, lærerne skulle undervise i, var historie. Da kun to ud af de syv lærere i Tårnby på dette tidspunkt var seminarieuddannede, voldte de nye fag problemer. Sognepræsten Bruun skrev derfor i 1809 følgende til skoledirektionen om lærer Johann Anthon:

Det lød, som han blev noget nedslået, da amtsdirektionen i ud-sigten over skolevæsenet ...ligesom misbilligede, at han havde afgivet sig med at gøre ungdommen bekendt med landshistorien, men jeg opmuntrede ham med, at var det fejl, så var fejlen min, som havde opmuntret skolelæreren dertil. Og jeg var virkelig af den mening, at da amagerne for det meste går til søs, var det nyttigt for dem, at have liden kundskab om havene og landene især om Østersøen. Thi når de bragte den kundskab med dem til søs, kunne de lettere gøre sig begreb om søen. Derfor har jeg ikke forelagt lærerne det som pligt, når de selv ikke havde lyst, og at de måtte dertil spille tid for det øvrige undervisning, men det alene skulle være til tidsfordriv, når nogen dertil havde lyst, men da amtsdirektionen er af en anden mening så er sagen frem-lagt. Den øvrige undervisning er kommet i stadig gang og er måske og bedre.

Det kan undre, at Bruun skriver, at de fleste på Amager går til søs, da hovederhvervet var grønsagsdyrkning. Men måske sigter han til den del

¹⁸ Om Johan Frederik Robertsen i : Af landsbyskolens saga. Heri side 68-72: Aksel N. Bak: En lysende personlighed fra 1814. Udg. af Danmarks Lærerforening 1964

af ungdommen, der havde valget mellem det slidsomme arbejde som tjenestekarl på gårdene eller at drage til søs og sejle til fremmede spændende lande. I folketællingen for 1801 er der kun ca. 20 personer i Tårnby Sogn, der er til søs. Måske har Bruun blot brugt det som undskyldning for, at der ikke nødvendigvis skulle undervises i historie.

Gymnastikredskaber fra skolen i Gjerrild på Norddjursland bekostet af den stedlige pastor Kemf i 1825. Danske Kancelli Registrantsager 1825. Rigsarkivet.

Gymnastik

Gymnastik var endnu et nyt fag, der blev indført i Danmark som det første land i verden. Undervisningen heri gennemførtes, såfremt lærerne var seminarieuddannede i faget – eller på anden måde havde opnået kendskab dertil. Faget var tiltænkt både drenge og piger, men fra begyndelsen blev kun drenge undervist heri, sandsynligvis fordi der ikke var kvindelige lærere. Eleverne skulle undervises i løb, spring, klatre-, svømme- og militærøvelser. Men i Tårnby Sogn var man længe om at få etableret dette fag, for i 1827 sendte amtsskoledirektionen en forespørgsel til skolekommissionen, om de gymnastiske øvelser var sat værk. Her måtte man sande, at man hellere måtte komme i gang og få skolekassen til at dække udgifterne til *apparater og plads til øvelserne*.¹⁹

19 Tårnby Sogns Skolekommission

Mulkt

Eleverne havde sommerferie 4 uger fra kornhøstens begyndelse for at hjælpe til ved høstarbejdet, og skolelærerne fik dermed mulighed for at udvide deres egne kundskaber. Desuden måtte forældre og bønder, der havde tjenestedrenge eller -piger, beholde deres børn hjemme fra skolen i såtiden, 12 til 18 dage om foråret og i 8 til 14 dage om efteråret – alt efter skolekommissionens bestemmelser.

Forældrene skulle betale mulkter eller bøder, hvis deres børn udeblev fra undervisningen, men folk havde ikke penge til at betale, da Danmark var i krig på dette tidspunkt. Desuden havde bønderne brug for alle hænder derhjemme, hvilket med al tydelighed fremgår af et bønsskrift, som i 1809 blev sendt fra kastrupperne til amtsskoleledningen.

Endskønt vi Castrup gård- og husmænd med skyldig taknemmelighed anerkender den iver og anstrengelse Tårnby Sogns Skolekommission viser ved at sørge for og påse såvel de ældre som yngre børns undervisning og lærdom, der i tiden skal danne dem til gode og nyttige mennesker, så finder vi dog, at den skønt retfærdig er vel streng ved at pålægge os mulkter, fordi børnene [pga.] særegne omstændigheder udebliver fra de bestemte undervisningstimer, [og den] meget strenge tunge bødestraf for overtrædelse af faderpligten, kan vi ikke erkende os skyldige.

Vogterdrengen Hans Chr. Hansen f. 1896 med ko i Vester Bygade. I baggrunden drengens bedstefar Hans Petersen. Ca. 1902.

Tårnby Kirke set fra præstekæret, på dette tidspunkt ejet af kirken. Kopi af akvarel, ukendt kunster, ca. 1840.

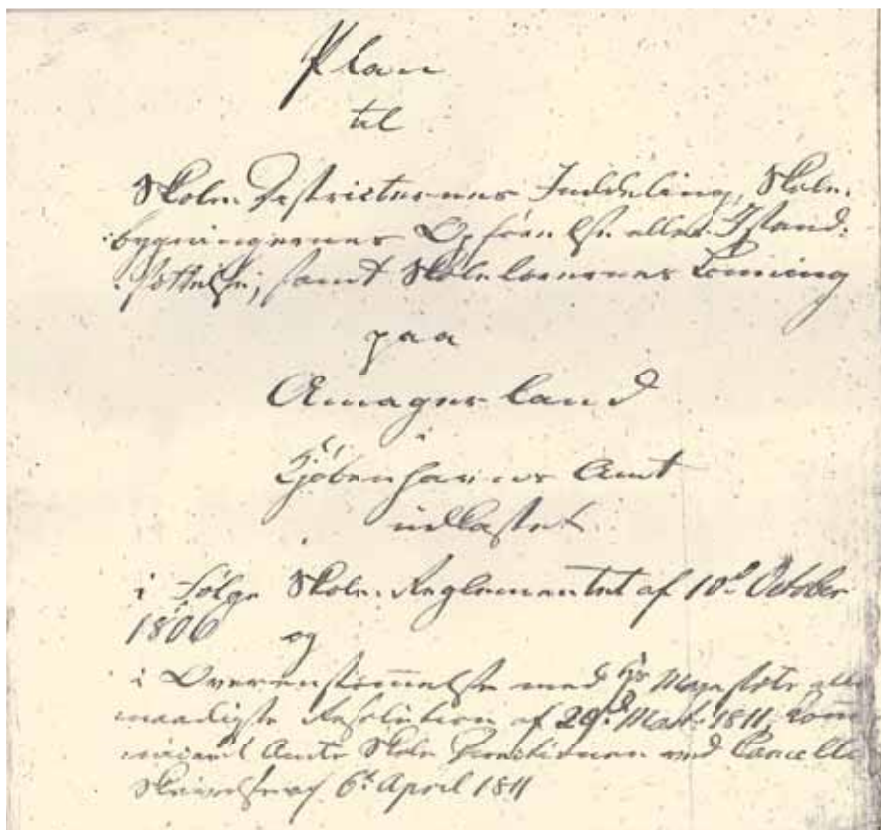
Derefter påpeges i brevet, at Kastrups jorder endnu ikke er udskiftet. Kreaturerne går uden indhegning, så børnene må passe dem. Da mændene er udkommanderet på grund af krigen, må kvinderne både dyrke jorden og køre på grønttorvet, og de ældre søskende må så passe de små. Da der desuden ikke er skov på Amager, må børnene også prøve at finde noget brænde og samle gødning til opvarmning.²⁰

Brevet medførte ingen medynk eller eftergivenhed hos myndighederne, bøderne var en del af de indtægter, der skulle afholde skolernes udgifter. I 1809-regnskabet for Tårnby Sogns Skolekommission fremgår det, at Kastrup har betalt 5 rigsdaler og 2 skilling i mulkt ud af den samlede mulktbeløb for sognet på ca. 62 rigsdaler, så det var ingen større andel.

Havde Kastrup det slemt, så var det dette år dog værre i Tårnby landsby, der som ovenfor nævnt havde lidt store tab under branden i 1808.

Udgifterne til skolerne skulle betales af sognets egne beboere. Bruun påpegede i 1809, at der uden for sognet var beboere, som havde jord i Tårnby Sogn, bl.a. ejedes 185 tønder hartkorn af folk i St. Magleby. De skulle derefter også være med til at betale for skolegangen i Tårnby Sogn.

²⁰ Indkomne breve 18.7.1809

Udsnit af skoleplanen for Taarnby Sogn 1811.
Landsarkivet for Sjælland.

Skoleplan 1811

Som nævnt skulle de enkelte sogne ifølge reglementet fra 1806 udarbejde en plan for skolevæsenets fremtid. Der findes i amtsskoledirektionens arkiv et udkast for Tårnby Sogn, der er dateret april 1811. Trods omfanget gengives det i sin helhed:

Plan til skoledistrikternes inddeling, skolen, bygningernes opførelse eller istandsættelse samt skolelærernes lønning på Amagerland i Københavns Amt udkastet ifølge skolereglementet af 10. oktober 1806 og i overensstemmelse med Hans Majestæts allernådigst resolution af 29. marts 1811 kommitteret amts skoledirektion med kancelliets skrivelse af 6. april 1811.²¹

21 Skoledirektionen. Indkomne breve 1811

Sognets navn: Tårnby Sogn 887 tdr. hartkorn

Tårnby Skoledistrikt hvortil henligger Tårnby bys gårde og huse, Løjtegården og ladegården. Skolebørnenes antal bliver omtrent 70. **Skolebygningerne.** Den nærværende skolebygning er således, og den plads hvorpå den står, indskrænket, at en ny reglementeret skolebygning må opføres på den distriktsskolen ved åstedsmødet den 27. marts 1811 udlagte tæt ved byen beliggende skolelod.

Skolelærerens forhen lønning 1810

1. Skoleløn 38 rdl.
2. 3 tdr. 6 skp. rug
3. 3 tdr. 6 skp. byg
4. 4 favne brænde
5. Degnetrave²² 1/3 mod præstens tiende 175 rdl.
6. Offer og accidenter²³ 20 rdl.
7. Til i stedet for have 5 rdl.
8. Forlods for at forvalte degnes poster 30 rdl.

I alt 268 rdl.

Skolelærerens tilkommende lønning

1. Reglementets rug og bolig
2. Reglementets med bolig og legeplads
3. Reglementets jordlod
4. Fourage
5. 3 læs strandsand til skolerne
6. Løn leverende i naturalier: 6 tdr. rug og 10 tdr. byg
7. 1/5 part af kaldets pengeoffer og accidenter 20 rdl.
8. 25 tdr. byg betalt med penge efter forrige års kapiteltakst²⁴ hvormed ophører ikke alene den tilforn betalte degnetrave imod 1/3 mod præstens tiende men nr. 7 indkomst med 20 rdl.

Det er svært at vurdere ud fra de givne oplysninger, om lærerens fremtidige løn blev væsentlig forbedret.

22 Degnetrave: afgift til degnen af det høstede korn, ydet i form af neg

23 Offer: Kirkelige afgifter til præst og degn, dels ved årets 3 store højtider og dels ved dåb, vielse samt efter kvinders fødsler, hvor de skulle "introduceres" så de var "rene" og dermed kunne gå i kirke igen. Accidens: afgifter fra menigheden ved kirkelige handlinger

24 Kapiteltakst: prisansættelse på korn og andre landbrugsvarer

Sundbyøster Skoles distrikt hvor til henligger Sundbyøster bys gårde og huse. Skolebørnenes antal, når den under Sundbyernes præliminær skole oprettes, omtrent 100.

Skolebygningerne. Den nærværende skoles bygning kan ved reparation og tilbygning og et fornødent udhus sættes i brugelig stand. Men man må tillige anskaffe tilbørlig have og gård samt tillige legeplads for børnene.

Skolelærerens forhen lønning 1810

Skoleløn 32 rdl.

2 tdr. og 3 skp. rug

3 tdr. og 4 skp. byg

4 favne brænde

Degnetrave mod 1/3 af præstens 76 rdl.

Offer og accidenter 20 rigsdaler 20 rigsdaler

I alt 128 rdl.

...

Sundbyøster Skoles lærer fik således væsentlig mindre i løn end Tårnbylæreren, selvom han skulle undervise ca. 30 elever mere end denne. Tårnbylæreren fik dog 30 rigsdaler for at udføre nogle af degnens tidligere opgaver og ca. 100 rigsdaler mere i degnetrave.

...

Offertavler eller penge-tavler fra Tårnby Kirke. Heri lagde menigheden "offer". Tavlen med messingskiltet er skænket af den kendte degn Michael Halling i 1787, det samme år han døde. På messingskiltet står følgende: *Denne Tavle skal bæres hver Søn-og Helligdag af Klokkeren for de Fattige i Taarnbye Kirke, og Givet af Halling A 1787.*

Foto: Dirch Jansen. 2013.

Sundbyvester Skoles Skoledistrikt hvortil henligger Sundbyvester bys gårde og huse. Skolebørnenes antal, når den under Sundbyernes præliminær skole oprettes, omtrent 90.

Skolebygningerne. Den nærværende skolebygning er så liden og grunden, hvorpå den står, så indskrænket, at en ny reglementeret nødvendig må opføres på en anden bekvem og rummeligere plads og grund.

Skolelærerens forhen lønning 1810

1. Skoleløn 35 rdl.
2. 2 tdr. og 3 skp. rug
og 3 tdr. og 3 skp. byg
3. 4 favne brænde
4. Degnetrave mod 1/3 af præstens 99 rdl.
5. Offer og accidenter 20 rdl.
9 rdl.

I alt 163 rdl.

...

Sundbyernes Præliminær Skole hvortil henlægges alle små børn fra 6 til ca. 9 år fra Sundbyvester og Sundbyøster Skole, hvis antal vil blive 50 til 60.

Skolebygningerne. Et for Sundbyernes Præliminær passende skolehus må tilvejebringes i marken af Sundbyøster og Sundbyvester byer **Skolelærerens forhen lønning.** Skolen har hidtil ikke været oprettet **Skolelærerens tilkommende lønning.** Læreren ved denne præliminær skole, der ikke behøver at være seminarist eller student, kan være en almindelig og sædelig mand. Efter Sundbyernes skolevæsens vejledning skal han undervise disse små børn i deres for deres passende alder

1) indenads læsning 2) skrivning 3) regning 4) udenadsbogstavering 5) forstandsøvelser. Denne underlærer eller lærerinde ansættes af kommissionen med amtsdirektionens approbation pålagt forslag og tillægges efter kommissionen af sognet en passende lønning 50 rdl. af den afgift, som sognepræsten ved allerhøjeste af årlig til sognets skolekasse.

Anmærkning. Da Sundbyøster og Sundbyvester haver et ret stort antal skolepligtige børn, der for nærværende tid beløber sig til 260,

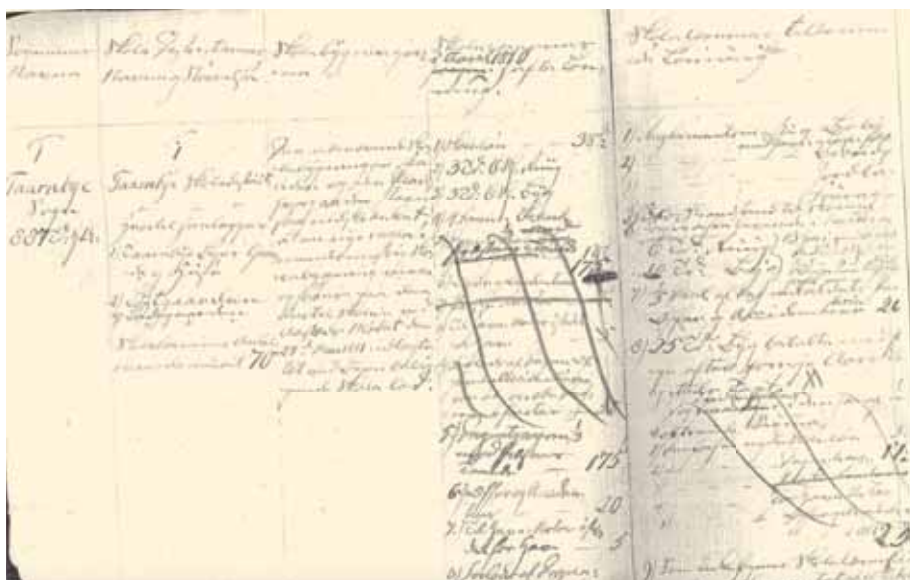
hvoraf 140 henhører til Sundbyvester Skole og 120 til Sundby-øster Skole, og da dette antal børn er meget for stort for 2 skolelærere at undervise, så burde her for disse 2 byer oprettes en tredje reglementeret skole. Men da nu regl. skoles oprettelse med tilhørende bygning jordlod og lønning ville blive trykkende for Tårnby Sogn som ... 5 reglem. skoler at oprette og underholde, så har direktionen foreslået denne præliminære skole for begge Sundbyernes skoledistrikter, da tjener ... som belagte og trykkende for sognet.

Kastrup-Maglebylille Skoledistrikt hvortil henligger 1) Kastrup bys gårde og huse samt Kastrup Værk 2) Maglebylilles gårde og huse. Skolebørnenes antal ville blive 90 a 100.

Skolebygningerne. Hvornår en ny reglementeret skolebygning opføres imellem Kastrup by og Maglebylille by

Skolelærerens forhen lønning. Her har hidtil været 2 skolelærere hvoraf skolevæsenet i Kastrup har haft årlig indtægt

1. Skoleløn 13 rdl. og 2 sk.
2. Korn in natura 6 tdr. rug og 6 tdr. byg
3. 4 favne brænde
4. Degnetrave 6 rdl. og 4 sk.
5. Offer og accident 20 rdl.
6. Præstetiende 3 rdl. og 4 sk.

Udsnit af skoleplanen for Tårnby Sogn 1811.
Landsarkivet for Sjælland.

i Maglebylille

1. Skoleløn 19 rdl.
2. Korn in natura 4 tdr. 2 skp. rug og 4 tdr. og 2 skp. byg
3. 4 favne brænde
4. Degnetrave 12 rdl.
6. Præstetiende 2 rdl. og 4 sk.

Skolelærerens tilkommende lønning

1. Reglementeringsmæssig bolig, havegårds- og legeplads.
2. Reglementeringsmæssig brænde
3. Reglementeringsmæssig jordlod
4. Reglementeringsmæssig fourage
5. 3 læs strandsand til skolen
6. 6 tdr. rug og 10 tdr. byg leveret in natura
7. 1/5 del af degnekaldets pengeoffer og accidenter
8. 25 tdr. byg betalt efter hvert års kapiteltakst

Dog indbefattes i den ene af udkommende summa hvad de 2 tvende skolelærere havde haft:

Skoleløn: 32 rdl. 2 sk.

Degnetrave 18 rdl. 4 sk.

Offer og accidenter 20 rdl.

Præstetiende 6 rdl. 2 sk.

I alt 77 rdl. og 3 sk.

Anmærkning. Tårnby Sogn har hidtil haft 7 elendige skoler og 7 lønnede skolelærere. Når nu der reglementeret opbygges og lønnes, ville det blive trykkende for sognet. Direktionen har derfor besluttet, at det burde ende dette antal til 5 skoler og 1 præliminærskole. Ifølge heraf foreslås her, at Kastrup by og Maglebylille, der kun ligger en liden fjerdingvej ... [afstanden mellem de to byer, ca. 2 km], at de tilforn har udgjort 2 skoledistrikter, nye skolebygning opføres imellem begge byer, hvortil der er beliggenhed og jord, så vil børnene få næppe 1/2 fjerdingvej til skolen.

Tømmerup-Ullerup Skoledistrikt, hvortil henligger 1. Tømmerup Bys gårde og huse 2. Ullerup bys gårde og huse 3. Viberup gård 4. Rågård 5. Skeldgårde. Skolebørnenes antal vil da være ca. 270.

Skolebygningerne. Her må en ny reglementeret skolebygning opføres midt imellem Tømmerup og Ullerup.

Skolelærerens forhen lønning.

1) Skolelæreren i Tømmerup har haft årlig løn:

Skoleløn 26 rdl.

Korn in natura 5 tdr. 2 skp. rug og 5 tdr. 2 skp. byg

4 favne brænde

Degnetrave 12 rdl.

Offer og accident 20 rdl.

Påskerenter 3 rdl.²⁵

2) Skolelæreren i Ullerup

Skoleløn 40 rdl.

Korn in natura 4½ tdr. rug og 41 tdr. byg

4 favne brænde

Degnetrave

Offer og accident 20 rdl.

Påskerenter 2 rdl.

Skolelærerens tilkommende lønning

Regl. bolig med fornøden havegårds- og legeplads

Regl. brændsel

Regl. jordlod

Regl. fourage

3 læs strandsand til skolen

6 tdr. rug og 10 tdr. byg leveret in natura

1/5 del af degnekaldets offer pengeoffer og accidention

25 tdr. byg betalt efter forrige års kapiteltakst

Dog indbefattes i den ene af udkommende summa, hvad de 2 tvende skolelærer havde haft:

Skoleløn 66 rdl.

Degnetrave 18 rdl.

Offer og accidenter 20 rdl.

Præstetidende 5 rdl.

I alt 106 rdl.

25 Påskerente kunne være i form af de dengang første dyrebare æg ved påsketid

NB Udelades ved renskrivningen: Så længe indtil disse to nye skoler for Kastrup-Maglebylille og Tømmerup-Ullerup samtlige skoledistrikter er opførte og forelagte til beboerne, så længe tillæggene hver af de 4 skoler i Kastrup, Maglebylille, Tømmerup og Ullerup og lønning lige [ulæseligt], med hvad hen i planen er tillagt hver af sognets øvrige skolelærere, der ikke er kirkebyens skolelærer, Og hver af sognets 7 skolelærere erholde da så længe den 1/7 af degnekaldet offer og accidenter.

Planens konsekvenser

Som det fremgår af ovenstående, var planen helt klart at sammenlægge skolerne i Kastrup og Maglebylille såvel som i Tømmerup og Ullerup. Herudover ville man oprette en forskole i de børnerige Sundbyer, hvor det var nærmest ligegyldigt, hvem der blev ansat, alene med det formål at spare. Lønningerne i sognets landsbyer varierer meget, også selvom der tages forbehold for naturaliernes værdi. Det skyldes sandsynligvis størrelsen på hartkorn i de enkelte landsbyer og dermed ydelserne til skolerne, samt at enkelte lærere endvidere var kirkesangere. Det er også tydeligt, at man med hensyn til de kommende lønninger lægger sig op af reglementets bestemmelser fra 1806.

I 1810-1811 var forholdene på grund af krigen og dens følger så dårlige, at bønderne havde vanskeligheder med at betale lærernes løn. Det betød, at der blev foretaget udpantning hos bønderne.

Først den 10.7.1811 kunne lærerne Rasch i Tårnby, Robertsen i Tømmerup, Anthon i Ullerup og C. Robertson i Maglebylille skrive under på, at de tilsammen havde modtaget deres tilgodehavende for løn i 1810 på 703 rigsdaler af justitsråd og amtsforvalter Bjerg.²⁶

Hvordan lærerne således har overlevet i det første halvår af 1811 uden størstedelen af deres løn, er en gåde.

Til sammenligning med ovenfor nævnte løn og naturalier kostede en favn brænde i 1810 27-28 rigsdaler og en tønde rug 8-9 rigsdaler. En arbejdsmand tjente ca. 2 rigsdaler om dagen. Det vil sige, at hvis han arbejdede ca.6 dage om ugen i 50 uger, tjente han årligt 600 rigsdaler. Set i lyset heraf fik lærerne ingen fyrstelig løn.²⁷

²⁶ Skoledirektionen. Indkomne breve 1810-1811

²⁷ Poul Thestrup: Mark og skilling, kroner og øre. 1991

Den præliminære skole

Ifølge reglementet af 1806 kunne børnene starte i skole som 6-årige, men skolegang var påbudt fra det syvende år. Ifølge ovenstående plan skulle der oprettes en præliminær skole – en forskole fælles for Sundbyerne, så skolerne kunne blive aflastet for nogle af de mindste børn. Men man kunne ikke få ansat en passende lærer, i skolekommissionens protokol i 1812 står følgende:²⁸

Fremdeles erindrede sognepræsten, at da nytår nærmede sig, og den præliminære skole da skulle oprettes i S.V. og S.Ø., så var det fornødent, at forstanderen erkyndigede sig om, hvor en stue kunne fås til det brug, ligesom og om en mand eller kone som kunne påtage sig at undervise børnene. Sognepræsten anmeldte for kommissionen, at Dirch Olsen Vægter havde anmeldt sig hos ham, men da han ikkun læste selv mådeligt i bog, frygtede han, at han ikke var dertil duelig. Det eneste var, at konen var i stand til at komme manden til hjælp. Men forstander Pitter Dirchsen erindrede, at bemeldte Dirch Olsen var drikfældig og altså uskikket til at være lærer – men at derimod ville den gl. Bistrup være bedre dertil skikket, især da hans datter var hos ham, som kunne assistere ham, når han var svag.

Lærer Bistrup var på dette tidspunkt 80 år og var blevet afskediget et par år tidligere!

At være lærer i Tårnby Sogn var åbenbart ikke tiltrækkende dengang, og man kunne derfor “nøjes” med en uuddannet kvinde.

Denne forberedelsesskole findes ikke omtalt senere og er sandsynligvis aldrig kommet i stand.

Men man mærker sognepræstens indtrængende opfordring til skoleforstanderen om at sætte projektet i værk. Han var presset fra oven af skoledirektionen og embedsmændene, men kunne vel også se hvilke økonomiske problemer, der var i sognet.

28 Tårnby Sogns Skolekommission 1808-1840

Indberetning 1812

Et år efter skoleplanens indsendelse får vi et vidnesbyrd om tilstanden ved sognets skoler, da amtsprovst Eiler Hammond beskrev den således i en indberetning:²⁹

Tårnby Skole, Rasch, ustuderet. Skønt her i skolen endnu hverken læres retskrivning eller dansk stil, så synes dog denne skole at have forbedret sig en del sidste år.

Sundbyvester Skole, Holm ustuderet. At denne skole har endnu lige så mådelige, som gode børn, må endnu undskyldes, så længe den har det uforholdsmæssige store antal af cirka 140 børn, ligesom også her endnu ikke undervises i retskrivning og dansk stil. Skolen hører imidlertid blandt amtets gode skoler.

Sundbyøster Skole, J. Nielsen, seminarist fra Brøndbyøster. Også denne skole har endnu det uforholdsmæssige store antal af omtrent 120 børn. Hvis daglige skolegang nok ikke må være synderlig standig, da 21 deraf vove at udeblive fra examina. Desto mere bør det anses som bevis på lærerens duelighed og flid, at skolen har så mange gode og meget gode børn.

Kastrup Skole, N.N. Lund, interims-lærer.³⁰ Skolen vedligeholder sin plads blandt amtets gode skoler, der ikke har tabt i det år, da Lund har været der som interims-lærer.

Maglebylille, Robertsen den ældre, ustuderet. I denne lille skole ser det virkelig så mådeligt og slet ud med børnenes kundskaber i alle skole- undervisningens dele, at her nødvendigvis må tænkes på at skaffe børnene en bedre undervisning.

Tømmerup Skole, Robertsen den yngre, interims-lærer, skolen synes i det hele at have forbedret sig meget i det sidste år.

Ullerup Skolen, Anthon, student. Denne lille skole vedligeholder sin plads blandt amtets meget gode skoler.

Af indberetningen fremgår det, at kun en enkelt af sognets lærere havde en seminarieuddannelse, samt at Kastrup skole allerede havde fået endnu en ny lærer ansat, nu en vikar. Generelt set var provsten dog tilfreds med undervisningen i sognet.

29 Henrik Pedersen: Skoleforhold på Amager indtil 1814

30 Interims-lærer må forstås som midlertidig lærer eller vikar

Eiler Hammond (1757-1822) blev udnævnt som amtsprovst i 1807. Eiler Hammond var meget engageret i skolevæsenets reformer, og det var hans for-tjeneste, at amtets skolevæsen blev det førende på området. Silhouet af C. Limprecht, original på Kgl. bibl. Kopi fra Wikipedia.

KAPITEL 2

SKOLELOVEN AF 1814

Landsbyskoleloven

Anordning for Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark 1814.

Samme år som freden i Kiel blev indgået, nemlig 1814, underskrev Kong Frederik 6. *'Anordning for almueskolevæsenet på landet i Danmark'*³¹ og *'Anordning for almueskolevæsenet i købstæderne i Danmark, København undtaget'*, kaldt henholdsvis landsbyskoleloven og købstadsskoleloven. Landsbyskoleloven var med få ændringer identisk med reglementet fra 1806.

31 Anordning er en lov

De første år efter kongens underskrivelse af anordningerne fra 1814 kunne begejstringen for de nye love ligge på et lille sted.

Oplysningsmændene, som havde sat det hele i gang, var utilfredse med, at det var lykkedes de mere konservativt indstillede kommissionsmedlemmer at tage det mest fremskridtsvenlige ud af loven.

Godsejerne og storbønderne var sure over at skulle betale gildet.

Småbønderne og den øvrige almue var knotte over, at der nu skulle holdes mere øje med, om deres børn passede skolen. De ville meget hellere beholde dem hjemme som arbejdskraft, specielt da det oven i købet trak op til, at skolegangen skulle fortsætte hele året, altså også om sommeren, hvor kvæget skulle passes og høsten snarest i hus. Men skolegang om sommeren blev dog ikke iværksat i Tårnby Sogn.

Det nærmest ulmede i den jævne befolkning, som følte sig trådt på af den enevældige konge.

Da der samtidig skulle spares overalt på grund af statsbankerotten, blev det til, at skolelovens bestemmelser kun langsomt blev ført ud i livet, og måske var alle rimelig tilfredse med den udvikling. Men under alle omstændigheder betegnes skoleloven fra 1814 som Danmarks første folkeskolelov, som i hovedtræk virkede indtil 1937.

Desværre kunne det ikke undgås, at den megen utilfredshed og manglende interesse for skolen lagde en dæmper på selv de mest skolevenlige. Man ønskede at ændre på den situation. Nogle ældre skolemænd fremførte derfor et forslag om at holde "en almindelig jubelfest" i anledning af, at det i 1822 var hundrede år siden, Frederik 4. havde oprettet sine rytterskoler.

I kancelliet, som skulle behandle forslaget, blev det venligt modtaget af et par af medlemmerne. Andre, der var fraværende ved det afgørende møde, bl.a. domprovsten i Roskilde og Sjællands biskop Münter, som var på visitats i Tårnby, frarådede på det bestemteste, at man gik ind for forslaget. De to gejstlige medlemmer vidste, at det nærmest havde været en fiasko at holde reformationsfest i 1786. Men nok så meget vidste de, at præsterne, som i givet fald skulle være væsentlige aktører ved en sådan jubelfest, var misfornøjede med loven, fordi en del af deres løn nu skulle dække nogle af skolens øgede udgifter.

Den 23. oktober 1821 kom kancelliets svar: Man fandt ikke tilstrækkelig anledning til en sådan jubelfest.³²

32 Engberg

Tilbage var der kun ihærdigt arbejde fra såvel de lokale myndigheder som fra lærerne for at bedre skolens omdømme. Og det lykkedes ikke lige godt alle steder. Men formodentlig var det netop det lange seje træk, der skulle til.

Lærernes vilkår

Lærernes status var i begyndelsen af 1800-tallet lav, men i løbet af århundredet blev lærerne efterhånden et forbillede for befolkningen – og eleverne – hvilket også fremgår af loven, at de skulle være. En af årsagerne var, at flere og flere lærere fik en seminarieuddannelse. Desuden fik de som en del af lønnen en jordlod, der skulle sikre dem et økonomisk fundament.

Ifølge paragraf 55 i 1814-loven skulle lærerne aflønnes med naturalier i form af 6 tdr. rug og 10 tdr. byg samt efter kapiteltakst værdien af 25 tdr. Hertil 6 favne brænde, offer i kirken, desuden fribolig og den nævnte jordlod. I Tårnby Sogn fik lærerne desuden et mindre årligt beløb for at undervise de fattige, en ret de havde fra *ældre tider*, som der står i regnskabet. Endvidere blev der i 1807 oprettet en hjælpekasse for sognets pensionerede lærere og deres enker.

I 1815 klagede lærerne i sognet til amtsdirektionen over deres løn. Skoleforstanderne fandt det rimeligt, at de skulle have en løn, de kunne leve af, men forstanderne kunne ikke love en forbedring. I oktober samme år kom spørgsmålet igen op på skolekommissionsmødet, da amtsdirektionen havde foreslået, at samtlige lønninger skulle lignedes på hele sognet og ikke beregnes ud fra hver skoledistrikts hartkorn. Men det var de enkelte distrikter imod. De ville i stedet som hidtil betale for deres lærere hver for sig.³³

33 Skolekommissionen

Vittighedstegning af en lærer. På bogen står bl.a. skolemulκτη. Fra en skillingsvise fra 1862.

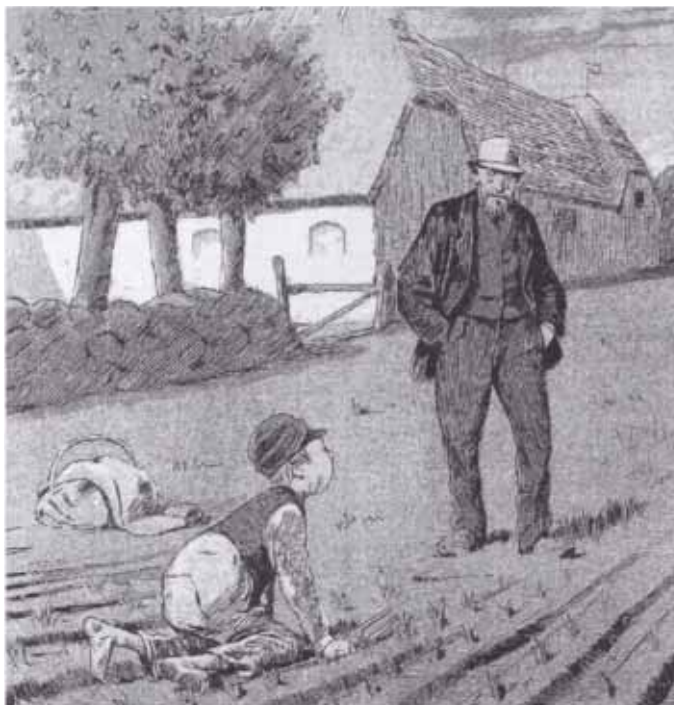

Mulker igen

Det var skoleforstanderne for de enkelte skoledistrikter, der skulle inddrive bøder eller mulker for børnenes forsømmelser hos deres egne naboer. Det har ikke været nemt, og flere gange fik de da også ved skolekommissionsmøderne overbevist præsten om, at disse bøder skulle eftergives, da børnene havde hjulpet til med arbejdet derhjemme. Samtidig giver deres begrundelser et indblik i, hvad børnene blev sat til.

I maj 1814 blev alle mulker for april måned eftergivet, da børnene havde hjulpet med markarbejdet, hvilket var i overensstemmelse med loven. I juni samme år forklarede forstanderen fra Kastrup, at børnene i byen havde forsømt skolen, fordi de havde kørt med plov, i juli at de havde plantet kål og skrabet (luget) mellem kartoflerne. I september 1815 havde de pillet kartofler op. For disse udeblivelser fra skolen skulle der ikke betales mulkt.

Noget andet var, hvis undskyldningen havde andre årsager end arbejdet for forældrene.

Tegningen er fra "Punch", 1884.

Den ledsagende 'dialog' taler for sig selv:

Gårdejeren: *Hvad bestiller din broder i dag?*

Tjenestedrengen: *Han bestiller ett nøj!*

Gårdejeren: *Hvor er han da henne?*

Tjenestedrengen: *Han er i skull.*

Fiskere ved Kastrup Havn. I baggrunden ses batteriet, som blev opført under Napoleonskrigene i 1807 til forsvar mod de engelske krigsskibe i Øresund. Maleri af C.W. Eckersberg, 1827. Ribe Kunstmuseum. Kopi i Tårnby Stads-og lokalarkiv.

På skolekommissionsmødet den 6. maj 1814 var tre beboere i sognet så fattige, at de ikke kunne betale mulkt, og de måtte derfor også søge fattiggassen om *busly*. Men sognepræsten Bruun pålagde skoleforstanderne at meddele dem, at hvis de ikke lod deres børn gå i skole, kunne de ikke opnå hjælp fra fattiggassen! Så her blev der ikke udvist nogen form for eftergivenesshed.

På kommissionsmødet i november 1815 klagede præsten igen over, at mange forældre og husbønder ikke sendte deres børn i skole. Deres begrundelse var, at de gik i skole i København, andre, at de først lod deres børn komme i skole, når de var 12-13 år. Præsten pålagde derfor både skoleforstanderne og lærerne, at de skulle opsøge disse forældre og true dem med bøder, hvis børnene ikke kom i skole. – Igen en noget prekær situation for skoleforstanderne.

Tyve år senere dukkede en sag om fiskerbørnenes forsømmelser op. I oktober 1835 havde nogle fiskerforældre åbenbart forgæves forsøgt at blive fritaget for mulkt for deres børns forsømmelser. I referatet står følgende:

Da plakaten af 27de august 1818 kun omtaler børn, der farer til søs, og fritagelse for skolegang kun tilståes, så længe som skibet, hvormed de farer, ikke ligger hjemme, er bemeldte plakat ikke anvendeligen, hvor der blot er spørgsmål om at være ude for at røgte et garn, og børnene, som bruges dertil, er derfor ikke borte fra deres hjem anderledes end et andet barn dér på landet [Amager] der bruges af forældrene til hjælp ved deres forretninger.

I ovennævnte plakat, som er en mindre lov, var der visse lempelser, hvad skolegang om sommeren angik, men det var under forudsætning af, at børnene indhentede det forsømte om vinteren. Hvad angik søfart var det tydeligvis kun, når de var om bord på et skib, og der er intet nævnt om fiskeri eller røgtning af garn. Så her er en form for forskelsbehandling af bønderbørn og fiskerbørn.

I første halvdel af 1800-tallet fylder omtalen af skolemulkterne i øvrigt det meste af referaterne fra skolekommissionsmøderne i Tårnby Sogn.

Brand i Sundbyerne

Den 3. november 1814 udbrød der en omfattende ildebrand i Sundbyøster og Sundbyvester, hvor 7 gårde og 10 huse blev tilintetgjort. De berørte familier var nu husvilde og manglede både tøj og mad. Stiftamtmanden, amtsforvalteren, en gårdejer og sognepræsten i Tårnby opfordrede derfor i Danske Statstidende (forløberen for Berlingske Tidende) borgere i København til at hjælpe de nødlidte med enten penge, klæder eller fødevarer. Desværre var der også dengang nogle, der udnyttede situationen og gav sig ud for at være fra de ramte familier i Sundbyøster. Men indsamlingen blev en stor succes. Også kongeparret gav et tilskud, og der blev indsamlet 9.484 rigsdaler samt tøj, køkkengrej, dyner og puder, madrasser og tæpper.³⁴

Nye skoler?

Den nye anordning eller lov fra 1814 påbød – på samme måde som 1806-reglementet – skolekommissionen at sørge fremskaffelse af de nødvendige skolelokaliteter og sikre de eksisterende tilbørligt vedligeholdt.

³⁴ Statstidende 7/1, 11/11, 21/11 og 25/11.1814

Men det gik umådeligt langsomt, for de økonomiske byrder lå på sognebørnenes i forvejen tyngede skuldre. Desuden afløstes statsbankerotten i 1813 af en langvarig landbrugskrise.

Forskellige interesser stødte voldsomt sammen. Først og fremmest kneb det med økonomien, fordi de store gårdejere, der var pålagt at betale, slog sig i tøjret og mente, at det, der havde været, var godt nok, mens de småkårsfolk, hvis børn skulle i skole, var betænkelige ved at måtte undvære deres nærmeste arbejdskraft. Desuden havde Sundbyerne lidt store tab i forbindelse med branden i 1814, hvilket bl.a. betød, at 7 gårdmænd i Sundbyvester i december 1814 var bagud med betaling af lærer Larsens løn. Den samlede gæld var på ca. 30 rigsdaler.

En lille Piges Søndags Dragt og en Drengs almindelige Dragt begge fra Københavns næstbeliggende Kirkesogn i Taarnby paa Amager. Kobberstik J. Rieter ca. 1805. Privateje. Så fint påklædt har den gennemsnitlige dreng eller pige i Tårnby Sogn næppe været på dette tidspunkt.

Altså stod Tårnby Sogns skolekommission ret alene med sine ønsker, og det vil i realiteten sige sognepræsten, i dette tilfælde pastor Bruun, som til sidst fralagde sig ethvert ansvar for skolernes dårlige tilstand. Resten af kommissionens medlemmer repræsenterede jo netop de større bønder og gav ikke præsten nogen opbakning i hans forgæves bestræbelser på at opnå forbedringer.

Af kommissionens referater fremgår det med al ønskelig tydelighed, at Bruun er sat på en næsten håbløs opgave:³⁵

Ifølge referatet fra 6. marts 1814 meddelte kommissionens formand, pastor Bruun,

at det af amtsdirektionen var pålagt kommissionen straks i foråret at begynde med de 3 nye skolers opbyggelse nemlig i Tårnby, i Maglebylille og Castrup distrikt, i Tømmerup og Ullerup distrikt.

Overvejelserne i kommissionen handlede om, hvorvidt man skulle søge at låne penge af kancelliet eller få de enkelte landsbyer til selv at betale for forbedringer til hver deres skole.

Præsten masede på. Det kunne ikke vare længe, før arbejdet skulle begynde, så præsten pålagde

forstanderne hver for sig at overlægge med distrikterne, hvorledes de ønskede helst at pengene skulle tilvejebringes, så der ved forårets komme kunne begyndes med arbejdet.

Desværre synes præstens pålæg ikke at have givet det ønskede resultat. Også de følgende møder i skolekommissionen blev hovedsagelig brugt på en fortsat drøftelse af de krævede skoleudbygninger.

Mødet den 6. maj:

Sognepræsten igentog sin forhen gjorde erindring om de nye skolers opbyggelse... og:

Forstanderne lovede så snart pløjetiden var til ende, skulle de sørge for, at et overslag blev gjort, så arbejdet kunne begynde i sommer, når pengene alene kan fåes.

35 Skolekommissionen

Månedens efter fremlagdes en kopi af en skrivelse, som skolepatronen, amtsforvalter Bjerg, havde sendt til Amtsskoleinspektionen. Heri søgtes om de fornødne penge til *de nye skolers opbyggelse i Castrup og Maglebylille, Tømmerup, Ullerup-Taarnby og til udhus i Sundby Øster.*

En ordentlig mundfuld skulle man synes, og problemerne var da også langt fra en løsning.

Vi kender ikke til noget svar på Bjergs ansøgning. Men formodentlig har inspektionen og kanselliet gentaget deres krav, for på mødet 3. juli 1814 pålagde sognepræsten på ny distrikterne at gå i gang med at opføre de krævede skolebygninger. Han satte endda sagen på spidsen ved at erklære:

at han som præst vilde være uden al ansvar i den sag, og at distrikterne selv måtte være ansvarlige for følgerne af enhver opsættelse.

Man må beundre hans vedholdenhed, som da også resulterede i en løsning på et af problemerne.

Allerede to dage senere mødtes kommissionen i Sundbyøster med de repræsentanter for de lokale gårdmænd for at *afhandle det fornødne om skolebygningen.* For at formindske omkostningerne foreslog mændene:

at forlænge skolens skolestue bygning med 2 rum eller 6 alen i østre ende for der udi at gøre indretning til skolelærerens beboelse med daglige stue, sovekammer, pigekammer og køkken imod at indrette skole stuen i den vestre ende. Til denne skoles forlængelse formener mændene, at de brændte mursten som var i den østre gavl burde anvendes til den forlængede indvendige mure, nemlig den halve højde og at den øvrige halve højde til taget kunne være af rå sten [ubrændte mursten] ligesom og at rå sten kunde anvendes indvendig til skillerummene og skorstenen som i den anledning må flyttes. Ved enden i østre af denne tilbygning bliver endnu en liden plads af skolens grund, som formentes at kunne bruges til brændeskur eller anden fornødenhed, indtil udhuset kan blive opført.

Mændene tilbød, at de straks ville gøre begyndelse med at opføre tilbygningen til skolebygningen, som behøves til stuehuset, men ytrede tillige, at de ikke så nogen udvej til at bygge udhus i sommer, da dertil udfordres større kapital end de kunne udrede.

Skolekommissionen gik ind på mændenes forslag, men krævede dog, at de inden 8 dage skulle godtgøre, at arbejdet var i gang. Dermed mentes, *at når dette ikke skete, vilde derimod tages alvorlige forholds regler.*

– Således i Sundbyøster.

I Kastrup og Maglebylille var det som tidligere nævnt tanken, at de to skoler skulle lægges sammen til én, og det samme gjaldt for de to skoler i Tømmerup og Ullerup. Men mens diskussionen om de manglende penge bølgede frem og tilbage i kommissionen, begyndte de enkelte landsbyers bønder at røre på sig. De ville virkelig ikke have deres skole gjort til en fælles “centralskole”.

Hen over sommeren skrev alle de fire distrikter til amtsskoledirektionen og ansøgte om at få lov til *at erholde skole for deres byer.*

Og sådan blev det. Landsbyerne skulle selv udrede lærernes lønninger, herunder tillæg i form af brændsel, og de skulle sørge for *skolens opbygelse.*

Den 6. oktober 1815 mødtes kommissionen med repræsentanter for Kastrup og Tømmerup. Her blev aftalen konfirmeret. Samtidig forpligtede de tilstedeværende landsbyrepræsentanter sig til at: *opbygge og forbedre skolerne til foråret, således at skolerne kunne blive reglementsmaessige,* det vil sige være i overensstemmelse med lovens krav.

Situationen minder temmelig meget om den aktuelle kamp i vor tids små landsbyer for at bevare de lokale skoler, men motivet er næppe det samme. I de gamle landsbyer drejede det sig om at spare penge og undgå, at udgifterne til skolen blev pålignet hele sognet, så det blev en decideret skat. Den kunne kancelliet nemlig sidde og skrue på, når det viste sig nødvendigt, og det skulle de store gårdmænd ikke nyde noget af. Så ville de hellere selv have hånd i hanke med udgifterne og file lidt her og lidt der.

Også kancelliet har formentlig været tilfreds med denne løsning. Et par måneder før var det nemlig fra netop Danske Kancelli meddelt skoledirektionerne, at der på grund af landets dårlige økonomi ikke foreløbig måtte opføres flere nye skoler, uden at kancelliets resolution (tilladelse) var indhentet. Nu kunne udgifterne væltes over på landsbyerne og man undgik dermed at belaste de snævre statslige budgetter.

Først i henholdsvis 1832 og 1837 blev de to fællesskoler Tømmerup-Ullerup og Kastrup-Maglebylille til virkelighed, men i det store perspektiv holdt de ikke i nogen længere periode.

Brandforsikring af skolerne

I 1817 befalede kongen, at alle skoler med undtagelse af de kongelige skulle brandforsikres. I den anledning blev der på skolemissionsmødet den 9. juni pålagt forstanderne for de enkelte distrikter at sørge for at få branddirektionen til at foretage en synsforretning af alle skoler. Sundbyernes skoler hastede mest, da de var blevet reglementeret sat i stand, og de blev, som det fremgår nedenfor, samme år vurderet og forsikret. Det er på baggrund af disse synsforretninger, vi i dag har så indgående kendskab til skolernes størrelse og indretning.

Tårnby Skole blev først brandforsikret samtidig med en ny skolebygning i 1819. Præsten mente dog, at det i Ullerup skulle udsættes, til bygningerne var opført. Hermed menes formodentlig den foreslåede nye fællesskole for landsbyerne Ullerup og Tømmerup. Men synsforretningerne kom næppe i stand, før nye skoler i sognet blev opført. Den gamle Kastrup Skole, der lå på Kastrupgårds jorder, blev formentlig aldrig forsikret, sandsynligvis fordi den var i så dårlig stand, at det ikke var værd at anvende ressourcer på.

Sundbyvester Skole på Englandsvej, dengang Kirkevej. På gavlen stod S.B.V.S. for Sundbyvester Skole. Bygningen blev nedrevet i 1942. Foto 1931.

Sundbyvester Skole

Denne skole blev som den første brandforsikret oktober 1817: Stuebygningen var 9 fag lang og 3 fag dyb, delvis opført i grundmur og delvis i bindingsværk med lervægge og stråtag. Bygningen var indrettet med en indgang til en forstue og en skolestue, endvidere 2 stuer og et pige- og spisekammer med to jernbilæggerkakkellovne samt bræddegulv og -loft. Der var dels hvide, dels limfarvede vægge, engelske vinduer med store ruder og små ruder. Alt træværk var malet med oliefarver. Desuden lå der en bygning mod syd opført af klinede vægge med stråtag, 3 fag lang og 3 fag dyb, indrettet til lo og stald for 4 kreaturer samt brændehus. I alt vurderet til 820 rigsdaler. Skolen lå ved Kirkevejen, nuværende Englandsvej.³⁶

Sundbyøster Skole

På skolekommissionsmødet d. 5. juli 1814 blev det vedtaget at forlænge skolestuen mod øst med to rum eller 6 alen, der er lig med ca. 4 meter. Udvidelsen skulle benyttes til en lejlighed for lærerens og hans familie. Her skulle indrettes dagligstue, sovekammer, pigekammer og køkken. I den vestre ende skulle skolestuen så være. Desuden ville man bygge et brændehus, men det var der foreløbig ikke økonomi til.

I 1817 blev denne skole vurderet til brandforsikringen. Stuebygningen lå med enderne til øst og vest og var 7 fag lang og 4 fag dyb, opført

³⁶ Taks, nr. 250, den 14.10.1817

helt i grundmur, dels med stentag og dels med stråtag. Bygningen var indrettet med en indgang fra vejen til en forstue med en løs trappe til loftet, som var udi ét. Ved forstuen en skolestue med en jernbilæggekakkelovn, endvidere en stue med jernbilæggerovn, to kamre, et køkken med grundmuret skorsten samt et spisekammer. Overalt var der bræddeloft og -gulv, engelske vinduer med delvis store ruder, fyldningsdøre, glatte afpudsede vægge samt alt træværket malet med oliefarver.

Foruden stuehuset var et udhus opført dels af blandingstømmer og dels af grundmur med stråtag, 5 fag langt og 3 fag dybt, indrettet til stald for 5 kreaturer, lo, lade og vognskur. Desuden et hegn med port. I alt vurderet til 1.110 rigsdaler.³⁷

Skolen lå i gårdrækken på Øresundsvej.

Førstelærer ved Tårnby Skole P.J. Petersen og hans kone og 3 børn sidder i gården ved den gamle Tårnby Skole. Foto: Carl Flensburg ca. 1900.

Tårnby Skole

Tårnby landsby fik som den første en ny skolebygning. Det skete i 1819, da man købte en grund af en gårdmand, hvis gård på dette sted var brændt ned i 1808.

I brandtaksationen blev skolen beskrevet således:³⁸

³⁷ Taks. nr. 252, den 11.11.1817

³⁸ Taks. nr. 215, den 25.11.1819

Stentavle med påskriften: Anno 1819 blev denne Skolebygning paa egen Bekostning bygget af Taarnbye Skole District hvortil hører Taarnbye Loytgaard og Ladegaardene.

Hovedbygningens 9 fag lå med enderne i syd og nord med en dybde på 4 fag, opført af grundmur til alle sider og med stråtag. Den var indrettet med en indgang fra gaden til en forstue og en stue til skole med bilæggerkakkellovn. Læreren og hans familie havde en dagligstue med en vindovn samt et sove- og et pigekammer. Endvidere en indgang fra gården til endnu en forstue, et køkken med grundmuret skorsten, et spisekammer samt en opgang i form af en fast trappe til loftet, som var udi ét. Overalt i værelserne hvide vægge, bræddegulve og -loft, engelske vinduer og fyldningsdøre med beslag, alt malet med oliefarve.

Mod øst lå en 6 fag lang og 3 fag dyb bygning, opført af fyrretømmer med klinede vægge og stråtag. Den var indrettet til lo og lade, endvidere stald for 3 kreaturer med tilbehør, brændsel og endelig et hus til sprøjtes opbevaring.

Desuden et lokum opført af brædder og en brønd med karm og vippe. Skolen blev vurderet til i alt 1.575 rigsdaler.

Skolen opfyldte de krav, som loven foreskrev med hensyn til oplukkelige vinduer, altså engelske, i modsætning til simple vinduer, og med hensyn til bolig og stald til læreren. Men om der var plads nok i skolestuen til eleverne, kan vi ikke vide ud fra det beskrevne.

Ullerup gamle Skole fra 1821 kom senere i privat eje og blev kaldt for Gammel Skolegård. Her er gården fotograferet i ca. 1925, hvor den med stor sandsynlighed er blevet forbedret og udvidet. Gården blev nedrevet i 1973 i forbindelse med lufthavnens udvidelse.

Ullerup Skole

Tre år efter Tårnby Skoles opførelse byggedes en ny skole i Ullerup. I december 1821 blev skolen vurderet til brandforsikringen:³⁹

Det stråttækte stuehus vendte øst – vest med sine 7 fags længde og 4 fags dybde og var opført af blandingstømmer og lervægge. Indrettet med: indgang fra gården til en forstue, der havde grundmuret skorsten, en stue til beboelse og en skolestue samt to kamre med bræddegulv, engelske vinduer og simple døre. I huset stod 2 jernbilæggerkakkellovne, og fra forstuen førte en fast trappe til loftet, som var udi ét.

Mod syd lå en stråttækt bygning, der var opført af blandingstømmer og lervægge, 5 fag lang og 3 fag dyb. Den var indrettet til lo, stald for 4 kreaturer samt brænde- og materialeskur. Herudover et svinehus, et lokum, en brønd på gårdspladsen samt et hegn om ejendommen. Hele herligheden blev vurderet til 530 rigsdaler.

Skolen var således af ringere standard end Tårnby Skole, hvilket også fremgår af vurderingssummen.

Ullerup bibeholdt stadig sin egen nyopførte skole, det samme gjaldt Maglebylille.

³⁹ Taks. nr. 309, 6.12.1821

Tømmerup Skole

Der eksisterer ingen brandforsikring af Tømmerup Skole, men den solgtes på auktion i maj 1835 i forbindelse med opførelsen af en skole fælles med Ullerup i 1836. Af auktionsplakaten fremgår det, at den bestod af et 8 fags stuehus opført af bindingsværk samt stråtag. Det opvarmedes af 2 bilæggekakkelovne. Udhuset havde 6 fag med stald til to heste og 4 køer. Til ejendommen hørte sidehus og gårdsplads med brønd og opstander samt endvidere 3 haver og 2 jordlodder på i alt 4 tdr. land, hvoraf de 6 skæpper var sået med kløver.

Maglebylille Skole fungerede fra 1822 til ca. 1837. Skolen var fra 1848 beboet af familien Holmberg og deres efterkommere. På fotoet fra 1905 ses fra venstre Anders, Kirstin og Jens Jørgensen samt Knud Jacobsen.

Maglebylille Skole

I 1822 stod en ny skole færdig i Maglebylille, og det til trods for at man i Tårnby Sogns skoleplan for fra 1811 havde planlagt en fælles skole for Kastrup og Maglebylille. Men de to byers protester mod denne havde foreløbig virket.

Den første beskrivelse af skolebygningen i Maglebylille får vi i brandtaksation fra juli 1822.

Hovedbygningens ender pegede mod syd og nord, 21 alen lang og 9 dyb. Den var inddelt i 7 fag, opført af mur- og bindingsværk og med stråtag. Indgang fra gaden til en forstue, hvor køkkenet med grundmuret

skorsten lå. Desuden var der to stuer med bilæggekakkelovne, et sove- og et spisekammer med hylde. Overalt bræddeloft og -gulve, engelske vinduer og simple døre med fornødent beslag. Væggene hvidpudsede og alt træværk malet med oliefarve.

Hertil kom en bygning mod nord opført af blandingstømmer og lervægge med stråtag, indrettet til stald for 4 kreaturer, lo, lade, brænde- og materialehuse. Herudover et svinehus opført af brædder som halvtags bygning. Brønd med karm og vippe stod i gården. Om det hele var et 17 fag langt plankeværk med låge.⁴⁰

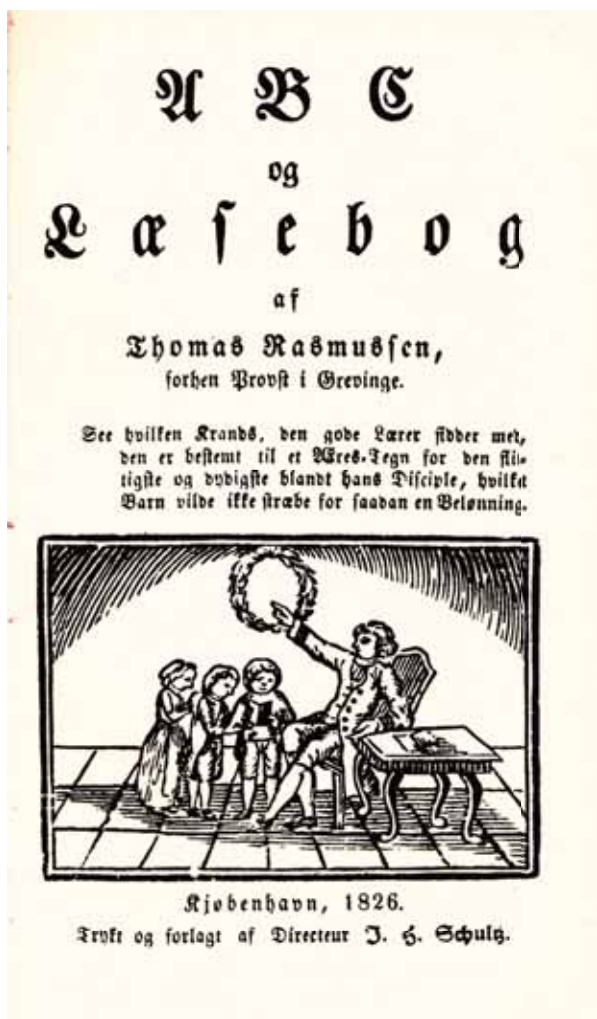
Da denne skole blev solgt på auktion i 1836, blev den beskrevet i et auktionsdokument. Her fremgår det, at den 3 fag store skolestue var placeret i den sydlige ende. Desuden lå der et udhus, som også fungerede som sand- og sprøjtehus. Skolen, den tilhørende have og en jordlod på 4 tønder land blev solgt til hartkornsejerne i Maglebylille på byens auktion: Hele herligheden for 420 rigsdaler – og efterfølgende godkendt af Skoledirektionen for Smørum og Sokkelund Herreds Skolevæsen.⁴¹

40 Taks. nr. 314-1, 23.7? 1822

41 Amager Birk. Auktionsdokumenter. 1835-1838. La.Sj.

Forstandsøvelser for Børn. U.å. og forfatter.

Thomas Rasmussens ABC. Genoptryk fra 1826.

KAPITEL 3

UNDERSVISINGEN

Bibler, ABC'er og forstandsøvelser

Vi får et detaljeret indblik i periodens brug af undervisningsmidler, idet udgifterne hertil er indført i skolekommissionens regnskab. Heri kan vi læse, at der jævnligt blev købt griffler og tavler, bibler og katekismer. Endvidere forskellige abc'er, læsebøger, forstandsøvelser samt kort over Danmark og Europa. Sognet anskaffede seminarielærer C.L. Strøms Forstandsøvelser til Brug ved Undervisningen i Almueskolen, hvorom Grundtvig i 1817 udtalte: ... *Strøms Forstandsøvelser, hvis uforsvarlige anbefaling geråder landets overbisp til største skam.*⁴²

Måske mente Grundtvig hermed, at der ved denne form for undervisning var alt for ringe mulighed for at stimulere elevernes fantasi.

“Forstandsøvelser” eller iagttagelsesundervisning tog nemlig udgangspunkt i, at eleven skulle eftergøre, hvad læreren udførte, ligesom læreren brugte ting og billeder for at anskueliggøre undervisningen.

Endelig stræbte man efter at benytte materiale kendt fra elevens egen erfaringsverden, f.eks. en dukke eller andet legetøj.

Blandt ABC'erne er nævnt Thomas Rasmussens ABC. Den omtales således i 'Af landsbyskolens saga':

Det blev oplysningstiden, der bragte det store fremstød både for skolerne og skolebøgerne. ABC'erne opgav det teologiske stof og erstattede det med “nyttigt” og pinligt moralsk; og billedet holdt sit indtog i ABC'ens tekst.

Typisk udtryk for tidens pædagogiske tanker er Thomas Rasmussens “ABC- og læsebog” fra 1798 (med mange optryk), hvor på titelbladet den gode lærer rækker en æreskrans til de flittigste og dydigste af børnene. Straks efter alfabetet og et par sider stavelser er vi ved børnelærdommen, dog ikke den kristelige, men den borgerdydige: om de gode legebørn, der giver deres lærer ret i, at leg smager bedst efter arbejde; om den uforsigtige dreng og den godgørende pige: om drengen, der havde mavekneb, fordi han havde spist

42 Citat i Ordbog over det danske sprog

æbler, pærer og blommer og drukket øl og tyk mælk; (til denne moralske historie med den i pædagogikken berømte "naturlige" straf mindes man endnu omkring århundredeskiftet at have hørt af sin bedstemor) om den renlige pige og den snavsede dreng o.s.v. Der sluttet af med beretningen om den dydefulde Kristiane, der i sit niende år syede sin egen særk med den tråd, hun selv havde spundet. Ja, hun var et sådant dydsmønster, at man levende forstår "at mange børn vædede deres øjne den dag, Kristiane ikke var i skole."

Forfatteren forudser, at man vil savne teologien, men han gør sin ærlige broder og søster opmærksom på, at det er mod al fornuft at give børnene de vanskeligste og vigtigste ting til legetøj og ABC snak. "Ikke en tåre flyde da for min bog! Kast den heller på ilden og tag en anden." Det var ikke uden grund, at han skrev det. Især på landet var bønderne forbitrede over de gale ABC'er, hvor intet Guds ord var. Han måtte da trøste sig med, at biskop Balle uddelte den som flidspræmie på sine visitatser. Og at børnene var glade for den."

Det tyder på, at præst og skolekommission i Tårnby Sogn var i overensstemmelse med lovgivningens bud om undervisningsmateriale. I anordningens § 23 står blandt andet:

Ved læsningen skulle fornemmeligen sådanne bøger benyttes, som kunne give anledning til at danne børnenes sindelag, og ... bør der ved al undervisning søges lejlighed til passende forstandsøvelser for de unge.

I regnskabet fremgår det også, at der er indkøbt bibler og testamenter til den konfirmerede ungdom. Så fik konfirmanderne en ballast med ud i voksenlivet.

Hvilket inventar, der ellers har været på sognets skoler, fremgår desværre ikke af regnskabet.

Konfirmation

I 1820'erne var konfirmationen en yderst alvorlig affære. Ikke alene skulle de vordende konfirmander bekræfte deres kristne dåb. De skulle også bestå en skrap eksamen, som omfattede både en prøve i kristendomskundskab og en vurdering af, om de var modne og forstandige nok

til at træde ind i de voksnes rækker og dermed opnå en række grundlæggende borgerrettigheder.

Indtil midten af 1800-tallet var konfirmationen nemlig tæt forbundet med en række helt centrale borgerrettigheder, herunder retten til at gifte sig og retten til at søge arbejde uden for sit eget sogn. Var man ikke konfirmeret – eller var man dumpet til kundskabsprøven – stod man uden for det gode selskab. Man var ganske enkelt stavnsbundet.

Den skæbne overgik ikke Christian Christiansen fra Maglebylille. Ni år efter han gik ud af skolen, fik han denne udtalelse, der viser datidens sammenkobling mellem skole og konfirmation.

I Tårnby Kirkes Ministerialbog findes antaget, at Christian Christiansen, en søn af gårdmand Christian Nicolajsen i Maglebylille og moderen Sidse Jacobsdatter født 11 marts 1802 døbt i Tårnby Kirke vaccineret af Hr. Jørgensen 1808. Han har i ungdommen søgt skolen i Maglebylille, hvor han gjorde god fremgang i boglæsning, lærebog, bibelhistorie, regning og stavning, viste en sædelig opførsel, blev udskrevet af skolen påske 1816 og efter forudgående

Julius Exner: *En bispevisitats på Amager, 1853*. Interiøret er Tårnby Kirke, men de unge bærer Hollænderbyens dragter.

undervisning konfirmeret 1ste søndag efter påske i Tårnby Kirke samme år, var første gang gæst ved herrens bord 1816 2. søndag efter påske, hvilket herved bevidnes af mig som stedets sognepræst Tårnby d. 27. november 1827

L.D. Bruun

I 1828 udsendte Danske Kancelli et cirkulære vedrørende tolkningen af § 25 i anordningen fra 1814. I paragraffen stod, at intet barn kunne antages til konfirmation, førend det var blevet bedømt af skolekommissionen ved halvårseksamenen. Men nogle skolekommissioner havde forstået det således, at børnene ikke kunne komme til konfirmationsforberedelse, før de var udskrevet af skolen. Andre mente, at eleverne kunne udskrives, når konfirmationen fandt sted så sent, at forårseksamen afholdtes inden da. I sidstnævnte tilfælde var børnene begyndt på konfirmationsforberedelsen, selvom de ikke havde bevist deres kundskaber. Dette havde vist sig at blive misbrugt: børnene var blevet udskrevet for tidligt af skolen. Derfor blev reglen indskærpet.⁴³

Efter junigrundloven i 1849 blev sammenkædningen af konfirmation og borgerrettigheder løsere, men det var først for ca. 100 år siden, med "Kongelig anordning angående Konfirmation" fra 1909, at den moderne konfirmation blev født.

Biskop Münters visitatser fra 1821 og 1828

I 1821 visiterede biskop Frederik Münter skolerne i Tårnby. Hans udtalelser om skolernes og kirkens forhold er gengivet i skolekommissionens protokol. Der står:

Ved min visitation i Tårnby Pastorat d. 11. og 13. maj 1821 undersøgte jeg samtlige skolers tilstand, og kan ytre min tilfredshed med dem. De bedste befandtes i Sundby Vester, Ullerup og Tårnby at være; og roser jeg læreren i denne sidste, studiosus Hr. Leerager for den flid med hvilken han i den korte tid, i hvilken han har forestået undervisningen, har forbedret den. Mest står Sundbye Øster og Castrups skoler tilbage, endskiønt jeg ikke havde grund til være misfornøjet med dem. Maglebylille og Tømmerup er ganske gode skoler; samtlige lærere er duelige, Lærerne i de tre før-

Frederik Münter (1761-1830)
biskop over Sjællands Stift fra
1808 til sin død i 1830.
Kopi fra Wikipedia.

⁴³ Tårnby Sogn. Liber daticus. I kopi SOL

Renlighed var en dyd, her afluser en mor sit barn.

Tegning af Wilhelm Marstrand (1810-1873), u.å. Privateje.

ste endog meget duelige. De opmuntres alle af mig til fortsat flid i deres vigtige kald, og skolekommissionen anmodes om at sørge for, at der snart opføres en god skolebygning i Castrup, da den nærværende er meget slet og ikke duer til andet end at nedbrydes.

Besøget er gentaget i maj 1828, hvor Münter i skolekommissionens protokol skrev som følger:

... fremstillede pastoratets syv skoler med hvis ungdom ligesom og med lærerne jeg fandt al årsag til at være vel tilfreds. De fortrinligste skoler fandt jeg i Sundbyvester og Maglebylille skoler at være.. Jeg opmuntrede samtlige brave lærere til med ufortrøden flid at fortsætte deres besværlige og gavnlige arbejde og tilføjede endnu det ønske, at børnene i Sundbyvester, Sundbyøster, Tømmerup og Kastrup skoler måtte nævnes til større renlighed ...

Det er i loven fra 1814 § 29 præciseret, at børnene skal møde *reenligen og sømmeligen påklædte*, og at forældrene kunne idømmes en mulkt på 6 til 8 rigsbanksedler, hvis de ikke var det. Så mon ikke forældrene i Tårnby Sogn efter denne visitats sørgede for, at deres poter kom renvaskede i skole?

En hårdhændet lærer

Både i reglementet fra 1806 og loven fra 1814 var det udførligt beskrevet, at lærerne ikke måtte straffe deres elever korporligt. At husmænd og bønder i denne forbindelse kendte deres ret til at klage, viser følgende sag fra Tårnby Skole. Her et citat fra 1806 – reglementet:

... [læreren] skal ved den ham betroede skoletugt omhyggeligen vogte sig for partiskhed, lidenskab og deraf flydende overilelse...

Henseende til straffene bør skolelæreren især afholde sig fra al sådan behandling, som enten kunde have skadelig indflydelse på børnenes legemer, eller være den med straffen tilsigtede forbedring i vejen. Han må aldrig tillade sig at give børnene ørefigen, stød eller slag med hånden, at knibe dem, eller bruge skældsord imod dem. [Man mindes med forstemthed, hvorledes korporlig afstraffelse er blevet anvendt til langt op i 1960'erne. – Læs herom i bind 4.]

Skolelæreren har et tvangsmiddel mod de uskikkelige eller ulydige børn ved ej at tillade dem at tage del i nogle af lege-timerne. De børn, som er under 10 år, har han desuden ret til at straffe med et lidet ris; de større med en tynd tamp, uden knuder. I tilfælde, hvor skolelæreren anser de straffe, som det er ham tilladt at bruge, for at være utilstrækkelige, efter forseelsens beskaffenhed, bør han indberette det til sognets skolekommission, og af samme vente nærmere forholdsregler.

Forældrene havde mulighed for at klage til skolekommissionen over lærernes behandling.

Men et er teori og regler, et andet et andet er praksis for, hvad der faktisk skete ude på skolerne. Den ovenfor nævnte lærer Peter Leerager havde helt fra begyndelsen af sin lærergerning i Tårnby en meget *løs hånd*, hvilket fremgår af klager over ham gennem en lang række år.

På et skolekommissionsmøde i august 1819 fremlagde sognepræsten, Bruun, en klage fra adskillige beboere i Tårnbys skoledistrikt over den nyansatte skolelærer Peter Leerager.

I klagen, som var blevet sendt til amtsskoleledningen, skrev beboerne, at skolelærer Leerager mishandlede deres børn. Derfor bad klagerne ledningen om at pålægge skolelærer Leerager at føre en noget bedre og

velforsvarlig skoletugt, således at forældrene kunne betro deres børn i hans varetægt uden at skulle frygte for, at deres børns lemmer og helbred skulle blive skadet ved en alt for streng behandling.

De mænd, som havde underskrevet klagen, erklærede, at hvis Leerager ville behandle børnene med en større skånsomhed, ville de frafalde deres klage.

Leerager meddelte, at han var tilfreds med den givne erklæring, selv om han vidste, at han altid havde handlet i overensstemmelse med de gældende forordninger, som altid var den rettesnor, han ville følge.

I marts 1827 blev der alligevel igen indsendt en klage over Peder Jensen Leerager. Den var denne gang sendt direkte til amtsprovst Schack og var fra Michel Madsen, husmand i Tårnby. Han skriver:

Fredag den 23. dennes blev mit barn, en dreng på 9 år i Tårnby Skole på Amager, af læreren Leerager – om hvem der tidligere har været klaget over det samme – på en tyrannisk måde behandlet

En lærer afstraffer en elev med det, der ligner et ris.. Tegningen er hentet fra Foreningen til bevarelse af lærere i den danske "folkeskole". Illustrationen står sammen med et citat af lærer E.L. Børresen i "Månedsskrift for almue-skolelærere". Her skriver han bl.a.: *I den tidligste Barndomsalder er legemlig Tugtelse næsten det eneste Middel, hvorved man kan quæle Spiren til det Onde i dens første Udvikling og drive sløve og træge Naturer til større Virksomhed.*

således, at der ikke alene fandtes blå pletter på barnets krop, men hvad der er endnu værre er, at det ene øje, nemlig det venstre, blev så slemt forslået, at det endnu ikke vides, om det kan helbredes.

Da jeg er forvisset om, at en skolelærer ikke er berettiget til at behandle en elev på en for barnet så skadelig måde, at det kan få konsekvenser for barnet resten af dets liv, så tillader jeg mig herved ærbødigst at anmode Deres Højærværdighed om, at bemeldte skolelærer Leerager i Tårnby på Amager, må for sit – i gentagne tilfælde – forhold, blive sat under tiltale og dømt efter loven.

Tårnby den 24. marts 1827

Til Deres Højærværdighed

Amtsprovsten i Københavns Amt

Ærbødigst

Michel Madsen

husmand i Tårnby

Amtsprovsten videresendte klagen til Tårnby Sogns skolekommission med anmodning om, at skolelærer Leerager og skolekommissionen redegjorde herfor.

Den samme dag – 24. marts 1827 – undersøgte drengen af distriktslæge Nyeborg på Amager. Han afgav følgende erklæring, der også blev skrevet ind i Tårnby Sogns skolekommissionsprotokol:

Fredag den 24. marts om eftermiddagen undersøgte jeg Johannes Michelsen, en søn af husmand Michel Madsen i Tårnby, og fandt en corlision som bredte sig over det venstre øjes begge øjenlåg, som var blodunderløbent. På den venstre skulder var der en anden blå plet af betydelig størrelse.

Ovenstående bevidnes af undertegnede.

København den 28. marts 1827

Nyeborg

Konsti: Kirurg

Herefter gengives – lettere omskrevet – skolelærer Leeragers erklæring i Tårnby Sogns skolekommissionsprotokol:

I anledning af den klage, som husmand Michel Madsen i Tårnby har indsendt til sogne amtsskoledirektionen, tillader jeg mig den underdanigste frihed at underrette sognedirektionen om denne episode.

Fredagen den 23. marts ville jeg med et ris give drengen Johannes – for sin urolige opførsel, da han er en balstyrisk dreng – nogle rap på ryggen, men i det samme drejede han hovedet tilbage med sådan en hastighed, at jeg ramte ham med et slag på kanten over det venstre øje. Dette forårsagede, at øjenlåget revnede, men dog uden i den mindste måde at beskadige øjet, som jo kan ses af doktorens erklæring. Og selvom drengen ikke har brugt et eneste lægemiddel og rendte ude i kulden hver dag, så er der ikke det mindste spor tilbage efter hændelsen, som jeg kan bevise, dersom sogneskolen – altså som ses heraf, hvor ubeskeden ... som har udeladt sig hans klage mod mig – i betragtning af, at dette tilfælde ganske er sket mod min vilje, så håber jeg på gunstig vis sognedirektionens tilgivelse, da jeg for eftertiden, så vidt det står i min magt, vil vogte mig for tilsvarende tilfælde. Tårnby den 3. april 1827

*Leerager
Skolelærer og Kirkesanger*

Allerede samme dag griber sognepræsten pennen og henvender sig til skoledirektionen i Københavns Amt:

Til Sogneskoledirektionen for Københavns Amt:

Ifølge Deres Højærværdigheds skrivelse af den 29. marts vedrørende klagen over skolelærer Leerager fra husmand Michel Madsen i Tårnby, som kræver skolelæreren afstraffet for den voldsomme måde, han havde behandlet hans søn, Johannes, på i skolen, hvorved drengen efter distriktslæge Nyeborgs erklæring havde fået en corlision.

Ifølge Deres Højærværdigheds skrivelse har kommissionen afkrævet skolelærer Leerager en erklæring over klagen. Denne erklæring er vedlagt.

Skolekommissionen har ligeledes haft indkaldt drengen til et møde, hvor det konstateredes, at der ikke fandtes spor efter en mishandling på drengen. Den første dag var dog øjenlåget ophovnet, men det er nu forsvundet.

Men da Michel Madsen også klager over, at Leerager tidligere har mishandlet børn i skolen, så kan det ikke nægtes, at den

1. august 1819, indkom der en klage fra nogle mænd i Tårnby Skoledistrikt, der klagede over skolelærer Leerager. I denne klage forlangte disse mænd, at det skulle pålægges skolelærer Leerager, at behandle deres børn mere skånsomt. Derfor indkaldte skolekommissionen Hr. Leerager og pålagde ham at overholde skoleforordningen af den 14. juli 1814, og for fremtiden ikke at mishandle nogen børn, således at skoledistriktet undgik flere klager over ham. Dette føler skolekommissionen sig forpligtiget til at bemærke, for at sætte sognedirektionen – hvortil klagen er sendt – i stand til at dømme i sagen efter omstændighederne.

Tårnby den 3. april 1827

L.D. Bruun

Denne ømfindtlige klagesag slutter i skolekommissionens forhandlingsprotokol med denne korte sekvens:

Anno 1827, den 6. maj var skolekommissionen forsamlet og sognepræsten meddelte, at der var ankommet en resolution fra amtsdirektionen, der vedrører den fra husmand Michel Madsen i Tårnby indgivende klage over skolelærer Leerager, der havde mishandlet hans søn Johannes. Denne resolution vil blive indført i dokumentprotokollen..

Desværre kendes resolutionen af ovenstående sag ikke. Men en ting er sikker: Peder Jensen Leerager blev ikke fyret fra sit embede i Tårnby Skole, og han fortsatte alligevel med at afstraffe sine elever hårdt. Det viser det efterfølgende.

Peder Jensen Leeragers hustru Poulina Iversen døde den 9. april 1832, og om det har påvirket ham så meget, at han endnu engang gik mere eller mindre amok i Tårnby Skole og tævede to små piger med riset, ja, det vides jo ikke, men hvem ved?

Klagesagen blev behandlet af skolekommissionen i Tårnby Sogn den 3. juni 1832.

Skolekommissionen fik forelagt en klage fra husmand Peder Jensen, der gik ud på, at hans 2 døtre var af skolelærer Leerager i Tårnby Skole, mishandlet således, at han ikke kunne lade sine 2 døtre gå i skolen igen, førend kommissionen havde sørget for, at hans børn for fremtiden kunne blive fritaget for at blive mishandlet.

Herefter blev Leerager – som var til stede – kaldt frem for at afgive forklaring til anførte klage. Hans forklaring lød således:

Hvad ovenanførte andele angår, så gav jeg den ene pige to slag og den anden 5 slag på ryggen med et ris – med den sammenbundne ende – at riset måtte hentes er meget begribeligt, for ellers kunne man ikke kalde det nogen straf. Jeg kan ikke indse at jeg har gjort nogen fejl heri eller har gjort noget imod anordningen.

Børnenes forseelse bestod blot i, at de ikke ville lære at regne!

Nu fremstod klageren, husmand Peder Jensen i Tårnby, og med henvisning til sin indsendte klage forklarede han, at de to børn begge var 10 år gamle, at de af Leerager henne i skolen var blevet straffet *forargeligt* for en lille bitte forseelse. Da de kom hjem fra skole havde han ladet dem *besigtige* af fogeden Bendt Pedersen og husmand Robertsen, som begge boede i Tårnby. De forklarede, at børnenes arme var røde og blå, og det ene barn, som otte dage før var bleven straffet, var gul og grøn. På ryggen fandtes der væsentlige gule striber, hvilket fogeden Bendt Pedersen, men ikke Robertsen, havde set.

Skolekommissionen bestemte, at sagen burde indberettes til amtsskole-direktionen, så meget mere som det var 3. gang, der blev indsendt klager over Leerager, og at de to piger i forhold til deres alder var meget flinke og aldrig havde forsømt skolen uden grund.

Noget tyder på, at skolelærer Leerager kun har fået en påtale, og at han har kunnet holde sig “på måtten”, hvad angår legemlig afstraffelse af eleverne i Tårnby Skole, for der er ikke flere klager over ham i skolekommissionens protokol. Leerager var skolelærer i Tårnby, indtil han døde i 1850, 74 år gammel.

En revselsessag i Maglebylille

Leerager i Tårnby var imidlertid ikke den eneste lærer, der blev klaget over på grund af hårdhændet behandling af eleverne. I 1824 klagede adskillige forældre i byen til skolekommissionen over lærer Lars Hansens hårdhændede behandling af børnene i Maglebylille.

Han havde slået Peder Mortensens datter Bodil så hårdt i hovedet med en tavle, at hun havde fået *et lidet hul og nogen hævelse*. En anden

elev, Bent Jensens datter Kirsten, havde han slået med en tamp, så hun havde fået en blå stribe på armen. Begge sager var underbygget af lægeattester fra distriktslæge Nyeborg. Lærer Hansen tilstod begge dele, men antallet af slag på Kirsten var der delte meninger om. De andre klageres børn var ikke blevet mishandlet, men de havde underskrevet klagen, da de frygtede for, det kunne ske. Læreren fik en irrettesættelse, og han skulle efterdags rette sig efter skoleanordningen fra 1814.

Lars Hansen

Ovennævnte lærer, Lars Hansen, var født i 1796 og blev uddannet som lærer på Brøndbyvester Seminarium i 1820, hvorefter han blev ansat først ved Kastrup Skole og siden ved Maglebylille Skole. I 1833 ønskede han at søge et andet lærerjob i St. Magleby, og i den forbindelse fik han af sognepræsten Bruun en anbefaling, som lød således:

*Udsættelse af Seminarium fra Lars Hansens Character og Lære
 og hans Lærings Character fra Brøndbyvester Lærers Seminarium
 den 31de Juli og 1de August 1818*

<i>Arbejde</i>	<i>Talens</i>	<i>Latins</i>	<i>Græsk</i>	<i>Smalprosa</i>	<i>Prosa</i>	<i>Engelsk</i>	<i>Matte</i>	<i>Algebra</i>	<i>Geometri</i>	<i>Historie</i>	<i>Religion</i>
<i>Læse</i>	<i>Læse</i>	<i>Grammatik</i>	<i>Læse</i>	<i>Engelsk</i>	<i>Engelsk</i>	<i>Engelsk</i>	<i>Engelsk</i>	<i>Engelsk</i>	<i>Engelsk</i>	<i>Engelsk</i>	<i>Engelsk</i>
<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>
<i>Arbejde</i>	<i>Arbejde</i>	<i>Arbejde</i>	<i>Orthographi</i>			<i>Arbejde</i>	<i>Arbejde</i>	<i>Arbejde</i>	<i>Arbejde</i>	<i>Hoved Character</i>	
<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>			<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	
<i>Arbejde</i>	<i>Arbejde</i>	<i>Arbejde</i>	<i>Arbejde</i>			<i>Arbejde</i>	<i>Arbejde</i>	<i>Arbejde</i>	<i>Arbejde</i>	<i>Arbejde</i>	
<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>			<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	<i>meget godt</i>	

*Udsættelse af Seminarium
 Ederhammønde
 den 31de Juli og 1de August 1818*

Lars Hansens eksamensbevis fra Brøndbyvester Seminarium i 1820.

Lars Hansen har fra seminariet fået de bedste vidnesbyrd for hans gode kundskaber og for hans gode opførsel blev han af den høje skoledirektion ansat som skolelærer og kirkesanger, hvilket embede han med værdig flid har forestået i næsten 14 år, så jeg ofte har glædet mig over børnenes fremgang i de befalede lærergenstande, endog gymnastik som han har lært i normalskolen⁴⁴, og da han er gift, har seks børn og kone at forsørge og indkomsterne er ringe, endog har en liden haug og jordlod at passe, så føler jeg mig pligtig til på det kraftigste at anbefale hans ansøgning til et embede, så han uden at trykkes af næringsssorger, kunne arbejde til ungdommens dannelse, thi det han i så lidet embede har udrettet under så trænge kår, så kan det sikkert forventes meget af ham, når hans kår forbedres.

Lars Hansen blev dog i Maglebylille til sin død i 1860.

Indbyrdes undervisning

Frederik den 6. blev omkring 1816 interesseret i et nyt undervisningssystem, den indbyrdes undervisning, som nogle af hans officerer havde oplevet i Frankrig. Engelske missionærer havde set den praktiseret ved de indiske templer og bragt den med hjem til England, og undervisningsformen havde så bredt sig til bl.a. Frankrig og Schweiz. Metoden tiltalte kongen på mange måder, for nu kunne en lærer efter sigende undervise 1.000 elever. De større elever skulle nemlig ved hjælp af læse- og regnetabeller, som var hængt op langs væggen i klasselokalet, undervise de yngste elever, der var delt op i mindre hold. Børnene kom til at fungere som små soldater, for læreren benyttede en signalpibe, og ved hver fløjt skulle de små grupper elever flytte til næste tabel. Denne parademarch i skolestuen var ligefrem en vellignende form for soldaterdressur, som i den grad passede den militærglade konge, der altid selv optrådte i uniform.

Han vidste udmærket, at tiderne havde forandret sig, siden han som kronprins i 1789 havde søsat den store skolekommission. Den havde ikke alene ændret den nu vedtagne skolelovs indhold. Den havde også påvirket hans egne holdninger og gjort det umuligt at få økonomien til række til den udvikling af skolen, der trods alt lå nedfældet i loven fra 1814. Den indbyrdes undervisning var måske redningen!

⁴⁴ Normalskolen: hvor man lærte metoden til den indbyrdes undervisning

Kong Frederik den 6., malet af C.W. Eckersberg, 1833. Frederiksborgmuseet. Kopi fra Wikipedia.

Officer Joseph Nicolai Benjamin Abrahamson (1789-1847), der medvirkede til indførelsen af den indbyrdes undervisning og fik stor indflydelse derpå. I.W. Tegner og Adolph Kittendorff. Det Kgl. Bibl.
Kopi fra Wikipedia.

Blandt skolefolket vakte den nye metode ikke begejstring. Men ved årsskiftet 1818-19 mødte en mand frem ved hoffet med en helt overvældende begejstring for metoden, som han havde sat sig grundigt ind i udlandet. Manden var divisionsadjutant J.N.B. Abrahamson. I løbet af kort tid blev han sat til at gennemføre de første forsøg med den indbyrdes undervisning på skolen ved Sølvgade Kaserne og senere på landets øvrige kaserneskoler.

Og så gik det ellers slag i slag. Der blev ligefrem nedsat en kommission, som skulle forestå flere forsøg, men selvom Abrahamson masede på, holdt de to kirkelige medlemmer af kommissionen, biskopperne Münter og Boisen, igen. Sjællands biskop Frederik Münter udtalte om systemet:

Og selv indser jeg ikke, hvorledes børn alene ved den kan vejledes til at læse med eftertanke, til at læse, til at skrive ortografisk rigtigt og til at regne med overlæg. Allermindst vil det være muligt, at anvende denne metode på egentlige forstandsøvelser og på undervisning i religion samt på de begreber af geografi og historie, som også almuen skal have, såfremt disse skal være noget mere end hukommelsesværk.

Derfor kunne der ikke opnås enighed om, at metoden skulle indføres med tvang. Da kommissionen var færdig med sit arbejde i 1819, blev sagen overladt til Danske Kancelli. Her var et mindretal imod den indbyrdes undervisning og mente, undervisningsformen kun skulle indføres de steder, hvor læreren kendte metoden. Desuden mente man, at almuen i forvejen var mistænksom over for 1814-anordningen. Et forslag lå klar i 1820, men først over 2 år senere blev den indbyrdes undervisning sat i søen.

Da Frederik den 6. i august 1822 underskrev den kongelige resolution om den indbyrdes undervisning, viste det sig, at han hverken havde fulgt kommissionens flertal eller mindretal. Indførelse af metoden blev i skolernes yngste klasser tilladt, når den lokale skolekommission ønskede det, men ikke påbudt.

Trods protesterne blev cirkulæret udsendt til skolekommissionerne. Selvom det var frivilligt at indføre den indbyrdes undervisning, lå der en gulerod i bestemmelsen. For:

hvor den indbyrdes undervisning er indført, må ethvert barn, der har de befalede kundskaber fuldkomment inde, efter skolekom-

missionens bestemmelse fritages for den almindelige skolegang, uden hensyn til dets alder; dog skal det, indtil konfirmationen, være pligtig til at søge skolen 2 dage månedlig, for at repetere, hvad det har lært.

Det vil sige, at eleverne kunne udskrives af skolen, før de fyldte 14 år, som ellers var aldersgrænsen efter 1814-loven, hvis de altså på tilfredsstillende måde havde gennemgået den indbyrdes undervisning.

Desuden behøvede man heller ikke længere at undervise i geografi. Det var helt indlysende lokkemad, som man tog imod rundt om i landet. Det samme gjaldt i Tårnby Sogn. Det fremgår således af skolekommissionens regnskab, at alle skolerne i Tårnby Sogn havde indført den

Den indbyrdes undervisning flot illustreret af P.C. Klæstrups akvarel og med følgende tekst af P. Varming: *Jeg dagligen studerer paa / den Unge saa at lede / at han i moden Alder maa / erindre mig med Glæde.* Bemærk statuen af Frederik den 6. i baggrunden. Dronningens Håndbibliotek.

Indbyrdes Undervisning		Læstabels Tabel	
barn	bind	borg	byrd
degn	dufs	dræt	dröm
falk	feli	fisk	flod
guly	gryn	græs	gröd
haand	helt	jarl	jord
kjöp	klud	lyng	kægd
mjöd	marv	nord	pest
qval	qvæg	roft	rufi
fagn	feng	fmil	fnog
fkud	fkær	flyx	flöv
tuurn	taxt	tægt	tru
vold	væld	vröl	vaaud

Læsetabellerne nr. 58 og 66 og 70 til den indbyrdes undervisning. De to første med religiøst indhold, den tredje en ren læse- stavetavle.

indbyrdes undervisning i 1822, for skolerne havde indkøbt *apparater og andet fornødent til den indbyrdes undervisning* [og det følgende år] ... *til bogbinder Lerche for tabeller til indbyrdes undervisning at klæbe på pap*. Men hvordan den indbyrdes undervisning er blevet praktiseret vides desværre ikke.⁴⁵

Den var en uhyre besparelse, idet de ældre elever skulle fungere som bi-hjælpere og i virkeligheden var dem, der skulle undervise. Foruden at dirigere rundt med grupperne skulle læreren blot sørge for god ro og orden.

Undervisningen var således præget af udenadslære og eksercits, og eleverne lærte kun det mest nødvendige. Så det var i høj grad et brud med de tanker, der lå bag 1814-loven.⁴⁶

Seminarierne rammes

En følge af den indbyrdes undervisning viste sig snart på seminarieområdet.

Et hårdt slag for de begejstrede og opofrende seminarieledere var et nyt cirkulære af 1824, hvorefter den 3-årige uddannelse blev nedsat til

45 Skolekommissionens regnskabsprotokol

46 Ernst Høybye-Nielsen: Den indbyrdes undervisning i den sjællandske almueskole : i Årbog for dansk skolehistorie 1969 side 42-75

at være 2-årig. Dette var således en negativ følge af den indbyrdes undervisning. Efterhånden som der kom nye ledere og lærere, blev atmosfæren på seminarierne ændret: udenadslæren efter bestemte skolebøger vandt frem, og ledelsen gled fra at være patriarkalsk over til at blive autoritær. Det var, som om "Vi alene vide" – mentaliteten i Frederik den Sjettes senere regeringsår – afspejledes i skolen..

Modstand mod den indbyrdes undervisning

Modstanden voksede i de følgende år, idet udgifterne til de tabeller, der skulle benyttes, forhindrede skolerne i at investere i andet undervisningsmateriale. Desuden blev de lærere og præster, der ikke havde deltaget i den indbyrdes undervisning, chikaneret i de rapporter, som foregangsmanden, Joseph Abrahamson, årligt udsendte. De fik desuden sjældent et nyt job.

I rapporterne skiller Abrahamson virkelig engle fra dæmoner. 'Den danske folkeskole' skrev:

Rapporterne er ikke referater, men jublende sejersfanfarer og fanatiske angreb på modstanderne af metoden. Denne har mange smukke navne: "Den gode sag", "denne almennyttige og velgørende læremåde" osv. De skolemænd, der har erklæret sig for dens indførelse, er "hæderlige mænd, udmærkede skolemænd, oplyste, fordomsfrie, virksomme for skolevæsen, for alt nyttigt, for oplysning nidkære". Modstanderne er behersket af alle mulige udyder, ja, enkelte er endog dæmoner, der er virksomme arbejdere mod alt det gode.

Der var tale om omvendt berufsverbot. Rapporterne var stærkt personlige og fremhævede med navns nævnelse og rosende lovord de præster og provster, som gjorde sig de ihærdigste anstrengelser for at indføre den indbyrdes undervisning. Og det varede ikke længe, før sådanne udmærkelser førte til udnævnelser til højere og bedre stillinger. Det samme gjaldt for skolelærerne. På den måde udryddede man modstanden mod metoden.

I 'Tidsskrift for Almueskolen' stod der i 1835, hvor metoden var i kraftig tilbagegang:

Ingen turde kritisere af frygt for at blive stemplet som fjende af ungdommens dannelse, og mange lod sig, mens uvejret rasede, uden modstand, føre, hvorhen vinden blæste.

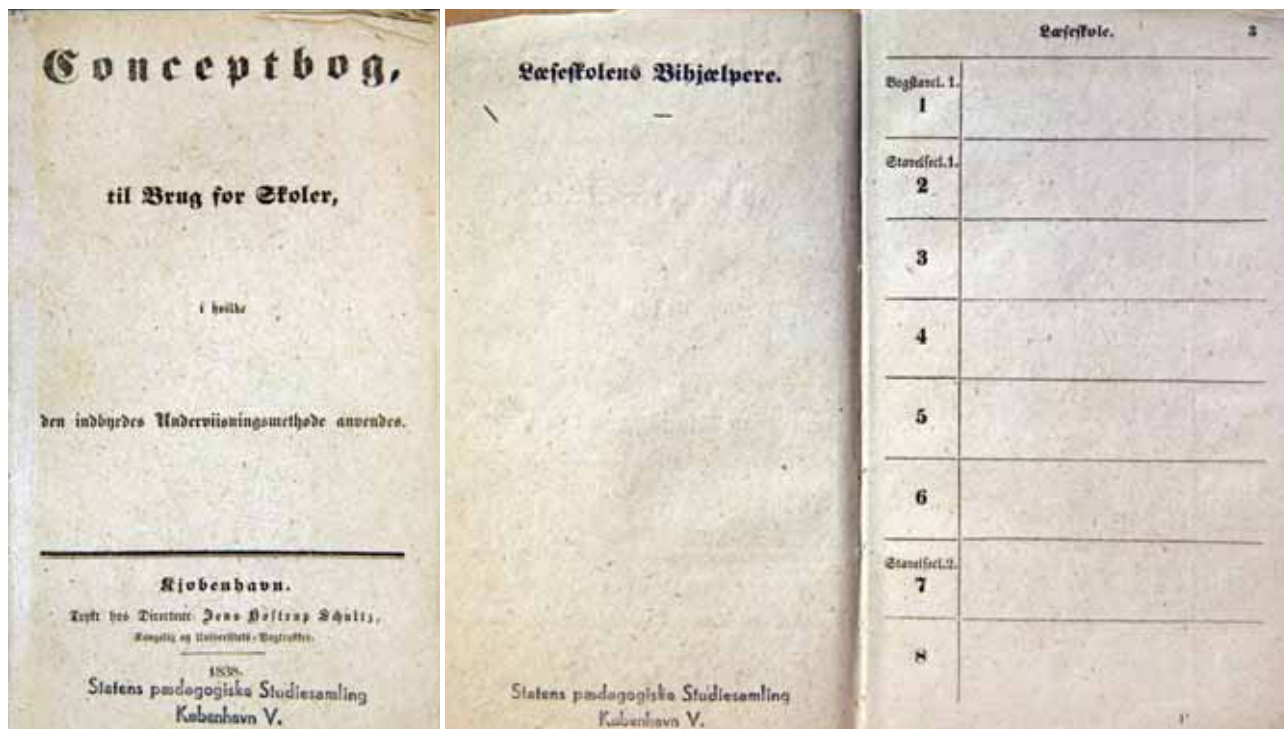
På dette tidspunkt havde i hvert fald mindst 4/5 af landsbyskolerne og næsten alle købstadskolerne gjort brug af metoden.

Diskussionen om den indbyrdes undervisning bølgede frem og tilbage i 1830'erne. I 1831 nedsattes med Frederik 6.'s velsignelse de såkaldte stænderforsamlinger. De var et behjertet forsøg på at udsætte demokratiets indførelse og enevældens afskaffelse. Som bekendt var det kun en stakket frist. Men selvom stænderforsamlingerne rent demokratisk ikke var det store fremskridt, mærkedes der dog en lempelse af censurbestemmelserne. Det lod sig endelig gøre at tale friere og frimodigere end før, uden at få magtens håndlangere på nakken.

Og det betød, at der fra 1834 begyndte at udkomme nye skoletidskrifter, hvor lærerne gav udtryk for deres meninger. I 'Den danske folkeskole' citeres nogle af deres indvendinger:

Tabellerne er upædagogisk affattede, og de læres snart udenad ved den evige gennemtygning. Børnene forstår ikke et ord af [biskop i Aarhus Stift Peter Hans] Mønsters religiøse læsetabeller, og det er desuden synd og skam at gøre Guds ord til "ABC snak". Før den indbyrdes undervisnings tid bragte børnene det langt videre i fornuftig læsning. Regnetabellerne er dog de værste ved deres mægtige tal og uforstandige mekanik. Knælingsstraffen er usund, upraktisk og i hvert fald usømmelig, "fordi det er en stilling, vi indtager i livets helligste øjeblikke, og disse kan let ved idéassociation forjaskes". Om den ydre ordning siger en lærer: "Hvad vilde vel vore gode gamle, kristelige forældre sige, ifald de fra graven kunde kigge ind i en af vore skoler med indbyrdes undervisning! I deres tid stod de med foldede hænder, med værdighed i miner og holdning for deres skolemester og oplæste deres stykke af katekismus eller evangeliebog. Nu går man til alt som til en dans; til pibens lyd marscheres op, beskiltede og med stokke forsynede bihjælpere anfører toget osv. ...

I 1831 skrev politikeren og teologen Hans Nicolaj Clausen i 'Månedsskrift for litteratur' en meget kritisk artikel, der i satte skub i modstanden. Han havde ret i, at metoden kun var indført på skrømt på grund af den indirekte tvang, man havde benyttet. I over 1/3 af skolerne gik denne undervisningsform så dårligt, at man måtte antage, at metoden kun sjældent blev brugt.

Conceptbog til brug for skoler i hvilke den indbyrdes undervisningsmetode anvendes. Heri noterede bihjælperne, hvilke læsetavler der blev benyttet. 1838. Danmarks pædagogiske bibliotek, den skolehistoriske samling, tidligere Dansk Skolemuseum.

Og hvis den indbyrdes undervisning ikke var blevet gennemført i sognene i 1820'erne, kom den aldrig rigtig i anvendelse.⁴⁷

I stænderforsamlingen i Viborg kunne et medlem i 1836 anbefale at give lærerne metodefrihed. Men det var endnu for tidligt. Myndighederne fastholdt den indbyrdes undervisning. Ingen turde gøre op med majestætens hjertebarn. Men metoden fik ikke længere lov at fylde det hele.

Undervisningsformen var som nævnt meget militærisk og stik imod de intentioner, der lå bag 1814-loven. Præster og biskopper var imod systemet, da de mente, at formen ikke kunne forenes med kristendomsundervisning.

Først i 1865 ophævede ministeriet bestemmelserne til fremme af den indbyrdes undervisning, og metodens afskaffedes officielt. Men allerede

⁴⁷ Ernst Høybye-Nielsen: Den indbyrdes undervisning i den sjællandske almueskole i : Årbog for dansk skolehistorie 1969 side 42-75

mere end 10 år tidligere afvikles denne undervisningsform flere steder på Sjælland og specielt i Sokkelund Herred. I 1844 havde alle skolerne i herredet indbyrdes undervisning, men blot 9 år senere i 1853 var den afskaffet i 14 ud af 31 skoler. Det gjaldt ikke i Tårnby, hvor denne undervisningsform åbenbart kun langsomt fases ud. I 1853 benyttes den dog kun sjældent i Tømmerup-Ullerup. Karaktererne for den indbyrdes undervisning på sognets skoler ligger generelt lavt, selvom flere af lærerne havde lært metoden i deres seminarierid. På dette tidspunkt havde landet været gennem 2 krige, og den i 1849 vedtagne grundlov var allerede på vej til at blive ændret første gang.⁴⁸ Inden da var der sket forandringer med skolerne i Tårnby.

Tømmerup-Ullerup fælles Skole
på Tømmerupvej 157.
Ca. 1920.

Tømmerup-Ullerup Skole

Fællesskolen for Tømmerup og Ullerup blev i 1835 opført i Viberup på en jordlod ejet af præsteembedet i Tårnby.

Den 11. december samme år blev skolen vurderet til brandforsikringen. Den bestod af en stuebygning med enderne i syd og nord og opført i grundmur med stråtag. Bygningen var 10 fag lang og 4 fag dyb, indrettet med en indgang fra vejen til en forstue. Herfra ad en trappe opgang til loftet, som var udi ét. Under trappen et sandhus. Fra forstuen to indgan-

⁴⁸ Engberg side 450-454

ge til 5 forskellige værelser samt 3 vindovne med rør. Endvidere et køkken med grundmuret skorsten og to komfurer samt en udgang til gården. Overalt i bygningen fyldningsdøre i hængsler, men uden beslag, gipsede vægge og lofter, engelske vinduer med store ruder samt bræddegulve.

Mod øst en længe med gavlene syd- og nordvendt, 9 fag lang og 3 fag dyb, opført af fyrrebindingsværk med klinede vægge og stråtag, indrettet til vognskur, lokum, brændehus, lo og lade samt til stald for 9 kreaturer med tilbehør. Desuden var der på gårdspladsen en tømmerstak brønd med karm samt om gårdsrummet et 11 fag langt hegn forsynet med en port og en låge. Den samlede vurdering beløb sig til 1.970 rigsdaler.⁴⁹

Kastrup-Maglebylille
Skole. 1935.

Forarbejdet til Kastrup-Maglebylille Skole

Året før, i juli 1834 holdt skolekommissionen møde i Amager Tinghus på Amager Landevej i Maglebylille for at tage endelig stilling til bygning af en ny fælles skole for Kastrup og Maglebylille. Danske Kancelli havde allerede besluttet dette i 1811, men planen var dengang efter beboernes ønske blevet udskudt, indtil en lærer rejste, eller en ny skole skulle opbygges. Der havde været udskiftning af lærer i Maglebylille, men intet var sket. Kastrup Skole var gammel og utidssvarende, og her ønskede lærer Lund at trække sig tilbage. Men som ved nutidens skolesammen-

⁴⁹ Taks. nr. 489, 11.12.1835

lægninger var der stadig ikke enighed, idet begge byer ønskede selvstændige skoler. Prisen for en ny skole blev anslået til 1.200 rigsdaler, og hertil skulle lægges beløbet for en skolelod på ca. 200 rigsdaler samt byggeplads, have og gymnastikplads. Man kunne ikke sælge grunden, hvorpå Kastrup Skole lå, da den *efter sigende* tilhørte proprietær Seeler på Kastrupgård. Skolebygningen blev solgt på auktion i 1836 til Seeler for 140 rigsdaler. Byen havde selv indsamlet 500 rigsdaler. Der var også opkrævet 200 rigsdaler af fogeden Gert Nielsen, som havde udleveret dem til skoleforstander Mikkell Olsen, der så for en skolelod skulle betale beløbet til den tidligere ejer af Kastrupgård, Ole Tønder Lange. Men herom var der usikkerhed. Mikkell Olsen hævdede imidlertid, at han havde kvittering eller skøde på jordlodden.

Kommissionen konkluderede, at der var 700 rigsdaler til rådighed. Kancelliets planer gik ud på, at de to byer skulle opføre den nye skole på en jordlod i Maglebylille, kaldt Tyrejord. Maglebylille Skole skulle sælges for ca. 200 rigsdaler, så dermed nåede beløbet op 900. For jorden forlangte Maglebylille Bylaug leje, og denne indtægt skulle bruges til skolen og jordlodden. Både præsten og skolepatronen, H. Christensen, gik ind for denne plan. Fra Hollænderbyen og Dragør var indløbet protest fra beboere, der havde hartkorn i Maglebylille, da de mente, deres jord ville blive forringet! Også Kastrup protesterede mod planen og mente: *at børnene da ville få for lang en skolevej, der i foråret og efteråret i sin nuværende tilstand er særdeles dårlig.*

Skolen skulle ligge med lige stor afstand de to byer, nemlig $\frac{1}{2}$ fjerdingvej, der er ca. 0,9 km, *som ikke er noget at klage over*, eftersom der ville blive anlagt en gangsti mellem de to byer.

På skolekommissionsmødet den 10. marts 1835 fremlagde lærer Lars Hansen fra Maglebylille en tegning over en ny skole, som skulle vedtages af byerne. Så selv om byerne forkastede forslaget, blev planen vedtaget af myndighederne og gennemført med udgifterne ligeligt fordelt mellem de to byer.

Eleverne fra Kastrup var efter en større brand i landsbyen i 1834, hvor 6 gårde og 2 huse nedbrændte, nødt til at få undervisning i den daværende Maglebylille Skole. Men forældrene modsatte sig åbenbart dette, for i referatet af skolekommissionsmødet fra 13. oktober 1836 står der lakonisk:

Da vejen fra Kastrup til Maglebylille ikke er længere end den i skoleanordningens bestemte skolevej, og Kastrup beboerne selv ved deres modstand er årsag til, at den nye skolebygning endnu ikke er opført, kunne Kastrup bys beboere ikke fritages for dem ved skoleforsømmelser pådragende mulfter.

Kastrupperne måtte ifølge regnskabet i august 1836 erlægge det usædvanlige høje beløb på 7 rigsdaler for august måned, men slap for at betale for oktober og november på grund af skolevejens beskaffenhed.

Endelig en fælles skole

I 1837 fik man så endelig indviet en fælles skole for Kastrup og Maglebylille. Inden da var der blevet afholdt en licitation over arbejdet. Af den fremgår det, at der i virkeligheden var tale om et arbejdsfællesskab mellem byerne og entreprenøren. For skoledistriktet ville levere grundsten, langhalm, tækkekæppe og sørge for pålægning af stråtaget samt levere det fornødne mursand, ler, grus og kakkelovne. Væggene i udhuset ville distriktet endvidere sørge for blev klinede, og man ville også klare al kørsel og *håndlangerarbejde* samt grave brønden. Entreprenøren skulle sørge for, at skolehuset blev opført på et forsvarligt grundelement. I licitationen beskrives endvidere, hvor brede murstenene og træværket skulle være, hvor højt der skulle være til loftet m.m. Skolekommissionen forbeholdt sig i øvrigt ret til at vælge mellem de to laveste bud på licitationen.⁵⁰

I efteråret 1836 fik skolen tegnet en brandforsikring. Stuehuset vendte syd-nord og var bygget af grundmur med stråtag. Bygningens i alt 14 fag rummede en forstue, 6 værelser med 2 tre etages vindovne samt en collongeovn, et køkken og et spisekammer. Mod øst var en bygning under opførelse, 10 fag lang, 3 fag dyb, af blandingstømmer og med lervægge samt stråtag. Bygningen skulle sandsynligvis benyttes til stald og lade for læreren. Desuden lå der en bygning opført på samme måde som sidstnævnte, 13 fag lang, 2 fag dyb, indrettet til 2 lokummer og svinehus. Endvidere en brønd. Forsikret for i alt 2.210 rigsdaler.⁵¹ I 1872 blev skolen solgt på auktion, og i forbindelse hermed fremkommer bl.a. målene. Stuehuset var 29 alen [18,2 m] langt og 12 alen [7,5 m] dybt, udhuset

50 Amager Birk. Auktionsdokumenter. 1835-1838. La. Sj.

51 Taks. nr. 502, 17.10.1836

28 alen [17,6 m] langt og 9 alen [5,7 m] dybt med gårds- og gymnastikplads, som sikkert er kommet til senere end 1837.⁵²

Skolen var tilsyneladende stor nok til de i alt 114 elever fra både Kastrup og Maglebylille samt til bolig for lærer Lars Hansen og hans familie.

Biskop Mynsters visitats i 1836

Jacob Peter Mynster aflagde i den periode, han var biskop over Sjællands Stift, tre visitatsbesøg i Tårnby Sogn. Første gang var i juni 1836. I sin visitatsdagbog skrev han:

Biskop Jacob Peter Mynster (1775-1854). Han blev biskop over Sjællands Stift i 1834 og virkede til sin død i 1854. Olie-maleri af Wilhelm Gertner. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Kopi fra Wikipedia.

Den gl. consistorialråd Bruun er 82 år og kan intet udrette, dog vil han endnu føre kirkebogen, men gør det så slet, at jeg måtte bemærke noget derom. .. Mange afsognets beboere besøger Københavns kirker, da de der fra om morgenen har deres forretninger: dog kommunikere⁵³ de alle her. Husmændenes børn er i deres første år meget forsømte, da mændene er ved deres arbejde og konerne næsten alle dage i København. Skolevæsenet er dog i god stand på en del forsømmelser nær, som dog ikke er flere end andre steder.

Mynster anfører videre:

Sundbyøster Skole. 110 børn, læreren, Hans Christopher Woldike, 51 år gammel seminarist fra Brøndbyvester, har tidligere været meget drikfældig og skolen aldeles forfalden, så forældrene sendte deres børn til andre skoler. I de sidste 4 år har læreren aldeles aflagt sin last, fører nu en aldeles ulastelig vandel, og skolen er atter besøgt. Fremgangen er meget god, indbyrdes undervisning meget god, gymnastik fuldstændigt apparat (med undtagelse af geværer), meget god. Bygningen kun nogenlunde, da skolestuen er for lille, men kan ikke udvides.

Det lyder lidt voldsomt, at også geværer – selvom de blot var trælegetøj – blev anvendt i den indbyrdes undervisning. Også selv om man tager det militære tilsnit, undervisningen havde, i betragtning. Men de blev altså ikke benyttet her.

52 Amager Birk. Auktionsdokumenter. 1864-1872, La.Sj.

53 går til alters og modtager nadver

Trægeværer fra skolemuseet i Den gamle By i Aarhus. Foto: Ninna Feldvoss, 2008.

Sundbyvester Skole. 151 børn. Bygningen god, skolestuen er end- og meget god, men lærerens lejlighed meget indskrænket. Læreren Peter Larsen, 46 år gammel, seminarist fra Brøndbyvester Seminarium, er noget tunghør og har haft meget huslig sorg, da hans kone har været og til dels endnu er sindssvag; desuagtet varetager han sine pligter med megen duelighed og nidkærhed. Fremgangen er særdeles god, indbyrdes undervisning god, gymnastik meget god.

Maglebylille Skole. Med denne skole er nu Castrups nedlagte skole forenet, og den skal flyttes hen på et sted mellem begge byer; den nye bygning skal snart begyndes. 88 børn, Læreren Lars Hansen, 40 år gammel, seminarist fra Brøndbyvester Seminarium er ret brav. Fremgangen er ret god, boglæsningen noget usikker. Indbyrdes undervisning temmelig god. Gymnastik meget god.

Tømmerup-Ullerup Skole. De to nævnte byers skoler er nu forenede i én, som er henlagt imellem begge, og hvortil en ny stor og god bygning er opført. 73 børn. Læreren, Rasmus Cornelius Friis Andersen, 27 år gammel, seminarist fra Jonstrup Seminarium,

Tømmerup-Ullerup Skole.
Ca. 1980.

er vel ikke uduelig, men hans undervisning er skrålende og noget naragtig. Fremgangen er i det hele kun temmelig god, Indbyrdes undervisning kun nogenlunde, gymnastik godt.

Tårnby Skole. 90 børn, Bygningen er god. Læreren Peder Leerager, 58 år gammel, er søvnig og har ingen lyst, skal også være for streng imod børnene. Imidlertid er fremgangen i øverste klasse god, i læsning og regning endog meget god. Nederste klasse med indbyrdes undervisning kun temmelig god. Gymnastik går her med megen akkuratesse.

På skolerne var der således fra 73 til 151 børn der skulle undervises af én lærer, men den indbyrdes undervisning var indført, og dermed var undervisningsbyrden for de yngste delvist lagt på de ældre elevers skuldre. Lærerne var med en enkelt undtagelse alle seminarieuddannede, men selv det var ikke nok. Hvis læreren var drikfældig, som han havde været i Sundbyøster, ja så foretrak mange forældre, at børnene gik i en anden skole. Forældrene havde således allerede dengang en vis ambition, hvad angik deres børns skolegang.

Saltholm

Børnene på Saltholm nævnes ingen steder i kilderne til skolehistorien i 1800-tallets første halvdel. På øen var der ingen skole, selvom der i løbet af denne periode boede et par skolesøgende børn. Men de må så formodes at have fået undervisning af deres forældre.

Sogneforstanderskab

Ved kongelig anordning af 13. august blev der i 1841 indført det såkaldte sogneforstanderskab til at træffe bestemmelse om landkommunernes forhold. I stedet for de hidtidige kongelige udnævnte embedsmænd var medlemmerne af forstanderskabet nu valgte. Det bestod af sognepræsten og ejerne af mere end 32 tdr. hartkorn samt 4-9 andre mænd, der ejede eller fæstede en landejendom på mindst 1 tdr. hartkorn eller en bygning til en assuranceværdi af 1.000 rbd. sølv. Også de, der havde en ejendom på mindst 6 tdr. hartkorn kunne vælge eller vælges. Hverken husmænd, arbejdsmænd eller kvinder kunne vælges eller stemme.

Valget gjaldt for 6 år, men hvert tredje år skulle halvdelen af de valgte medlemmer afgang. Hvert år udpegede forstanderskabet selv sin formand. Fattig- og skolekommissionerne blev afskaffet, men sognepræsten fortsatte med at tage vare på disse sager, og det var ham, der skulle forelægge dem i forstanderskabet, hvad enten han var formand eller ej.

De første møder i Tårnby Sogneforstanderskab blev holdt i Amager Birks tinghus på Amager Landevej. Der må have været siddepladser nok, for i juli 1843 udsendte sogneforstanderskabet en bekendtgørelse, hvor man inviterede borgerne til at overvære dets møder, hvilket må have været enestående på den tid. Hvorvidt der kom tilhørere til møderne vides dog ikke.

I 1848 nedlagdes skolevæsenets øverste myndighed, Danske Kancelli, og i stedet blev Kirke- og Undervisningsministeriet oprettet.

Valgreglerne til sogneforstanderskabet ændredes ved lov i 1855. Der indførtes en deling af vælgerne i to klasser, hvoraf den ene bestod af den højest beskattede femtedel, som ikke mere var selvskrevne medlemmer af forstanderskabet. Men de valgte stadig den største del af medlemmerne, mens resten valgtes af dem, der havde valget til folketinget, altså nu også landarbejdere og husmænd, men ikke tjenestekarle og kvinder. De

Løjtegård – der bestod til 1950'erne. Foto: Nationalmuseet ca. 1940.

to kategorier af medlemmer skiftedes til at afgå, så der hver anden gang var valg af repræsentanterne for de højst beskattede, hver anden gang af de andre. Sognepræstens stemmeret indskrænkedes til kun at gælde i fattig- og skolesager.

Skolepatroner

I 1841 overtog sogneforstanderskabet således skolekommissionens opgaver. På kommissionsmødet d. 30.12.1841 rettede den afgående skolepatron Christensen fra Løjtegård samt præsten en tak til skoleforstanderne *for den troskab og hengivenhed for skolevæsenets fremme, de havde vist i den tid, de havde været forstandere*. Men en speciel protokol vedrørende skolevæsenet blev fortsat ført. I 1849 blev skolepatronsrollen fordelt på de enkelte skoledistrikter. Skoledirektionen havde i forbindelse med en ansøgning fra den hidtil eneste skolepatron, ovennævnte proprietær Christensen, bestemt, at han nu kun skulle fungere som patron for Tårnby landsby. For de øvrige skoledistrikter blev følgende valgt: Sundbyvester: Proprietær Schouw, Sundbyøster: sogneforstander Bacher, Kastrup-Maglebylille: sogneforstander Niels Pedersen, Tømmerrup-Ullerup: skoleforstander Sally.

Som det fremgår af ovenstående, er der altså først fra 1849 en skolepatron i hvert distrikt. Det skyldes sandsynligvis, at kun en enkelt jordbesidder, nemlig Christensen fra Løjtegård, ejede omkring 32 tdr. land. I 1814-reglementet stod der nemlig om skolepatroner:

Skolepatronere er de, som ejer 32 tønder hartkorn, frit eller ufrit i skoledistriktet, eller derover, når de tillige bekender dem til den protestantisk-kristelige religion. Er ingen sådan skolepatron i distriktet, eller skolepatronen bor udenfor sognet og selv ønsker at fritages for skolepatronatets forretninger, da bør amtsskoledirektionen efter indhentet oplysning udnævne en sådan mand, helst af sognets grundejere, som må formodes bedst at kunne medvirke til skolekommissionens øjemed, til at indtræde i samme som skolepatron. De således beskikkede skolepatroner skulle vedblive i det mindste i 2 år.

Biskop Mynsters sidste visitatser

I 1844 og 1853 visiterede biskop J.P. Mynster atter skolerne i Tårnby Sogn⁵⁴. Men før visitatserne finder man en beskrivelse fra ca.1842 af lærerembederne:⁵⁵

Sundbyøster Skole beliggende midt i byen af samme navn i Tårnby Sogn, 1/4 mil⁵⁶ fra København. Skolen var en grundmuret bygning, som i enhver henseende er meget indskrænket. Udhuset er 6 fag, og stort nok til at rumme brændselet og fouragen. I byen, der udgør skoledistriktet, er 1.050 indvånere, og de skoles børns antal er 110 a 120. Indtægterne er i enhver henseende som Tårnby Skoles. Skoleloden, der er beliggende 1/4 mil fra skolen, nær ved stranden, er 3 tdr. land og af en så ringe bonitet, at ingen sæd der kan vokse. Den ligger næsten hvert år fra efterårets begyndelse til hen i april måned under vand, der indstyrter fra stranden, og afgiver kun meget sparsom græsning. Kaldsretten tilhører amtsskoledirektionen. En have på 1½ skp. lands størrelse ligger ved skolen. Udgifterne af embedet er lig med Tårnby Skoles.

54 J.P. Mynsters visitatsbøger 1835-1853

55 Skole Calender eller Beskrivelse over Skolelærerembederne i Sjællands Stift. Samlet og udgivet af C.L. Jepsen og L.J. Thastum. Slagelse 1842-1843

56 1 mil = 7,532 km

Mynster fortalte, at skolestuen i 1844 ikke var blevet udvidet endnu, på trods af at der var 110 elever. Lærer H.C. Wøldike, der var 59 år, førte stadigvæk et anstændigt liv, men led af gigt og var begyndt at blive affældig, han var dog *ikke ilde* til at undervise i religion. Men elevernes evner i religion, læsning, skrivning, regning og gymnastik var kun til godt, og den indbyrdes undervisning takserede biskoppen til dumpekarakteren tg.

Elevtallet var i 1853 faldet til 100 og læreren udskiftet med Christian Thorstensen på 34 år, uddannet på seminariet i Jonstrup og søn af den tidligere skolelærer i Maglebylille, Jens Thorstensen. Han underviste *kraftfuldt*, men mest med *skrigen og remsning*. Læsning, religion, regning, gymnastik og den indbyrdes undervisning blev vurderet til mg, mens skrivning kun var til g. Skolepatron her var nu gårdejer Bacher. I 1842 var **Sundbyvester Skole**

beliggende omtrent midt i byen af samme navn i Tårnby Sogn, 1/4 mil fra København. Skolestuen, der er opført i året 1829 af grundmur, er lys og rummelig, hvorimod beboelseslejligheden, der kun består af 2 værelser, er meget indskrænket og uhyggelig. Udhuset er ligeledes meget indskrænket og består kun af 3 fag. I byen, der udgør skoledistriktet, er 1.200 indvånere og de skoles børns antal er 160 a 170.

Den faste løn, sæd, penge, brændsel og fourage samt offer og accidentser, er i et og alt lig med Tårnby Skoles. Skoleloddet, der er beliggende udenfor byen, består af 3 tdr. land, bedste bonitet.

Kaldsretten tilhører amtsskoledirectionen. Havens størrelse og udgifterne af embedet er lig med Tårnby Skoles.⁵⁷

På skolen gik der i 1844 ifølge Mynster 155 elever hos den samme lærer, Peter Larsen på 54 år. Han var nu *mere lykkelig*, da hans kone var blevet helbredt for sin sindssygdom, og han var ikke blevet mere tunghør. Han besad *megen kraft*, så han kunne holde skolen med de mange elever i orden, og han var ydermere både agtet og elsket. Hans religionsundervisning røbede dog ikke *megen dannelse*, trods det han var seminarietdannet, men ellers var alt særdeles godt.

Med undtagelse af religion blev alle fag og også den indbyrdes undervisning bedømt til mg, religion til g+.

57 Se note 55

Samme år modtog kirkesanger og lærer ved Sundbyvester Skole, Peter Larsen, Dannebrogordenen. Overrækkelsen foregik ved en højtidelighed på stiftamtmandens bopæl i overværelse af sogneforstanderen, gårdejer P. Schouw, skoleforstanderen for Sundbyvester samt sognepræsten. Udover denne æresbevisning fik Peter Larsen endvidere et sølvbæger af landsbyens gårdmænd *med passende indskrift og det bedste for hans fremtids vel.*

Hvorfor han fik denne orden fremgår ikke af skoleprotokollen, men det har givetvis sjældent overgået en skolelærer. Hans økonomiske forhold har ikke været gode, for han fik flere gange tilskud fra skolevæsenets hjælpekasse. Hans 3 døtre søgte i øvrigt i 1851 sogneforstanderskabet om at oprette en skole i håndarbejde samt en læseskole for piger og mindre drenge.⁵⁸

9 år efter var elevantallet faldet til 127. Læreren var stadig Peter Larsen, nu *mere tunghør og sløves efterhånden*, men han *arbejder endnu med tro-skab*. Undervisningen i skrivning og regning blev sat til mg, mens læsning, religion og gymnastik kun bedømtes til g, den indbyrdes kun g?. Skolepatron var gårdejer gårdmand Lars Bastiansen.

I skoleprotokollen fra 1853 er citeret biskop Mynsters sammenfattende udtalelse om skolerne i Tårnby:

Også i skolerne fandt jeg mig meget tilfredsstillet, samtlige lærere arbejdede med duelighed og stor flid i deres kald og fortjener af alle den agtelse og påskønnelse, som jeg herved med fornøjelse bevidnede om.

Om den konfirmerede ungdom udtalte han:

Jeg havde den glæde i kirken at finde en talrig forsamling både af ældre og yngre og en ungdom, som viste sig vel oplyst og svarede med eftertanke.

I 1842 var **Kastrup-Maglebylille Skole**

beliggende midt imellem byerne Kastrup og Maglebylille, 1/2 mil fra hver [uoverenstemmelse i kilderne] og 3/4 mil fra København

58 Skolekommissionen

i Tårnby Sogn, består af et grundmuret våningshus, 30 alen langt og 12 alen dybt, opført i året 1836. Skolestuen indtager de 12 kvadratalen, og resten udgør lærerens beboelseslejlighed. Udhuset, 28 alen langt og 10 alen dybt, er opført af bindingsværk med klinede vægge. I skoledistriktet, der består af de nævnte byer, er 750 personer, og de skoles børns antal er 100. Indtægterne er i enhver henseende lig med Tårnby Skoles. Skoleloddet, hvorpå skolen er opført, er 4 tdr. land stor. Kaldsretten tilhører amtsskoleinspektionen. Havens størrelse og udgifterne af embedet er lig med Tårnby Skoles.⁵⁹

Skolehuset beskriver Mynster i 1844 som *meget godt* til de 114 børn. Lærer Lars Hansen, der var 48 år, var meget streng, men han var *en flink og duelig mand* og underviste *ret godt*. Læsningen vurderede biskoppen til mg?, skrivning og regning kun til g+, religion og den indbyrdes undervisning til mg, gymnastik til g.

I 1853 var elevtallet faldet til 84. Lars Hansen underviste stadig. Han var *vel ret duelig* og *manglede ikke kraft*. Skrivning, religion og regning takseredes til mg, indbyrdes undervisning til g, gymnastik til g+. Skolepatron var gårdmand Niels Hansen.

At bopælspligten på skolen for lærerne forsøgtes håndhævet, kan der ikke rejses tvivl om. I 1842 havde sogneforstanderskabet erfaret, at skolelærer Lars Hansen havde overtaget en ejendom i Maglebylille og var flyttet dertil. Det var forstanderskabet oprørt over, da der så ikke var tilsyn med elever og skole undertagen i de timer, hvor Hansen underviste. Man blev derfor enige om at udbede sig en forklaring fra Lars Hansen. Hvis ikke der kom en positiv tilbagemelding fra ham, ville man sende sagen til amtsskoleinspektionen. Det var svigerforældrenes ejendom, Lars Hansen samme år havde købt. Lars Hansen måtte flytte tilbage til skolen og boede der til sin død i 1860. Den omtalte ejendom er den senere ”Hansens gård”. Lars Hansen beholdt denne ejendom, og hans efterkommere boede her i de følgende ca. 100 år.⁶⁰

Om embedet ved **Tømmerup-Ullerup Skole** hedder det i 1842:

Skolen er beliggende midt mellem byerne Tømmerup og Ullerup i Tårnby Sogn, 1 mil fra København, og er opført i året 1835, og

59 Se note 55

60 Sognerådets forhandlingsprotokol

bygningen er i enhver henseende lig med Kastrup-Maglebylille skole. I skoledistriktet, der består af de nævnte byer, er en folkemængde af 450 personer, og skolebørns antal er 50. Indtægterne er i enhver henseende lig med Tårnby Skoles. Skoleloddet, hvorpå skolen er opført, er af god bonitet og 5 tdr. land stor. Kaldsretten tilhører amtsskoledirektionen.

Anm. Havens størrelse og udgifterne af embedet er lig med Tårnby Skoles, og der svares desuden enkepension med 6 skp. rug og 1 tdr. byg in natura, og 3 tdr 1 skp. bygs værdi efter kapitelstaksten af dette embede. Foruden de 10 rbd., der er tillagt hver af de 5 skoler i Tårnby Pastorat af det nedlagte kapellani, nyder den skolelærer, hvis økonomiske forfatning er ringest, endnu et tillæg af 10 rbd. af samme kapellani.⁶¹

Ifølge Mynsters vurdering havde skolen i 1844 en god bygning til de 65 elever. Undervisningen blev varetaget af den 35-årige lærer, R.C. Friis Andersen, der var en *skikkelig mand, men brystsvag* og noget *åndelig svag, underviser i religion med patos*. Skrivning blev bedømt til mg+, regning mg., læsning g+, religion og gymnastik g. Den indbyrdes undervisning blev dumpet i underste klasse, måske fordi der kun blev anvendt tre tabeller.

I 1853 udgjorde elevtallet 61, og læreren var den samme som i 1844. Han var noget *bornert*, men underviste med *kraft og troskab*. Alle fag blev bedømt til mg, og her blev den indbyrdes undervisning kun sjældent brugt. Skolepatron var gårdejer Sally.

Endelig omtales – stadig i 1842 – **Tårnby Skole**. Den var

beliggende i sognet og byen af samme navn på øen Amager, 1 mil fra København, består af en grundmuret bygning, 25 alen lang, opført i året 1819. Udhuset er bindingsværk, 5 fag stort. I byen, der udgør skoledistriktet, er 600 indvånere, og de skolesøgende børns antal er 90. Den faste løn er 6 tdr. rug og 10 tdr. byg in natura, 25 tdr. rug betales efter kapitelstakst, 10 rbd. af det nedlagte kapellani, samt 1 rbd. 5 mark og 3 1/8 skilling af skolekassen.

Af brændsel ydes årlig 6 favne bøgebrænde, og af fourage 128 lispund hø og 192 lispund halm. offer og accid. (1/5 del af hele sognet) kan anslåes til 50 rbd. Til skolen hører en jordlod af 4

61 Se note 55

*tdr.. lands størrelse. Den udlejes årlig for 15 rbd., da den er af så slet bonitet, at det ikke lønner umagen at dyrke den. Kaldsretten tilhører konsistoriet. Anm. Ved skolen er en have, 2 skp. land stor. Udgifterne af embedet andrager omtrent 7 rbd.*⁶²

Og Mynster oplyser, at skolen i 1844 havde en meget god bygning til de 90 elever. Læreren var stadig Peder Leerager, nu 67 år. Biskoppen betegnede ham med det lidet flatterende udtryk *stymper*, der ikke kunne undervise, men dog passede skolen, så *det mekaniske* gik godt. Læsning, gymnastik og den indbyrdes undervisning blev bedømt til mg, skrivning og regning til g+, mens religion fik dumpekarakteren tg.

Kun 51 elever var her i 1853. En ny lærer var kommet til. Det var den 53-årige cand. theol. Marcus Thomas Wøldike, der var *flink* og *gjorde sig umage* men *behøvede mere øvelse* i at undervise. Læsning, religion, regning, gymnastik og så et ekstra fag i forhold til de øvrige skoler, nemlig fædrelandshistorie, blev alle vurderet til mg, den indbyrdes undervisning til g og skrivning til g?.

Skolepatron var proprietær Christensen fra Løjtegård.

Som det eneste skoledistrikt havde Københavns Universitet kaldsretten til lærerembedet i kirkebyen Tårnby, da det (i øvrigt helt frem til 1934) var universitetet, der ejede kirken.

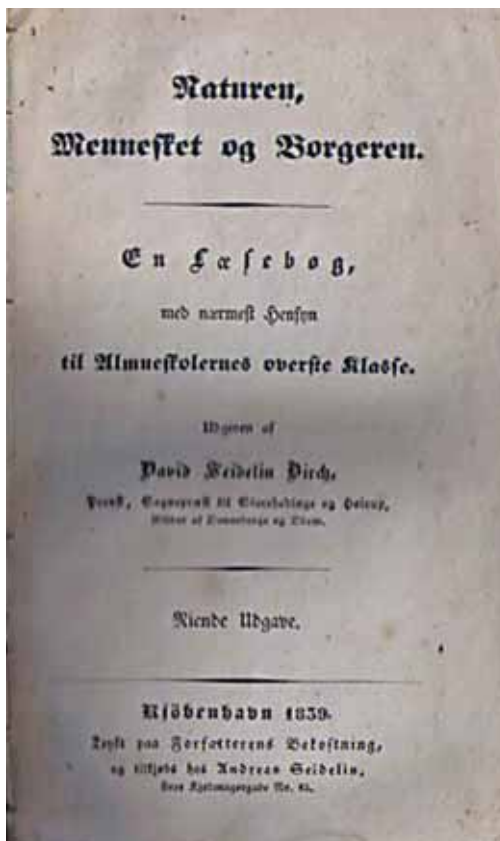
Det er takket være Mynsters visitatser, at vi har denne detailviden om skoleforholdene i midten af 1800-tallet.

Eksamen og lærebøger

Da der er bevaret embedsbøger fra skolevæsenet i Tårnby Sogn fra ca. midten af 1800-tallet, er det muligt at få et indblik i hvilke bøger, der blev undervist i, samt hvad eleverne blev eksamineret i.

I 1840 blev der afholdt forårseksamen i Kastrup-Maglebylille Skole for både første som anden afdeling, hvilket er de to hold af elever, som blev undervist samtidig og i samme skolestue, men i 2 hold efter alder. Første afdeling skulle op i religion i 5 kapitler i den dertil hørende læsebog. I bibelhistorie de første 19 kapitler af det gamle testamente og de første 20 i det nye testamente, og i retskrivning efter diktat. *I de*

⁶² Se note 55

Forside til David Birchs bog:
Naturen, Mennesket og Borge-
ren. 1839.

øvrige undervisnings genstande har denne afdeling taget efter evne del med 2. afdeling.

Anden afdeling skulle op i boglæsning i Birchs læsebog og salmebogen. I religion i hele lærebogen og katekismus samt 20 salmer udenad. Bibelhistorie: hele Thornboe, hovedregning med første og anden multiplikationstabel, tavleregning reguladetri⁶³ til dels med brøk, skrivning til dels latin. Skriftlæsning: efter ord og indhold, retskrivning og stil efter opgivet tema, geografi med Danmark, sang: 5 koral- og 7 ariemelodier, hvoraf den ene skulle være tostemmig.^{64, 65}

Ret så voldsomt et pensum for børnene i begge afdelinger!

63 i matematik en regel til løsning af opgaver af formen: "Når 7 kg kartofler koster 14 kr., hvad koster så 8 kg?". Reglen siger, at man skal gange andet med tredje led og derefter dele med første led. Svaret bliver altså $14 \cdot 8 / 7 = 16$

64 En koral er en melodi, der anvendes til fælles salmesang i kirken

65 Kastrup-Maglebylille Skoles dagbog 1840

De to navngivne lærebøger var skrevet af præster. Bibelhistorien var forfattet af Peder Thornboe, som døde i 1806, det vil sige før 1814-anordningen, som han selv havde haft flere forslag til. Han var som andre af oplysningstidens præster meget interesseret i skolevæsenet og underviste selv. Han skrev og bearbejdede flere lærebøger, som trods *triviel behandling af indholdet viser pædagogisk dygtighed*, hvilket vel netop var årsag til, at man stadig benyttede denne bibelhistorie i Tårnby Sogn så mange år efter dens udgivelse.

Præsten, David Seidelin Birch, var en overgang desuden også lærer på et seminarium samt medlem af stænderforsamlingen, hvor han i 1830'erne kæmpede for en bedre løn til lærerne. Hans læsebog blev brugt over det meste af landet, dog ikke i Indre Missionsk prægede egne.⁶⁶

Her citeres er et uddrag af Birchs læsebog: *Naturen, Mennesket og Borgeren. En Læsebog, med nærmest hensyn til almueskolernes øverste klasse:*

Intet land fortjener i så mange henseender vor opmærksomhed som det land, hvori vi er født og hvori vi lever; hvor vore forfædre har levet og hvor der endnu findes så mange erindringer om deres bedrifter. Vi kalder dette vort fædreland og forstår herved alle de lande og provinser, som med os har fælles konge, fælles regering og fælles borgerlige love. Naturen selv har nedlagt i vort hjerte kærlighed til dette land. Men skal denne kærlighed være mere end en blot vedhængen eller blind hengivenhed til den plet, hvor vi fødtes; skal den udstrække sig til det hele borgersamfund; skal den ytre sig i velvilje imod det og i virksom iver for dets bedste – da må vi kende vort fædreland; vi må vide, at det fortjener vor kærlighed; vi må være opmærksomme på fædrenelandets fortrin og have erholdt tilstrækkelig kundskab om de fordele, vi og vore landsmænd nyder, som medlemmer af dette borgersamfund. Danmark er vores elskede fædreland; for det danske borgersamfund skal vi leve og virke. Derfor vil vi gerne læse om dette land og derved få kundskab om dets beliggenhed og størrelse, dets forskellige dele, provinser og steder, om dets naturlige fordele og frembringelser, om dets tildragelser i ældre og nyere tider, om dets konger og hæderlige mænd, om dets mange indretninger og gavnlige foran-

staltninger, sigtende til at fremme borgernes lykke og tilfredshed. Ved denne kundskab skal vækkes og befæstes den sande fædrelandskærlighed, som fylder hjertet med glæde over, at vi er borgere i dette land, medlemmer af dette samfund; som gør os villige til at våge og arbejde for landets held, villige til at tilsidesætte egne fordele for det almindelige, og at opofre liv og gods, hvis det er fornødent.

I disse øjemed vil vi derfor søge kundskab om fædrelandets geografi, hvorved vi tillige bliver bekendt med dets naturlige fordele og andre beskaffenheder; samt om fædrelandets historie.

Dette udpluk, beregnet 12-14 årige børn, giver udtryk for en del af intentionerne i 1814-loven: at eleverne fik kendskab til Danmarks historie for herigennem at blive gjort til gode medborgere.

Undervisningstiden

I 1843 foreslog skolepatron proprietær Christensen, Løjtegård, at undervisningen skulle foregå i sammenhængende timer uden afbrydelse af middagstimen. Dette blev godkendt af amtsskoledirektionen. Man må håbe, at eleverne så fik fri lige efter kl. 12, men det fremgår ikke af aftalen. Året efter foreslog sognepræsten, at hver klasse/afdeling gik i skole 3 hele dage sommer som vinter, og der henvises til 1814-lovens § 11-13. Paragrafferne går ud på, at børnene kan blive hjemme ved høsten for at hjælpe til, og at de ældste børn i juni kun skal gå i skole 2 dage. Så det er således helt i modstrid med bestemmelserne. Derfor sendes forslaget til amtsskoledirektionen. Hvilket svar der gives herfra, fremgår ikke af skoleprotokollen, men i oktober er der alligevel 14 dages pløje- og kartoffeloptagningsferie til hele skolen uden undtagelse, da *der her i sognet kun findes ringe forskel mellem hus- og gårdejere*.⁶⁷

Tillige holdt skolen fri, når læreren skulle udføre sit hverv som kirkesanger ved begravelser og ved indsamlinger til velgørende formål. Det skete bl.a. i marts måned 1842, hvor lærer Lars Hansen skulle synge ved Peter Corneliussens kones begravelse – og endnu en gang, da han samme år foretog en indsamling til Ribe Domkirkes restaurering.⁶⁸

67 Skolekommissionen

68 Kastrup-Maglebylille Skoles dagbog 1842

Børnene var stadig fraværende på grund af arbejde derhjemme. Eksempler på herpå er foruden markarbejde, at de skulle passe søskende, hjælpe ved fiskeri og ikke kunne komme hjem fra Saltholm på grund af modvind! På Saltholm har børnene enten hjulpet med kreaturerne, eller røgtet rejeruser langs kysten.

ANDRE SKOLER OG PRIVATUNDERVISNING

Aftenskoler

Aftenskolerne har en overraskende lang fortid. De første opstod, da folkeskolereformen så dagens lys i 1814. Ved denne reform blev der som nævnt indført 7 års undervisningspligt. Konfirmationen skulle så afslutte almueskolen. I reformen tog man imidlertid også højde for, at unge, der var gået ud af skolen, kunne have et behov for yderligere undervisning. I 'Anordningen om almueskolen på landet' fra 1814 står der nemlig:

For den ungdom, som har været til konfirmation, men som desuagtet ønsker at følge skolen for der at øve sig videre i skrivning eller regning eller tage del i anden nyttig undervisning, skal der efter overlæg med skolekommissionen holdes vinterskole tvende gange om ugen. Til denne undervisning bør der anvendes én time hver gang, således at der gives én ugentlig til mandspersoner om aftenen og én time til pigerne om dagen alt efter sognets og skolekommissions nærmere bestemmelse.

Som det fremgår, var det dog kun de mandlige elever, der måtte få aftenundervisning. Det kan skyldes, at pigerne på landet ikke havde tid om aftenen. De skulle rydde op efter aftensmaden og derefter malke køer, mens karlene de fleste steder da var færdige med dagens arbejde.

I købstæderne derimod måtte kvinderne gerne gå i aftenskole, men mænd og kvinder skulle dog undervises hver for sig.

Det er derfor i 'Anordningen for almueskolen i købstæderne' at begrebet "aftenskole" nævnes: *om vinteren holdes aftenskole tvende gange om ugen.*

Her var det frivilligt at gå og undervisningen gratis. Sognet eller kommunen skulle stille undervisningslokaler til rådighed, og man kunne desuden næsten frit vælge, hvad man ville tilbyde. I anordningerne nævnes kun fagene skrivning og regning samt *anden nyttig undervisning*, men lærerne skulle *udvide og befæste de kundskaber*, som eleverne allerede havde erhvervet sig.

Lærerne havde pligt til at undervise på disse aftenskoler, men fik ingen løn herfor!

I marts 1845 ansøgte Frederik Salomon, som var fra Sundbyvester – og vejmaster og opsynsmand ved Ingeniørkorpsets vejteneste – om at oprette en skole for unge mennesker til undervisning i skrivning, regning og almennyttige videnskaber. Han ville gerne benytte et lokale på en af skolerne, og begge dele blev bevilget af Tårnby Sogneforstanderskab. Men om projektet blev realiseret vides ikke.

Året efter, i 1846, foreslår Tårnby Sogneforstanderskab på et møde om skolerne at etablere aftenskole i tinghuset. Udgifterne ville forstanderne betale, og undervisningen skulle fordeles mellem flere af lærerne. Man var dog klar over, at man andre steder ikke havde succes med aftenskoler, idet tilslutningen var for lille.

Det har ikke været muligt at finde kilder, der kan bekræfte, om aftenskolen i Tårnby kom i stand på dette tidspunkt. Men i 1873 blev der i hvert fald holdt eftermiddagsundervisning på Kastrup skole 9 timer ugentligt i skrivning, regning, tegning, sprog og naturvidenskab for 20 drenge af skolens elever. Og i 1880'erne holdt lærer Kierkegård i Maglebylille aftenskole. Han bad i den anledning sognerådet om et gratiale, men fik det ikke bevilget, da han i forvejen havde en ekstraintægt ved denne aftenskole.

Flere andre steder i sognet har der sikkert været holdt lignende aftenskoler.

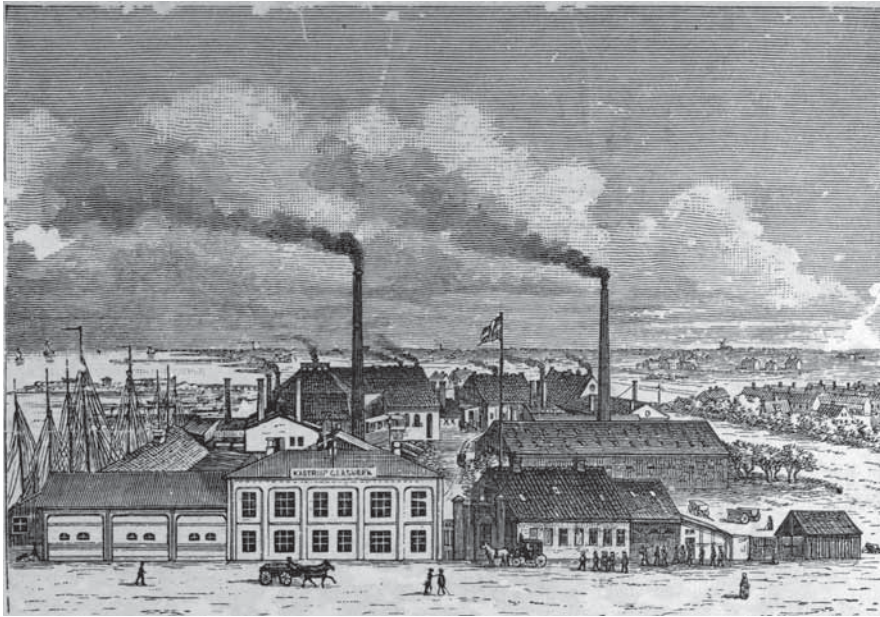
Kastrup Glasværks Skole

Samme år som Kastrup Glasværk blev etableret, nemlig 1847, blev der oprettet en skole. Børnene hjalp til i glashytten, og undervisningen kunne derfor indrettes derefter. Arbejdet for disse hyttespurve, som børnene blev kaldt, bestod blandt andet i at bære de færdige glasvarer til køleovnen samt række værktøj til glasmagerne. Det var ikke blot drenge, men også piger, der blev benyttet som arbejdskraft.

Ifølge folketællingen i 1850 havde arbejderne ved glasværket 21 skolesøgende børn, der blev undervist af Carl Peter Albrecht, som var en ugift lærer var på 37 år.

En stor del af glasværkets ansatte var fra Sverige, Norge eller Tyskland, men de færreste af børnene var født i udlandet. Så der var tale om anden-generations-indvandrere. Af skoleprotokollen fra 1856-1871⁶⁹ fremgår

⁶⁹ Kastrup Glasværks arkiv

Kastrup Glasværk.
Ca. 1850.

det, at forældrene tilsammen betalte et månedligt bidrag, der i 1850'erne var ca. 5 rigsdaler, hvilket svarede til ca. 50 % af lærerens løn⁷⁰. Resten betalte glasværket.

Fra 1850 til 1866 arbejdede cirka halvdelen af børnene i glashytten. Gennemsnitsalderen var 11 år, og de udgjorde en pæn del af den samlede arbejdsstyrke.

I 1865 klagede ejeren af glasværket, grev Danneskjold-Samsøe, over, at arbejderne blev pålagt bidrag til det offentlige skolevæsen. Skoledirektionen spurgte i den forbindelse skolekommissionen, om der forelå en godkendt plan for glasværkets skole, og om den ansatte lærer havde modtaget sin kaldelse fra biskoppen. Hvilket svar, man sendte, fremgår ikke af skolekommissionens protokol. Skoledirektionen spurgte endvidere, om der kunne gælde samme betingelse for dette glasværk, som Danske Kancelli i 1840 havde givet Holmegårds Glasværk i Fensmark. Men hvad den gik ud på fremgår desværre ikke. Sogneforstanderskabet ønskede ikke, at glasværkets skole lukkede, for så kunne det belaste de offentlige skoler og fattigvæsenet.⁷¹

Lærerstabten skiftede hyppigt. Fra 1856-1871 var der således 5 forskellige lærere ansat.

70 Kastrup Glasværks arkiv

71 Skolekommissionen

Udover glasmagerbørnene var der i skolen i 1867 alene fra Kastrup landsby 22 børn, der fulgte undervisningen. Det skyldes sandsynligvis, at byens egen skole, der var fælles med Maglebylille, lå et godt stykke vej borte, mens glasværksskolen var centralt beliggende for Kastrupbørnene.

Hermann Ebert, født i 1855, arbejdede som dreng på Kastrup Glasværk. Han har fortalt om sit arbejde som hyttespurv og om skolen:

Jeg fik straks plads i hytte no. 2, hvor der også blev lavet små medicinflasker, det var i grunden en let plads, men arbejdstiden var for det meste 18 timer, enkelte gange 16 timer i træk...så blev der byttet til hytte no. 3 = hvidtglashtyten, her blev arbejdstiden mere konstant, nemlig døgndrift, altså blev der arbejdet 24 timer i døgnet nemlig fra kl. 4 morgen til kl. 4 om eftermiddagen, og den næste uge fra kl. 4 eftermiddag til kl. 4 morgen. Selvfølgelig

Medarbejdere på Kastrup Glasværk omkring 1900. Som det ses på fotoet er der flere børn ansat.

var nattetimerne de værste, for skoletimerne skulle jo også passes, og så skulle vi jo også udnytte fritiden. Det gik bedst for mig om sommeren, når vi var færdig kl. 4 morgen, så var der dejlig tid til at hente og ride hestene hjem fra marken til den store gård ved havnen⁷², vis a vis hytten, og bagefter at tage sig nogle dukkerter i stranden; denne vandgang syntes fader ikke om, men man skulle jo også lære at svømme, så det hele måtte jo gå i hurtighed for at komme hjem og sove, for kl. 8 eller 9 begyndte skolen, som jo også skulle passes. Som hyttedreng behøvede jeg ikke at passe skoletiden, jeg kunne komme når som helst.⁷³

En ofte fremhævet fordel ved børnearbejdet på glasværkerne har fra forældres synspunkt været, at børnene så tidligt som muligt skulle lære håndværket, og da det som oftest var faderen, barnet arbejdede sammen med, mente man ikke, at det ville blive udnyttet.

Ifølge en undersøgelse af børnearbejdet på fabrikkerne, der blev foretaget i 1872 af lægen Emil Hornemann, androg børnene 30 % af arbejdsstyrken på glasværkerne.⁷⁴ På Kastrup Glasværk udgjorde børn under 13 år ca. 24 % – eller lidt mindre end det, Hornemann angav.

Fabriksloven fra 1873 havde først og fremmest til formål at hindre udnyttelse af børnene. Den forbød benyttelse af børn under 10 år i al slags industri, og børn i alderen 10-14 måtte kun benyttes 6½ time om dagen, hvoraf en halv time skulle være hviletid. Arbejdstiden skulle ligge inden for tiden 6-20, og søn- og helligdage måtte de ikke arbejde. Samtidig måtte arbejdet ikke forstyrre skoletiden. Denne sidste bestemmelse havde sandsynligvis ikke den store betydning her, da glasværksskolen selv kunne forvalte undervisningstiden. Unge fra 14-18 år måtte kun arbejde 12 timer, heraf de 2 som hviletid, og arbejdstiden skulle ligge mellem kl. 5-21.

Loven medførte vanskeligheder for glasværket, da man nu måtte have to hold hyttedrenge, idet glasmagerne på dette tidspunkt arbejdede 10 timer dagligt. Derfor steg antallet af børn i hytten.

Det samme gjorde antallet af elever i glasværkets skole. I 1876 var der således 72 elever, hvoraf de 34 var piger. Dette tal lå nogenlunde stabilt op igennem 1880'erne. Men om de alle arbejdede på glasværket vides ikke.

72 Kastrup Værk

73 Erindring i SOL

74 Nørregaard, Georg: Arbejdsforhold, side 235

Kastrup Glasværks Skole, måske i slutningen af 1800-tallet.

Fra 1889 til 1890 var senere skoleinspektør P.J. Petersen vikar på skolen. I anledning af, at sognepræsten Krøyer skulle bevidne afskrifter af Petersens fine udtalelser fra glasværket, skrev han i 1892 blandt andet:

I det jeg bevidner afskrifternes rigtighed føjer jeg til, at ansøgeren har vist en sjælden dygtighed i at lede den ingenlunde lette glasværksskole, hvor drengene afvekslende går på arbejde og i skole. Det er upåklagelige resultater, han får ud af drengene, i medens pigerne udviser at der arbejdes flittigt og ihærdigt, thi det er et sjældent smukt og godt udbytte, som den årlige eksamen for deres vedkommende bringer. Han anbefales derfor varmt til den søgte ansættelse.⁷⁵

Socialdemokratiet havde i 1899 fremlagt et forslag om forbud mod anvendelse af skolebørn under 14 år som arbejdskraft på bl.a. fabrikker som glasværket. Aldersgrænsen blev dog kun sat til 12 år i 1901 og først i 1913 til 14 år.

Debatten om børnearbejdet mærkes på skolegangen i Kastrup, hvor undervisningen kritiseres af både sogneråd og forældre. Endvidere straffede lærerne eleverne alt for brutalt.

⁷⁵ Kopi af anbefalinger. Privateje

På dette tidspunkt var der kun få glasmagerbørn, der gik i glasværks-skolen og blev benyttet som arbejdskraft. Eleverne var først og fremmest drenge fra arbejderkvarterene i Sundby. Skolen blev lukket i 1915, hvor elevtallet var nede på 15.

Poge- og privatskoler

En poge er en gammel betegnelse for en lille dreng, og en pogeskole er som oftest en privatskole for børn under 9 år. Men ifølge 'Lov om forandrede bestemmelser for borger- og almueskolevæsenet i købstæderne og på landet af 8.3.1856' kunne sogneforstanderskaberne eller skolekommissionerne lade børn under 9 år undervise af hvem, de dertil måtte finde skikkede. Men forinden skulle de have tilladelse fra Kirke- og Undervisningsministeriet. Disse bestemmelser gjaldt for de skoler, der havde mere end 100 elever og kun 1 lærer. De kunne vælge enten at ansætte yderligere en lærer eller at oprette en sådan pogeskole. Det var således på et tidspunkt, hvor den indbyrdes undervisning var på retur, for den metode pegede jo netop på, at én lærer kunne undervise 1.000 elever!

Men inden denne lov trådte i kraft, havde man som ovenfor beskrevet allerede i 1811 peget på en tilsvarende præliminær skole i Sundbyerne. I Tårnby Sogns skoleprotokol fra 1840'erne vrimler det desuden med ønsker fra kvinder om at oprette små private pogeskoler. Det er således ugifte kvinder, der for at tjene til livets ophold uden at belaste familiens økonomi holder disse skoler. Der drejer sig dog ikke om egentlig almen undervisning, men om kvindelige sysler og lidt lettere læsning.

Således ansøger Laura Lund fra Christianshavn i 1846 sogneforstanderskabet i Tårnby om at måtte oprette en skole for småbørn samt for ældre børn i håndarbejde. Men dette blev afvist, da der allerede fandtes flere af den slags i sognet.

I juli 1851 søgte tre døtre af lærer Larsen om at holde sy- og læseskole for piger og mindre drenge, hvilket blev bevilget.

Med en anbefaling fra Kastrup Glasværks inspektør Friebling ansøgte Nathalia Thunboe i 1851 sogneforstanderskabet om at måtte fortsætte med den skole, hun tidligere havde haft i 1848 og 1849. Det drejede sig om undervisning i håndarbejde og de første læsegrundtrin for børn af begge køn. Da hun i 1853 ophørte hermed, var der straks to andre kvinder, den ene enke efter proviantforvalter Jones, den anden en jomfru Thomsen fra St. Magleby, der søgte om lov til at videreføre skolen.

Hallinggården i Tårnby, hvor jomfru Jutta Marie Berg sandsynligvis har haft sin poge- eller syskole. Oliemaleri fra midten af 1800-tallet. I dag er Hallinggården nabo til motorvejen.

Det anså sogneforstanderskabet som privatundervisning, der ikke foregik ugentligt, så det blev bevilget.

En måned senere ville en jomfru Bast fra København ligeledes holde skole for mindre børn, og i 1854 ville hun flytte skolen fra Tårnby til Sundby. Da dette skete, ansøgte jomfru M. Berg (Jutta Marie Berg) om at holde skole i Tårnby landsby. Hun boede hjemme hos forældrene på Hallinggården, så det var sikkert her, hendes pogeskole holdt til.

I 1851 ønskede skolelærer Rudemose fra Tybjerglille at oprette en privat skole i Sundbyerne. Det måtte han gerne for forstanderskabet, men skulle så opgive sit tidligere arbejde som lærer i Tybjerglille. Om det gjaldt større børn vides ikke, heller ikke om han fik den oprettet.

Eksamen 1862

I overværelse af sognepræsten og tre medlemmer fra skolekommissionen blev der i oktober 1862 afholdt eksamen. I den forbindelse blev sognepræsten Plums bemærkninger indskrevet i skolekommissionens protokol. Heraf fremgår det tydeligt, hvor mange pøgeskoler og private skoler, der aflastede det trængte skolevæsen i Tårnby Sogn.⁷⁶

Den 8. oktober gik der i **Sundbyvester Skoles** øverste klasse 35 drenge og 30 piger, i nederste klasse 70 børn, heraf 46 drenge og 24 piger. Forsømmelserne i sommerens løb havde indvirket skadeligt på børnenes fremgang. Noget mere liv blev ønsket i undervisningen. Men der var en rosværdig orden og rolighed i begge klasser, og lærerens flid var umiskendelig.

Den 9. oktober afholdtes eksamen i **Tårnby Skole**. Her var kun 24 elever i øverste klasse, 10 drenge og 14 piger. Der var fremgang, flid og orden især i nederste klasse. Skolekommissionens medlemmer glædede sig også over at se øverste klasse samt frugterne af den duelige lærers undervisning.

Den 10. oktober var det **Sundbyøsters Skoles** tur. Skolens tilstand var meget god. Læreren aflagde bevis på sin duelighed og flid. Øverste klasse havde 55 børn, 30 drenge og 25 piger, nederste klasse 44 elever, nemlig 31 drenge og 13 piger.

Den 13. oktober blev der afholdt eksamen i **Kastrup-Maglebylille Skole**. Her var 108 elever, heraf 50 i øverste klasse fordelt på 21 drenge og 29 piger. I nederste klasse 58 elever, hvor fordelingen var henholdsvis 34 og 24. Der var endvidere 9 konfirmander, 6 drenge og 3 piger, der blev udskrevet af skolen, samt 5 drenge og 1 pige fra fabriksskolen i Kastrup. Børnenes frimodighed og gode fremgang vidnede om det liv og den dygtighed, hvormed den duelige lærer hr. Skjoldager ledede undervisningen.

16. oktober eksamineredes der på **Tømmerup-Ullerup Skole**. Her var 40 børn i øverste klasse, 16 drenge og 24 piger, i nederste klasse 18 og 6. Den øverste klasse udmærkede sig med kundskaber i læsning, dansk,

⁷⁶ Skolekommissionen

Hans Smidt: 'En læsende lille pige' (1870'erne).
Olie på lærred (40x33 cm).
Inv. nr. 472
Den Hirschsprungske Samling.

grammatik, skrivning og regning og med øvelser i naturhistorie og tegning. Den nederste klasse blev prøvet i læsning, sang og salmer, nogle i skrivning og regning.

Sognepræsten var således meget tilfreds med forholdene. Set i forhold til visitatsbesøgene, som blev foretaget af en udefra kommende myndighed, nemlig biskopperne, så var den lokale præst nok mere tilbøjelig til at give et positivt billede af undervisningen!

Så gik turen til private skoler og pogskeolerne.

Først til hr. **Winthers Betalingskole**, hvor der gik 46 drenge og 20 piger, som blev undervist i to afdelinger, den ældste afdeling i 6, de andre i 5 timer. Der blev arbejdet hver dag, og her var ansat 3 lærere og 1 lærerinde. Skolens fremgang syntes at være meget god.

Jomfru Nielsens Skole for mindre børn blev besøgt samme dag. Her var 15 piger og 3 drenge. Skolen var grundlagt af forstanderskabet, og det var en glæde at opleve børnenes flid og fremgang, som var et anbefalende vidnesbyrd om lærerindens gerning. Pigerne håndarbejde fandtes ligeledes værdigt til den bedste ros.

23. oktober besøgte **Jomfru Larsens** lille skole med 40 børn i alderen 6 til 10 år, 24 drenge og 16 piger, heraf var 8 fraværende. Fremgangen var god. Skoleforstanderen erklærede beredvilligt at ville forsyne skolen med et dusin salmebøger.

Samme dag tilså man **Jomfru Jakobsens Hjælpekole** med 24 børn, 5 drenge og 19 piger. Fremgangen var god, mindst i religion, skrivning og regning. De var særdeles øvede i salmevers og ikke uden kundskaber i skriftlæsning. Håndarbejdet var også meget godt. Forstanderskabet ville skaffe forskrifter til Jomfru Jakobsen.

På samme måde blev der afholdt prøve på **Jomfru Basts Skole**, hvor der var 66 elever, 23 drenge og 43 piger. Børnene havde gjort god fremgang. Det var ønskeligt, hvis de skaffede flere læsebøger. Skrivningen var god, håndarbejde udmærket.

Denne skole lå på en gård i Sundbyøster og blev drevet af to søstre, Anette på 42 år og Julie Bast på 31 år. De boede sammen med deres mor Marie Bast, født Nøramer. Moderen på 64 år var lejer af gården.

Ligeledes besøgte man **Madam Willemoes Hjælpekole** for meget små børn fra 4 til 8 år. Her var 20 elever, 6 drenge og 14 piger. I forhold til alderen var fremgangen nogenlunde.

Madam Lind var ved at flytte og ikke forberedt på besøget. Håndarbejdet var meget godt.

Examens-Liste

over anden Klasse i Kastrup-Maglebylille

<i>Nr.</i>	<i>Børnenes Navne</i>	<i>alder</i>	<i>Bog læsning</i>	<i>Religion</i>	<i>Skrivning</i>	<i>Regning</i>	<i>Ret. skrivning</i>	<i>Geogr. k.</i>
<i>Anden Afdeling</i>								
<i>1.</i>	<i>Eilert Olsen</i>	<i>12 3/4</i>	<i>mg.</i>	<i>mg.</i>	<i>mg.</i>	<i>mg.</i>	<i>?</i>	<i>?</i>
<i>2.</i>	<i>Jens Halmborg</i>	<i>13 1/2</i>	<i>mg.</i>	<i>mg.</i>	<i>mg.</i>	<i>mg.</i>	<i>"</i>	<i>"</i>
<i>3.</i>	<i>Ole Frederiksen</i>	<i>13 1/4</i>	<i>mg.</i>	<i>mg.</i>	<i>g.</i>	<i>mg.</i>	<i>?</i>	<i>?</i>
<i>4.</i>	<i>Hans P. Sjøgaard</i>	<i>13</i>	<i>mg.</i>	<i>mg.</i>	<i>"</i>	<i>"</i>	<i>?</i>	<i>?</i>
<i>5.</i>	<i>Eilert Olsen</i>	<i>12 3/4</i>	<i>mg.</i>	<i>mg.</i>	<i>mg.</i>	<i>mg.</i>	<i>?</i>	<i>?</i>

Udsnit af eksamensprotokol for Kastrup-Maglebylille Skole 1861.

Den 24. oktober gik turen til Tårnby til **Jomfru Bergs Hjelpekole** for små børn fra 4 til 7 år. Her var 15 piger og 8 drenge, hvoraf 10 også gik i Tårnby Skole. Børnene aflagde gode beviser i læsning, regning, skrivning, stavning og salmevers.

Den 15. januar 1863 blev der afholdt eksamen på **Fabriksskolen i Kastrup**. De 26 drenge og 16 piger var inddelt i 3 afdelinger, som i forhold til de ugunstige vilkår udviste et meget hæderligt resultat især i læsning, skrivning, dansk og grammatik. Ungdommen var også fortrolig med fædrelandets historie og geografi. I religion var ungdommen meget godt undervist. Man mindede læreren om, at den nederste klasse blev mere bekendt med bibelhistorie og lærte at fortælle denne med egne ord efter lærerens mundtlige fortælling.

Lægger man tallene sammen, ser man, at antallet af elever i det offentlige skolevæsen i 1862 til januar 1863 var 424 samt et ukendt antal elever i nederste klasse på Tårnby skole. Eleverne i de private skoler og pogeskolerne udgjorde næsten 300. Ganske vist blev to af de sidstnævnte skoler betalt af sognet, men de blev drevet af dårligt uddannede og lønnede lærerinder.

Ny skole i Sundbyvester

I 1863 forærede etatsråd og fabriksejer L.P. Holmblad en grund i Sverigesgade til opførelse af en ny skole. Han skrev selv følgende om gaven:

Det nybyggede kvarter ved Nygade og Asfaltvejen havde i lang tid følt savnet af en skole. Sogneforstanderskabet havde ikke vidst at skaffe midler til at købe en grund til at bygge en sådan på, så for at fremme denne sag, besluttede jeg at skænke en af de mig tilhørende byggegrunde på dette sted et areal på ca. 6000 kvadratalen til nævnte øjemed. Mit tilbud blev velvilligt modtaget og jeg håber nu til næste år at få opført en skolebygning til nytte for denne del af Sundbyvester by i hvilken alt for stor del børn har måttet undvære skoleundervisning.⁷⁷

⁷⁷ Limfabrikken på Amagerbro. Optegnelser af Lauritz Peter Holmblad. Nygade er nuværende Sverigesgade. Asfaltvejen stammer fra en asfaltfabrik opført her i 1841, men nedbrændt i 1847. Vejen er i dag Finlandsgade. Skolen blev nedrevet i 1930'erne efter sidst at have tjent som husvildeboliger under Sundholm

Den nye skole i Sverigesgade, daværende Nygade, med de nyopførte arbejderboliger. Begge dele stod Holmblad bag. Porcelænsmaleri. Privateje.

Bygningen var opført af grundmur på 2 etager og havde 4 skolestuer. Den var 27 alen lang og 14 alen dyb. Udvendigt gule facadesten, taget dækket med blå tegl. Førstesalen rummede to lejligheder, stueetagen indeholdt to skolestuer. Skolen vurderedes i 1864 til 5.445 rigsdaler. I samme gade byggedes året efter fire arbejderhuse ved samme Holmblads hjælp. Mellem 1866 og 1871 blev der yderligere opført 32 huse i Sverigesgade ved B & W-Arbejdernes byggeforening. Så børnene her fik ikke langt til skole.

Sundbyøster Skole, der havde ligget på Øresundsvej 33 siden 1700-tallets start, fik i 1869 en tilbygning for at kunne modtage det voksende antal elever.⁷⁸

Guvernanter

Da der ikke for kvinder fandtes nogen mulighed for at uddanne sig som lærere, underviste de i første halvdel af 1800-tallet først og fremmest i private hjem og på mindre, privatejede pøgeskoler. Deres faglige baggrund var således hovedsagelig baseret på deres egen skolegang.

⁷⁸ Amager. Nyt Nordisk Forlag, 2002, side 88 samt Tabelværk 14. Københavns Kommunes Ejendomme. 1904

Familien Leth på Raagaard. Fra venstre: Henning Leth, Anna Knudine Hansen født Leth, hendes datter Nelly Hansen og Aff Leth. Ca. 1877. Anna var blevet enke, efter at hendes mand, styrmand Peter Vilhelm Hansen, forliste med sit skib. Ved samme lejlighed mistede hun også sin bror Carl.

Et lokalt eksempel på privatlærerinder er Ida Bache og hendes søster Nanna. Deres bror var kunstmaleren Otto Bache, og han har i sin erindringsbog skrevet:

Jutta og Ida kom tidligt ud som lærerinder, den sidste på Amager langt ude ved Kongelunden hos proprietær Let. Det dannede begyndelsen til hendes og Nannas forbindelse med Amager, hvor de senere dannede en lille skole i Kastrup.⁷⁹

Ida var ifølge folketællingen 1860 ganske rigtigt ansat som guvernante på Raagaard i Ullerup, og hun var da 23 år. Familien Leth havde to børn samt et plejebarn, en niece, i den skolepligtige alder. Fru Aff Leth var født på Kastrup Værk, og herigennem kom Idas og Nannas forbindelse til Kastrup. De to søstre holdt i 1870'erne skole i Kastrup i ejendommen "Sølyst" på Amager Strandvej tæt ved Alleen. Huset var ejet af skibsfører Christopher Højer, der selv havde en søn på 7 år. Men i 1880 må skolen være ophørt, for da boede Ida Bache i Lyngby og levede af en livrente.

I 1870, da Jørgen Henrik Krieger var ejer af Kastrupgård, havde han ansat en 19-årig guvernante, Margrethe Møllerup, til familiens 4 børn, der var mellem 4 og 13 år gamle. Man må formode, at hun også underviste de ældste børn.

Villa Sølyst på Amager Strandvej. Foto: Dirch Jansen, 2011.

⁷⁹ Maleren Otto Baches erindringer. Udgivet af Albert Fabritius, 1964

Uddannelsen af lærerinder

Om Ida Bache har fået en uddannelse udover sin folkeskole vides ikke, men det var på denne tid de færreste kvinder beskåret. To foregangskvinder, hvad angår uddannelse af lærerinder, var Annelise Beyer og Natalie Zahle. I 1846 og 1851 grundlagde de i København privatlærerindeskoler, der var forstadier til de senere kvindeseminarier. Natalie Zahle uddannede fra 1851-1911, altså gennem 6 årtier, således over 2.000 kvinder.

Først ved *'Lov af 29.3.1867 om Ansættelse af Lærerinder ved offentlige Skoler'* blev det muligt for kvindelige lærere at få en stilling i stedet for en andenlærer eller en hjælperlærer ved det offentlige skolevæsen, – hvis det blev godkendt af skoledirektionen. De måtte undervise i de grundlæggende skolefag og – selvfølgelig – håndgerning. Deres kundskaber skulle de dog først bevise for skoledirektionen. De skulle være mindst 24 år, og først efter 2 år kunne de få fast ansættelse. De lærerinder, der udelukkende underviste i håndarbejde, blev dog ikke underlagt loven.

Omsider blev der i 1892 etableret et statsligt seminarium for lærerinder til folkeskolens mindre klasser. Det var en kortvarig læreruddannelse forbeholdt kvinder, der ville arbejde på landet.

I 1899 blev skoleinspektør C.A. Paulsens datter, Olga, ansat på Kastrup Skole, for at hun kunne få en attest på en ansættelse og dermed opnå mulighed for at komme ind på kvindeseminarieret.⁸⁰

Med lærerindeuddannelsen skabtes en lavtlønsgruppe, hvilket også kan ses i Tårnby Sogn.⁸¹ Det kan dog umiddelbart være svært at sammenligne læreres og lærerinders løn. Men de fleste gange, lærerinder i 1880'erne søgte om lønforhøjelser, fik de afslag – i modsætning til lærerne, der hver gang fik mellem 100 og 150 kr. i årligt tillæg. Lærerindernes løn var på dette tidspunkt var ca. 450 kr. om året. Men flere tjente kun halvt så meget deres mandlige kolleger.

Uddannelsen af lærerinder dannede grobund for at kønsopdele undervisningen, hvilket bl.a. fandt sted i Sundbyerne. Samtidig opstod der en lang række private skoler, der fortrinsvis underviste piger i de mindre klasser. Det var som nævnt ofte ugifte kvinder, der blev lærerinder. At de også havde forpligtelser over for deres forældre, vidner Emilie Jensen

Ida Bache tegnet af sin bror, kunstmaleren Otto Bache. Ca. 1860.

Natalie Zahle 1827-1913, forkæmper for kvinders ret til uddannelse og grundlægger af en privatlærerindeuddannelse. Kopi fra Wikipedia.

⁸⁰ Tårnby Sogneråd

⁸¹ Adda Hilden og Erik Nørr: Lærerindeuddannelse. Lokalsamfundenes kamp om seminariedriften 1993

Olga Paulsen lærerinde på
Kastrup Skole, 1910.

om. Hun underviste på centralskolen og måtte forlade sit job i 1880 for at pleje sine syge forældre.

Koleraepidemi og usle boligforhold i Sundbyerne

Presset på skolerne og deres udbygning i Sundbyerne steg i takt med befolkningsudviklingen i disse byer. Sundbyerne lå tæt ved København, og i løbet af 1860'erne faldt Københavns volde. Hovedstaden var ved sprænges af overbefolkning, og derfor var en udflytning til Sundbyerne nærliggende. Her kunne driftige folk opføre nye fabrikker og virksomheder. Fra slutningen af 1700-tallet lå der ved Amagerbro f.eks. en limfabrik, som blev udvidet med trankogeri, stearinlysfabrikation og oliemølle, i Holmbladsgade en reberbane. På Sundbyvester Fælled befandt sig i 1841 en asfaltfabrik, og ca. 16 år senere tillige en tændstikfabrik med i gennemsnit 180 arbejdere, hvoraf hovedparten var kvinder og børn. Disse fabrikker var medvirkende til, at området af flere københavnske læger blev karakteriseret som det mest sundhedsskadelige kvarter i København og omegn.

I 1853 udbrød der en koleraepidemi, som også ramte beboerne i Tårnby Sogn. 321 i sognet døde, heraf 295 på blot én måned. Eller som L.P. Holmblad skrev i 1853 efter at have beklaget sig over, at en reparation på hans gård havde taget langt tid:

Denne langsomhed i arbejdets udførelse forårsagedes meget ved koleraens voldsomme udbrud såvel i København som på Amager, på hvilket sidste sted alene i Tårnby Sogn,.. hvor den herskede stærkest, 1/5 af beboerne døde.⁸²

For at få plads til alle de døde måtte sognepræsten, Jørgen Hjorth Lautrup, indvi en lille selvmorderkirkegård som begravelsesplads på Tårnby Kirkegård. Præsten havde forståeligt nok natlige mareridt om sygdom og død, hvor han så ligkister for sig.

I 1854 noterer Holmblad videre:

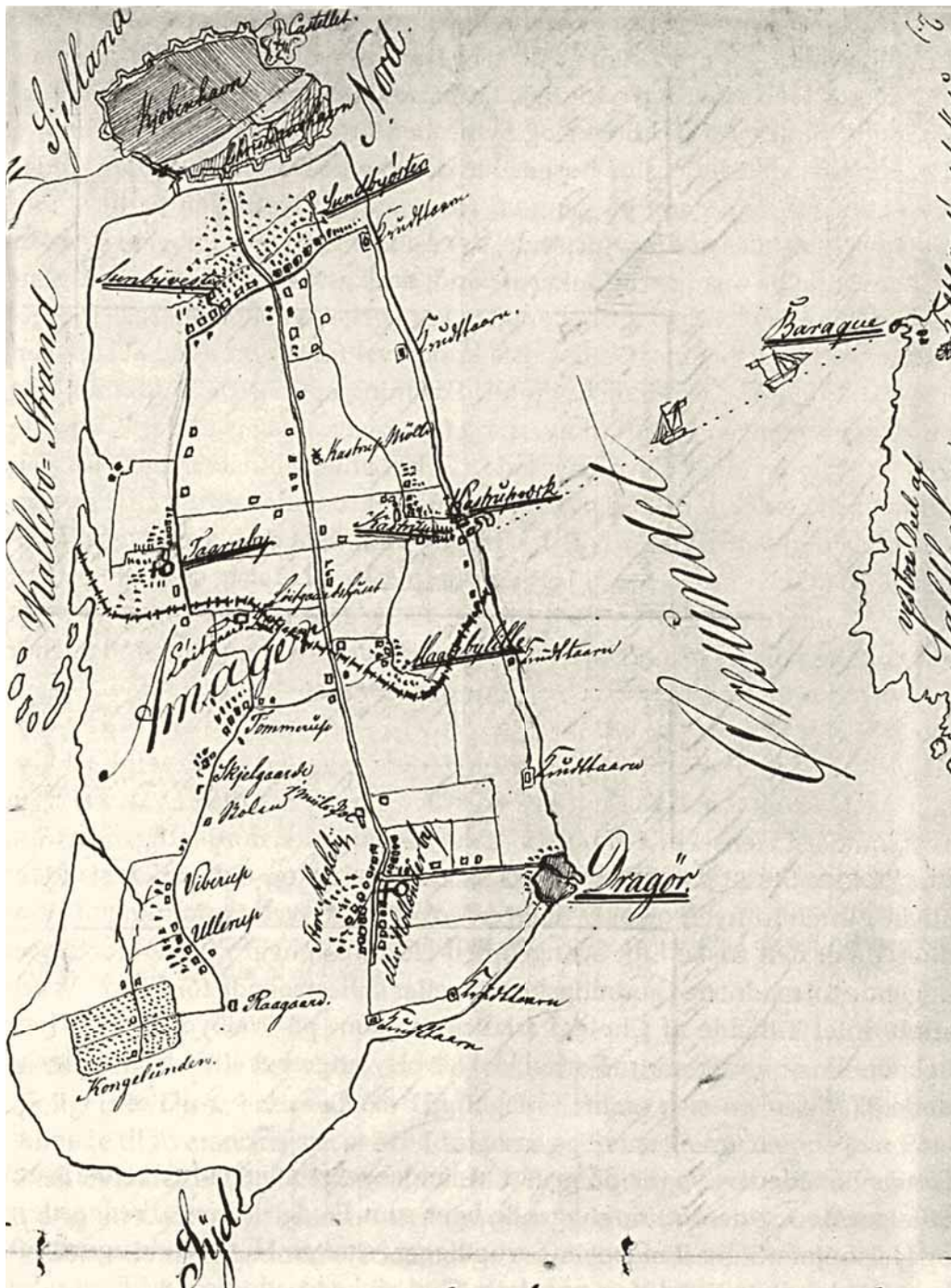
Som jeg alt i det foregående har omtalt blev Amager og København med dens nærmeste omegn stærkt hjemsogt af kolera i

82 Limfabrikken på Amagerbro. Optegnelser af Lauritz Peter Holmblad

Laurits Peter Holmblad (1815-
1890). Ca. 1860.

Kort over Amager udfærdiget af lægen Feilberg. Koleratilfældene er indsat med prikker. 1853.

forrige år. Dette foranledigede mig til at indgive et andragende til kommunalbestyrelsen i København i hvilket jeg med al kraft, understøttet af vor dygtige distriktlæge Feilbergs erklæring, søgte at vise det højst påtrængende i, at de daværende renovationskuler forflyttedes til et længere bortliggende sted, at ikke deres højst afskyelige uddunstninger endmere skulle forøge den frygtelige epidemi, og at såvel Christianshavn som Amager befries for dette siden 1770 højst ubehagelige naboskab. For endmere at give mit andragende betydning, tilbød jeg for egen regning at anlægge en ny plads ved Strickers batteri ved søen omtrent ¼ mil længere borte end de gamle kuler, dog således at kommunen besørgede den nødvendige vej dertil istandsat. Mit andragende blev hørt...

Gerda Bonderup skriver i sin bog 'Cholera-Morbro' er og Danmark':

Amager var mod syd et frugtbart agerland med spredte gårde mens Sundbyerne mod nord bestod af små og meget ringe husmandssteder. Der levede godt 2.600 mennesker, her var der sket en fordobling af indbyggertallet siden begyndelsen af 1800-tallet.

De fleste boede tætpakkede i de usleste hytter. Der var kun ganske få gårde som på en enkelt nær lå et stykke fra husene. De fleste mænd arbejdede som skibstømrere eller arbejdsmand på værfterne på Christianshavn – mens deres koner dagligt tog til København for at sælge grøntsager, flere havde fast stude på torvene.

Og distriktlæge Feilberg beretter:

Husene... sammenpakkede og uregelmæssige, med mange smudsige og snævre gyder, byggede uden nogen hævede grund umiddelbart på den fugtige jord. Alle flydende urenligheder fra staldmøddinger etc. kunne ikke løbe bort, men blive stående i de smalle gyder.

Den dag i dag kan den store arbejdstilstrømning aflæses i områdets bebyggelse. Den kolossale efterspørgsel på nye boliger medførte en udvikling af spekulationsbyggeri, hvor private bygherrer udnyttede pladsen optimalt ved at bygge små, tætte og fugtige lejligheder.

Ida Johnsen (1844-1924) var uddannet sygeplejerske og gift med kappellan Johan Vilhelm Johnsen ved Sundby Kirke. Samtidig med kirkens opførelse i 1870 oprettede hun i Sundby på Amager landets første sygeplejeforening. Hun har beskrevet sit møde med bydelens boliger således:

Flere steder var der kun et rum, der var utæt på alle kanter, alt sammen jordbund for epidemier af enhver art. Overhovedet var der ikke den nød og elendighed, der nævnes kan, som fattigdommen ikke havde pløjet op med sin skærende plov.⁸³

Fabriksmatadoren L.P. Holmblad støttede i øvrigt Ida Johnsen og hendes sygeplejeforening.

Ferier og privatundervisning

Det var sandsynligvis på grund af den ovennævnte koleraepidemi, at man afskaffede ferierne på landet i sæde- og pløjetiden på grund af landbrugets daværende beskaffenhed.

I 1855 foretoges en ændring i skoleanordningen, så sogneforstanderskaberne kunne bestemme sig for, at ældste klasse kunne holde sommerferie fra 1. maj til udgangen af september, hvis klassen så resten af året fik 4 dages ugentlig undervisning.

I samme lov fik forældre tilladelse til at tage deres børn ud af skolen og selv sørge for privatundervisning. Men børnene skulle løbende testes, så man kunne se, om de havde fået de nødvendige kundskaber. – Det var allerede afprøvet i Tårnby Sogn i hvert fald en enkelt gang, da urtekræmmer Sichlau fra Sundbyøster bad om at måtte tage sine børn ud af skolen for selv at sørge for undervisningen. Det fik han lov til, mod at børnene blev eksamineret hvert halve år.

83 Ida Johnsen: Mellem to Tidsaldre: Erindringer. 1969

Kastrup Saltværk.
Oliemaleri af grosserer og rigsdagsmand C.V. Munch. 1880.

Befolkningstilvæksten

De mange fabrikker bevirkede som nævnt tilførsel af arbejdskraft, der skulle have en bolig. Specielt fra midten af 1800-tallet steg befolkningstallet eksplosivt:

	Sundbyerne	resten af Tårnby Sogn
1850:	3.141	1.896
1860:	4.610	2.168
1870:	6.774	2.669
1880:	9.923	3.175
1890:	13.310	3.615

I 1890 udgjorde befolkningen i Sundbyerne således 78 % af det samlede indbyggertal på 16.925 i Tårnby Sogn.

I Kastrup steg befolkningstallet ligeledes fra midten af 1800-tallet. Her skete f.eks. en fordobling i perioden 1860-1880 fra 837 til 1665. Det skyldtes navnlig, at der blev anlagt nye industrivirksomheder. Udover det eksisterende Kastrup Værk med kalkbrænding kom glasværket til i 1847, et saltværk i 1851, gødnings- og svovlsyrefabrikker i 1864 samt væverier i 1881 og 1896. Også andre erhverv udviklede sig på grund af disse virksomheder, f.eks. flere håndværksfag. Men derudover øgedes antallet af fiskere og gartnerier.

Børnetallet stiger

Som beskrevet var børnetallet i 1850'erne, specielt i Sundbyerne, voldsomt stigende. F.eks. voksede antallet af skolepligtige i Sundbyvester fra nytår til maj 1856, altså på blot 4-5 måneder, fra 118 til 134. Samtidig ramte en ny lov lige ned i den problematiske skolesituation i Tårnby Sogn.

I lovens første paragraf stod:

Har gennemsnittallet af børnene i en skole med een lærer i et år, regnet fra 1. januar, været større end 100, skal enten en ny skolestue indrettes og en andenlærer ansættes, eller en hel ny skole oprettes. Med samtykke af ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet kunne dog skolekommissionerne eller sogneforstanderskaberne lade undervisningen af de børn, der er under 9 år, besørge ved hvem de dertil måtte finde skikkede eller på anden måde drage omsorg for, at undervisningen ej lider ved et for stort børnetal.⁸⁴

Sogneforstanderskabet besluttede sig for at overholde loven, så hvis elevernes antal oversteg 100, måtte der ansættes en andenlærer ved skolerne, hvis man ikke kunne finde en anden underviser uden for skolerne, og hermed mentes vel en ikke uddannet lærer. Året efter blev den billigste løsning valgt, idet man i første omgang besluttede at oprette en pogeskole i Sundbyvester for børn op til 9 år. Emilie Larsen, datter af skolelærer Peter Larsen blev ansat til en løn på 100 rigsdaler årligt, hvilket var under det halve af en lærers løn. Men betingelsen var, at undervisningen skulle være tilfredsstillende. Man opfordrede derefter interesserede forældre til specielt pigebørn om at melde sig til den stedlige skoleforstander. Emilie Larsen var villig til at begynde skolearbejdet, så snart der var sørget for et lokale og det fornødne inventar, såsom borde bænke og læsebøger. Da det endte med, at man ville bruge et værelse i hendes hjem, fik hun oven i lønnen 50 rigsdaler i årlig husleje.

Udover denne pogeskole blev yderligere én etableret i Sundbyøster med en jomfru Jacobsen som lærerinde.

I november 1856 henvendte nogle hartkornsejere fra Sundbyvester sig til skolekommissionen. De kom med forslag til en deling af Sundbyvester

⁸⁴ Lov om nogle forandrede Bestemmelser for Borger- og Almueskolevæsenet i Kjøbstæderne og på Landet

skoledistrikt. Desuden erklærede de sig villige til at afgive en grund til en skole, hvis militæretaten, som var medejer, ville give samtykke. Med tilbuddet fulgte dog nogle betingelser. Alle byens beboere skulle være med til at bære omkostningerne ved opførelsen af denne skole. Desuden skulle den efterfølgende vedligeholdelse og løn til læreren afholdes af det nye skoledistrikt.

Et par måneder senere stemte skolekommissionen om, hvorvidt hele sognet skulle bidrage til udgifterne ved opførelsen af den nye skole. Men det faldt med 5 stemmer mod 6. Hverken skolen eller opdelingen af skoledistriktet blev til noget, da projektet blev for dyrt. Københavns Fortification (Fæstningsværk) forlangte 1.720 rigsdaler for deres del af grunden. Forslaget faldt altså til trods for, at antallet af 7-14 årige i Sundbyvester skoledistrikt i 1857 var steget til 400, hvoraf kun 100 kunne optages i den daværende skole.⁸⁵

Tilsyn fra øverste myndighed

Der skulle indsendes årlige beretninger fra de enkelte sogneforstanderskaber om skolevæsenets tilstand og virksomhed til øverste myndighed, Kirke- og Undervisningsministeriet. I 1862 reagerede ministeriet på ind-

⁸⁵ Skolekommissionen

beretningen fra Tårnby med 3 kritikpunkter. Tårnby Skole havde tilsyneladende ikke nøjagtigt beskrevet hvor mange forsømte og besøgte skoledage, der havde været i 1862. Der blev hurtigt talt 217 skoledage op. Desuden opfordrede ministeriet sogneforstanderskabet til at indsende forslag til skolernes forbedring, og her henviste man til § 1 i den nye lov fra 1856. Blandt andet blev det påpeget, at elevtallet i 1862 havde været over 100 i gennemsnit.

Sundbyerne var stadig et ømt punkt, fordi man heller ikke her kunne overholde kvotienterne, så sogneforstanderskabet foreslog, at man kunne sende eleverne til Winthers privatskole. Det var seminarist Carl Monrad Nissen Winther, der i 1859 med kommissionens og direktionens tilladelse havde oprettet en betalingskole i Sundbyvester.

I Kastrop – Maglebylille ville sognerådet spørge skolens lærer, Skjoldager, om han ville påtage sig at undervise de overtallige børn. Men begge foreslåede løsninger blev pure afvist af skoledirektion og ministerium.

Det tredje kritikpunkt gjaldt forsømmelseslisterne fra Tømmerup-Ullerup Skole, hvor ingen havde forsømt uden grund, og dét undrede ministeriet. Alle forsømmelseslister blev derefter finkæmmet, og man må formode, at forholdet blev forbedret. Det har ikke været muligt at kontrollere.

I 1867 erstattedes sogneforstanderskaberne af sogneråd, og man genoprettede skolekommissionen, der havde tilsyn med undervisning og lærere, og igen var præsten født formand. Derudover bestod kommissionen af to medlemmer valgt af sognerådet for 3 år. Et af disse skulle have sæde i sognerådet. For første gang ser vi et delt tilsyn, således at det økonomiske ansvar lå hos sognerådet, mens det “pædagogiske” tilsyn hvilede på skolekommissionen.

Rådets forhandlinger blev ledet af en sognerådsformand, der valgtes for et år ad gangen. Det kommunale ressourcebehov dækkedes ved skatter lignet på ejendom samt på indtægt og formue – suppleret med udskrivning af kommunalt pligtarbejde. Sognepræsten skulle ikke længere bestyre sognets skole- og fattigvæsen, som herefter blev varetaget af sognerådet.

Hovedparten af sognerådets 11 medlemmer blev valgt af 1/5 af de højstbeskattede i sognet. Ser man på sognerådets sammensætning, er der ingen tvivl om, at man valgte “ligemænd”. Det vil sige, at når der skulle spares, gik det som oftest ud over fattigvæsenet og skolerne, Sundbyernes befolkning var især en belastende del af budgettet.

KAPITEL 5
DE SIDSTE ÅRTIER FØR
SOGNETS DELING

Strid om offer

Sundby Kirke blev bygget i 1869-1870, men først fra 1878 oprettedes et selvstændigt kirkesogn. Dette medførte i december 1879 en månedlang strid mellem førstelærerne i Sundbyerne. Det var på den ene side Brasch i Sundbyøster Skole, Petersen i Ny Sundbyøster Skole og Voerberg i Gammel Sundbyvester Skole (ved nuværende Englandsvej). På den anden side fra Tårnby, Tømmerup og Kastrup henholdsvis O. Petersen, G. Thybo og C. A. Paulsen. Uenigheden handlede om fordeling og andel af offer i Sundby Kirke, hvilket sidstnævnte lærere mente sig berettiget til. Men Sundbylærerne syntes det var uretfærdigt. De skrev blandt andet :

Vi behøver vist blot at henpege på, at størrelsen af dette offer, som ved forskellige lejligheder falder hernede står i et vist forhold til det overordentlig store antal børn, hvormed vi arbejde i vore skoler, så at vi ofte er nær ved at bukke under derved. Forældrene til disse børn griber ofte ved den kirkelige handling, hvor de er til

Sundby Kirke.
Postkort fra 1905.

stede f.eks. ved bryllupper og barnedåb, lejligheden til at vise, at de påskønner vor flid; kan det så kaldes billigt eller retfærdigt, at vi af det, der i kærlighed bydes os, skal afgive halvdelen til mænd, der slet ikke arbejder under samme vilkår som vi, og for hvem gaven i hvert fald ikke var bestemt?

Lærerne besværede sig endvidere over at skulle inddrive og udfærdige restancelister over de højtidsoffre, der ikke var blevet betalt, og af det skulle betale halvdelen til lærerne i Tårnby Kirkesogn. Tårnbylærerne tilbageviste i et svar til Sundbylærerne at have krævet, at disse skulle skrive restancelister. Desuden skrev de:

Når vore kolleger i Sundbyerne dernæst søger at fremstille deres gerning i skolens tjeneste som mere end almindelig besværlig og siger, at de er nærved at synke under vægten af deres arbejde, da skulle man tro at de var ene om at undervise det store antal børn, medens der foruden de mange private skoler, er givet dem til medhjælp 4 offentlige ansatte medlærere. Det indrømmes de for tiden har flere børn i klasserne end to af undertegnede, men det vil jo hæves, når den nye skole, som skal optage børn indtil 10 års alderen kommer i virksomhed til foråret. I alt fald vedkommer det ikke offersagen.

Når vore modstandere ville gøre gældende at størrelsen af de aksidenter, som i Sundbyerne indkommer ved de kirkelige handlinger, står i forhold til deres arbejde og flid i skolen, da må vi meget betvivle dette. I vore dage har ofret vistnok overalt tabt sin betydning som kærlighedsgaver, og det ydes i reglen kun, fordi det skal ydes. Vi tror, at det i Sundbyerne heller ikke forholder sig anderledes. Ville børnenes forældre vise deres påskønnelse af lærernes flid, da har de jo god lejlighed til at vise denne ved det såkaldte nytårsoffer, som af de fleste børn bringes læreren efter den tilendebrogte juleferie.

Sagen blev forelagt Ministeriet for Kirke og Undervisning, og det afgjorde sagen i marts 1879 til fordel for lærerne i Kastrup, Tårnby og Tømmerup, i alt fald så længe de nuværende lærere i Tårnby Sogn forbliver i deres respektive embeder.⁸⁶

86 Sokkelund og Smørum Herreds Provsti. Skoledirektionen. Ujournaliserede skolesager

Nogle barske og ligefremme skrivelser, som nok udspringer af en svær og belastende tid for lærere og elever i sognets skoler. Der må have været en del indtægter ved disse højtids ofre, siden sagen når så langt.

Den brolagte Amagerbrogade med mange børn. Postkort fra 1911. Sundby Lokalhistoriske Forening.

Brolægning i stedet for nye skoler – en avissvada

I november 1876 bragte Nationaltidende en artikel med en sønderlemmende kritik af skolevæsenet og de elendige forhold i det hele taget i Sundbyerne. Avisen var konservativ og udkom første gang netop i 1876. Nationaltidendes primære læsere var det bedre borgerskab og embedsstanden.

Den lyder i sin helhed således:

Uden for Amagerport

Der gives en gammel skolelov fra 1814, som i vore dage af mange erklæres aldeles forældet, da nutidens forhold kræver en hel anden ordening af skolevæsenet, og denne fordring er vist ganske berettiget i al almindelighed. Men under disse omstændigheder har det sin ganske egen interesse på et kort over det veloplyste Danmark at kunne pege på en lille plet, hvor hele distrikter med hensyn til skoleforhold lever på den anden side af 1814: det er en kuriositet, som nok er værd at gøre opmærksom på. Vi kender ikke alle

enkeltheder i den gamle skolelov; men så meget ved vi, at alle børn over 7 år skulle nyde undervisning og det gør det til en pligt for de kommunale autoriteter at våge over, dette sker. I en så stor by som Sundbyerne kan denne kontrol kun udøves ved mandtalslister, hvorpå forældrene opgiver børnenes alder og skolegang, og i Sundbyerne har man vel en slags lister, men man gør intet for at berigtige og fuldstændiggøre det i listerne ufuldkomne materiale, ja det synes ikke engang, som man benytter listerne til at indkalde børnene til skolegang. Ingen ved derfor med sikkerhed, hvor mange skolepligtige børn, der findes, men at skønne efter befolkningens størrelse kan der vel ikke mangle meget i halvandet tusinde. Halvdelen søger de tre offentlige skoler.

Adskillige hundrede søger efter sigende private anstalter, der hædres med navnet "skoler". Nogen modtager undervisning i københavnske såvel offentlige som private skoler, men man kan sikkert påstå, at mindst 100 går omkring uden nogen som helst undervisning. Forholdene bliver værre endnu ved at størstedelen af de børn, der søger de såkaldte "private skoler" får en sådan undervisning der kun er lidet bedre end slet ingenting, thi vel gives der enkelte privatskoler med en tilfredsstillende undervisning, men de fleste skal være under al kritik, så at udbyttet ville blive ynkeligt nok, selvom børnene mødte der til stadighed, men stadigt skolebesøg er meget ukendt der. Ja der gives forældre, som for at undgå påmindelser fra en offentlig skole for en snes øre tilvejebringer en indskrivningsseddel fra en privat skole, og så lader børnene drive om eller gå på arbejde og så går i skole, når de finder det for godt.

Lovgivningen har vel påbudt en kontrol for at forhindre et sådant uvæsen, idet skolekommissionen har ret til at møde ved privatskolernes eksamen og forpligtelse til at indkalde børn, der ikke nyder undervisning, til overhøring ved skolens eksamen. Det sidste sker aldrig, og hvorledes det første udføres, må skolekommissionen vide, men faktisk er det, at i året 1876 findes en stor mængde børn, der vokser op så godt som uden skoleundervisning. Konfirmander, der ikke kunne læse i en bog, ja personer som ikke bliver konfirmerede af fuldstændig mangel på kvalifikationer, er ikke sjældne.

Men sørger kommunen ikke for alle de børns undervisning, den burde, så tager den sig måske så meget mere af dem, der søger

Nationaltidende.

Aften-Agter.

Credag den 8. November 1876.

I. Hæfning.

Nr. 201.

Nationaltidende.

Udgivet af J. H. Schibye.

Redigert af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

Udgivet af J. H. Schibye.

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

...den 8. November 1876...

dens skole, dels fordi den ligger lige op til en hovedstad, hvis undervisning er i en sådan rask fremadskriden, at en nabokommune ikke godt kan undlade at følge med, så godt den formår, og dels fordi hovedparten af Sundbyernes befolkning er arbejdere, der ikke altid selv formår at skaffe deres børn den forbedrede undervisning, de behøver. Men at vente dette ville imidlertid være en bitter størrelse i en kommune, hvor man for et par år siden var så genial at bruge de penge, man havde lånt for at bygge nye skolelokaler, til at brolægge landevejen, og hvor man ikke tænker på undervisningens forbedring, men kun på at slippe så billigt som muligt. Undervisningstiden og undervisningsfagene er ganske som i en landsbyskole, vel blev et par af lærerne for et par år siden udnævnt til inspektører, men man sørgede ikke samtidig for at tilvejebringe de ydre betingelser for, at denne inspektion skulle kunne yde den tilbørlige nytte.

Børn kunne godt forsømme skolen i måneder, for kommunen sørger hverken for holde børnene til skolen ved at gøre den tiltalende for dem eller drive dem i skolen ved mulktninger, thi hvis forældrene ikke har lyst til at betale mulkt, thi så lader de simpelthen være. Lærerlønnen er i god overensstemmelse med det øvrige; ikke indrettet efter de lokale forhold, der er næsten københavnske i henseende til livsfornödenhedernes pris, men ellers ganske efter landsbyforhold: så at en lærerinde i København får en begyndelsesløn næsten dobbelt så stor som lærerlønnen ved flere af embederne i Sundbyerne, og for de sidstnævnte er der ingen udsigt til avancement.

I sommer havde man derfor som i sin tid omtalt i dette blad meget vanskeligt ved i det hele taget at få en kvalificeret ansøger til et ledigt lærerembede. Under sådanne omstændigheder nytter det selvfølgelig ikke, at der arbejdes nok så godt af den lærer, der vil udrette noget; thi de slette ydre forhold for skolevæsenet trykker dette ned til et sådant standpunkt for Sundbyernes vedkommende i det hele, at det er en fuldstændig skandale.

At der er et fattigvæsen i denne kommune, hvis beboere for en stor del er fattige, og dette er vel den til kommunens offentlige institutioner, som er den mest trykkende for den: thi ikke er der blot mange fattige, men deres antal stiger stadig. Huslejen er nemlig lidt billigere på Amager end i hovedstaden, så en del christianshavnske fattige tyr ud i de store kaserner, der vedbliver at være i

Børn leger ved Øresundsvej ved Røde Kros teater. U.å. Sundbyernes Lokalhistoriske Forening.

Sundbyerne. Hvis ikke fattigvæsenet slugte så store summer, var der måske blevet gjort mere ved de øvrige kommunale institutioner. Men uagtet omstændighederne i særlig grad henledte opmærksomheden på fattigvæsenet, er der dog ikke for deres vedkommende truffet en administrativ ordning som nogenlunde fyldestgørende svarer til de lokale forhold. I stedet for at overlade [En linje ulæselig, men jeg formoder, det handler om, at der er en fattigforstander i hver bydel i sognet, ligesom skoleforstanderne] en udpeget mand og dele sognerådsmedlemmerne byerne imellem sig i mindre distrikter, og er hver i sin kreds et slags fattigforstander. Selvfølgelig går hver frem efter sine principper uden, at der er enhed og fasthed i fremgangsmåde, hvoraf følgen også bliver, at fattigvæsenet let kan komme til at koste langt mere end nødvendigt, og at kommunen kan komme til at påtage sig forsørgelsespligt i tilfælde, hvor den kunne undgå det, hver gang et sådant distrikt får en ny forstander uden erfaring i og kendskab til sin stilling.

At sognerådsforstanderen, der skal være den styrende og forenende magt i denne splittelse med sin bedste vilje, er ude af stand til at magte en sådan administrationsgren, hvor det gælder om at være inde i enhver detalje, er en selvfølge, så at hvis ikke kommunens sekretær bøder lidt på den uorden ... ville det hele være et fuldstændigt kaos, og endda skal fattigvæsenets regnskab til sine tider have været slemt nok at finde rede i.

Men uagtet det som anført er vanskeligt at indføre grundforbedringer, er det dog værd at lægge mærke til, at den samme slendrian som på alle andre kommunale områder heller ikke er holdt ude her, uagtet at der er den stærkeste opfordring dertil ved at betragte hvilken proletarbefolkning, der vokser op i Sundbyernes store fattigkaserner.

Det grundigste middel til at råde bod på dette kommunale uvæsen, hvor man forgæves søger at nemme de københavnske forhold, der tilmed er i stærk udvikling, ind i landsbyagtige institutioners snævre rammer, ville være at indlemme Sundbyerne i København, hvortil København havde ikke så lidt forpligtelse, men da dette vel ikke sker i en fremtid, der kan øjnes, bør der anvendes andre midler for at råde bod på de værste ulemper. Et af de mindst beko-stelige men dog mest virksomme midler hertil vil være at centralisere enhver af de kommunale institutioners bestyrelse i en mands hånd, som udrustet med den fornødne myndighed havde at passe, ikke blot at lovens forskrifter på ethvert punkt blev overholdt men også, at man om end med små skridt gik fremad i en udvikling, der harmonerede lidt bedre med de faktiske forhold. Vel blev alting langt fra godt derved, hertil er tilstanden alt for fortvivlet, men det var dog muligt, at man derved kunne bortrydde de værste af de skandaler, der for tiden gør det tvivlsomt, om Sundbyerne kunne henregnes til den civiliserede del af verden. A-Ø⁸⁷

Avisartiklen må nok siges at være en meget præcis beskrivelse af forholdene i Sundbyerne i 1870'erne. Måske var det den, der bevirkede, at en ny skoleplan for Sundbyerne 3 år senere så dagens lys. (Se de følgende sider.)

87 Nationaltidene 8.11.1876

Dette indlæg fik Kalkar, et medlem af skoledirektionen, op af stolen, og han videresendte oplysningen om artiklen til to andre medlemmer af direktionen, så de kunne reagere herpå. Det var provst Schousboe og stiftsamtmand baron Bille-Brahe. Sandsynligvis er det om denne sag, Bille-Brahe skrev et notat til Schousboe:

Desværre er forholdene i Sundbyerne ekstraordinære, en blanding af hovedstad og landsbyforhold. De synes af Københavns proletariat og lovbestemmelser samt administration, der aldeles ikke passer. Sognerådet og dets formand er kørt træt og svarer de åndelige og materielle evner så dårlig til kravene, som burde og bør stilles.⁸⁸

Ny skole i Sundbyøster og behov for flere

I november 1874 havde sognerådet svaret på en kritik fra Kirke- og Undervisningsministeriet vedrørende forholdene i skolerne i Sundbyerne. Der var alt for mange elever i Sundbyøster, over 100, det samme gjaldt Ny Sundbyvester Skole, hvor der undtagelsesvis – under første-lærerens tilsyn – var ansat en timelærer, der underviste nogle af eleverne om eftermiddagen. Denne fremgangsmåde, mente sognerådet, var en fornuftig løsning, for her var så mange fattige, at mødrene måtte sørge

Otto Kalkar (1837-1926), præst og sprogforsker samt medlem af skoledirektionen. Kopi fra Wikipedia.

Frankrigsgades Skole, der blev indviet i 1878, hed oprindelig Centralskolen i Sundbyerne, men skiftede i 1903 navn til Frankrigsgades Skole. Postkort u.å. Sundbyernes lokalhistoriske Forening.

88 Sokkelund og Smørum Herreds Provsti. Skoledirektionen. Ujournaliserede skolesager

for indtægter gennem handel om formiddagen. De skolesøgende børn kunne med denne ordning passe de mindre søskende imens. Flere børn arbejdede også på fabrik om formiddagen og kunne nu søge den kommunale skole om eftermiddagen. De havde åbenbart ellers benyttet en af de mange private skoler, som sognerådet mente ikke altid var *heldig ordnede*. Om det var fabrikkerne, der betalte for, at deres ansatte børn fik undervisning, det fremgår ikke af brevet. Ellers ønskede sognerådet at flytte rundt på eleverne, så børn fra Sundbyvester kunne gå i Gl. Sundbyvester Skole, der kun lå *450 favne* væk.

Endelig blev der så i 1878 bygget endnu en ny skole i Sundbyvester på matr. nr. 2x i Østergade, nu Frankrigsgade. Den blev opført af grundmur med røde facadesten i 3 etager, dækket med skiffer og indeholdt 7 klasseværelser. I stueetagen desuden 2 værelser og et arkiv samt mødelokale for Tårnby Sogneråd, som fremover holdt sine møder her. Bygningen blev i 1879 vurderet til 47.800 kr. og blev herefter kaldt for Centralskolen.

Skoleplan for Sundbyerne i 1879

I 1879 blev der udarbejdet følgende plan for skolerne i Sundby. Ministeriet godkendte denne med bemærkninger om, at den i det hele var befundet hensigtsmæssig i henhold til 'Anordningen fra 1814', loven af 8. marts 1856 samt øvrige skolereglementer. Men lærerinderne kunne i henhold til lov af 29. marts 1867, § 3, om ansættelse af lærerinder ved offentlige skoler først få fast ansættelse efter 2 års tjeneste.

Planen gengives i sin helhed:

§ 1 Gamle Sundbyvester Skole nedlægges fra 1. august dette år, fra hvilken tid skoledistrikterne i Sundbyerne ophæves.

§ 2 Indtil det 9., 10. og 11. år undervises børnene i den nye central-skole – forberedelsesskole – der er indrettet med 7 klasseværelser. Ved skolen ansættes en førstelærer, en andenlærer og foreløbig 3 lærerinder, de 4 sidstnævnte ansættes ved konstitution de første år. Som førstelærer overflyttes førstelæreren ved Gl. Sundbyvester Skole. Andenlæreren vil det indtil videre påhvile at føre tilsynet med skolen i det hele og oppebærer herfor et personligt lønnings-tillæg. I denne skole bibeholdes klasseundervisningen.

§ 3 Efter 9-10. eller 11. år overgår børnene fra forberedelsesskolen til videre uddannelse i fortsættelseskolerne i Sundbyøster og Ny Sundbyvester. Ved hver af disse skoler, der har 3 klasseværelser, ledes undervisningen af en førstelærer, hertil kommer en andenlærer og en tredjelærer. I disse 2 skoler indføres fagundervisning.

§ 4 I samtlige skoler indføres hverdagsundervisning med 3 timer om formiddagen og 3 timer om eftermiddagen. I forberedelseskolerne adskilles kønnene. Således at drengene undervises om formiddagen og pigerne om eftermiddagen, eller omvendt.

§ 5 Når børnene udgår fra forberedelsesskolen, skulle de tydeligt kunne læse i en let børnebog, regne de 4 regningsarter med ubenævnte tal, skrive af efter en bog og fortælle de lettere fortællinger i det gamle og nye testamente, som de efter deres alder kunne magte. På det således lagte grundlag føres børnene i forberedelsesskolen videre i religion, skrivning, regning, læsning, fædrelandshistorie, geografi og sang, ligesom de i de 4 sommermåneder ville blive undervist i gymnastik.

En undervisningsplan og timetabel som viser fagenes fordeling vil senere blive udarbejdet af skolekommissionen i forening med sognerådet.

§ 6 Skoledagene ansættes til 258, feriedagene således:

52 søndage

9 andre festdage

1 kongens fødselsdag

1 grundlovsdag

2 flyttedage

3 i påsken (foruden helligdagene)

27 sommerferiedage

8 juledage

2 efter eksamen

105 dage

§ 7 Embederne opslæes fremtidig med forpligtelse til 36 timer ugentlig undervisning og lønningerne for samtlige lærere og lærerinder fastsættes således:

Førstelæreren ved Sundbyøster og Ny Sundbyøster Skoler lønnes som hidtil.

Førstelæreren ved Centralskolen erholder fri bolig på skolen, 4 værelser, køkken og pigekammer; oppebærer i øvrigt hidtil havende byg-løn og en godtgørelse for afstået jord efter accord med lærer Voerberg.

Andenlæreren ved Centralskolen lønnes med 700 kr. foruden et personligt tillæg på 200 kr., hvilken godtgørelse dog bortfalder ved indtrædende vakance af førstelærerembedets andel i skolepenge, fri bolig for en ugift samt 1 favne brænde.

De øvrige andenlærere lønnes med 600 kr. andel i skolepenge, 3 favne brænde samt 1 værelse på skolen.

Tredjelærernes løn ansættes til 600 kr. andel i skolepenge, 1 værelse på skolen samt 1 favne brænde.

Lærerinderne ansættes med en løn af 450 kr. og andel i skolepenge.

Ved indtrædende vakance af førstelærerembedet ved Centralskolen vil tilsynet blive overdraget til førstelæreren, hvis løn da senere vil blive fastsat.

Når tilsynet ved Centralskolen således er overgået til førstelæreren, vil lønnen for andenlæreren ved vakance blive lig de øvrige andenlæreres.

Centralskolen vil blive opvarmet for kommunens regning.

§ 8 *Ved denne skole tænkes ansat et skolebud, der må holde skolen ren, passe kakkelovnene, feje gade og gård og i det hele taget rette sig efter den instruks, som vil blive ham meddelt. Han ansættes med en løn af 250 kr. årligt foruden fri bolig på skolen med brændsel og belysning.*

*Tårnby Sogneråd den 21. april 1879
Vestergaard*

Ovenstående skoleplan der nu har modtaget Kirke- og Undervisningsministeriets approbation tilstilles hermed Tårnby-Sundby Sogneråd til opbevaring. Smørum-Sokkelund Herreds Provsti

2.10. 1879. P. d. v. Schousboe⁸⁹

89 Sokkelund og Smørum Herreds Provsti. Skoledirektionen. Ujournaliserede skolesager

Af denne skoleplan fremgår det blandt andet, at man på Centralskolen indfører en kønsopdelt undervisning i de første klasser samt splitter disse op, så de bliver undervist henholdsvis formiddag og eftermiddag. Desuden er det fra dette tidspunkt, at de to skoledistrikter afvikles.

At de fleste lærere også skulle have bolig på skolerne, må have belastet det daværende skolebyggeri betydeligt.

De kommunale skoler i Sundbyerne havde i 1880 tilsammen 841 elever, de øvrige kommuneskoler blot 265, og de private skoler i alt 357 elever. De kommunale skoleudgifter lå således først og fremmest i Sundbyerne, hvor befolkningstallet fortsat steg.

I april 1883 udbad Kirke- og Undervisningsministeriet via skoledirektionen sig en øget undervisning i Sundbyernes skoler. Direktionen ønskede derfor en udtalelse fra sognerådet, som mente, at det altid havde været dem magtpåliggende *at sørge for en så fylldig undervisning i almueskolen, som kommunens økonomiske forhold har tilladt*. Men da kommunens økonomi var utrolig dårlig, kunne man ikke udvide den gældende skoleplan, hvor der som nævnt var indført kønsopdelt undervisning med 3 timer om formiddagen og 3 timer om eftermiddagen. Desuden var børn fra 9-10 års alderen overflyttet fra den nyopførte og større skole i Sundbyøster til andre kommuneskoler i Sundbyerne. Her, understregede sognerådet, blev der givet dem undervisning i de læsefag, der var nævnt i 'Anordningen af 29. juli 1814', og desuden i geometri, historie og geografi.

Så sognerådet mente, at der var foretaget rigeligt med forbedringer.

Internat eller elevfængsel

Et stort antal elever i Sundbyerne skulkede fra skolen, og mange af dem kom fra socialt belastede hjem, som det også fremgår af Nationaltidendes artikel (se s. 119 ff.). Skolekommissionen og sognerådet havde jævnligt disse problemer på dagsordenen.

Mulkterne i Sundbyerne var svære at inddrive, da befolkningen var meget bevægelig og ustandselig flyttede. Ofte var forældrene heller ikke i stand til at betale.

Nogle fik dog eftergivet deres bøder, blandt andet syerske Caroline Brudager, der i 1880 boede i Ny Vestergade, nu Islandsgade. Hun skrev et brev til skoledirektionen, hvor hun forklarede, at hendes datter Dagmar havde været syg og derfor ikke havde forsømt skolen uden

Postkort fra Holmbladsgade med en betjent til venstre samt børn. Ca. 1907. Sundbyernes lokalhistoriske Forening.

grund. Desuden havde hun lægens ord på, at datteren havde været syg, og hun havde endvidere afleveret en sygeseddel til skolens inspektør. Datteren havde efter lægens anvisning været sengeliggende fra november til maj. Moderen kunne i øvrigt ikke betale bøden, da hun var alene om forsørge sine børn og sin gamle mor, og hun havde desuden selv måttet betale for lægen og medicin til datteren. Hun sluttede af med at skrive:

Jeg beder derfor Deres Højstærede Direktion at undskylde. Da jeg sidder for øjeblikket i meget trange kår og kunne trænge til hjælp, da jeg med mine hænder gerning skal skaffe brødet til mine to børn og min gamle moder, hvilket er mig meget anstrengende og et grufuldt liv. Jeg beder Deres Højstærede Direktion at undskylde min dristighed og håber, at De vil dømme med rette.

Udover at pjække og forsømme skolen begik andre børn småtyverier. Flere gange, hvor børn blev anmeldt herfor, henvendte Amager Birk via Sjællands Stiftsamt sig til skolekommissionen for at få dens udtalelse om elevernes opførsel i skolen, og om den anbefalede en eventuel straf. I flere sager, der refereres i skolekommissionens protokol i 1880'erne, kommer børnene fra *sørgelige* hjem. Nogle havde forbedret sig i skolen, andre forsøgte stadig og dukkede simpelthen aldrig op. De forsømmende elever kunne så blive hentet af politiet, men i 1888 ansatte man et bud til det samme.

De håbløse tilfælde henviste kommissionen til anbringelse på en opdragelsesanstalt, men det kunne kun ske, hvis børnene var under fattigforsorg, ellers skulle forældrene godkende fjernelsen fra hjemmet. Og her var sognerådet i et dilemma, de ville helst ikke forsørge børnene med penge fra den slunkne fattigkasse.

I én sag, hvor et barn havde stjålet, skulle moderen slå barnet i overværelse af en politibetjent, i en anden afstraffes af læreren i klassens og et par kommissionsmedlemmers overværelse!

I 1882 oprettede sognerådet så et internat i den nye Centralskole, hvor de elever, der forsømte meget og desuden stjal, blev anbragt.

Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen havde tilladt oprettelsen af internatet, men under forudsætning af flere punkter:

Anbringelsen skulle finde sted med forældrenes samtykke. Kun et barn ad gangen kunne interneres. Før barnet blev anbragt i internatet

underkastes dets person og dets klæder en renselse, i fornødent fald med fattigvæsenets hjælp. Gjenstridighed fra barnets side straffes enten med legemlig tugtelse efter skolelovgivningen eller med afkortning af måltiderne.

Det var Centralskolens inspektør, der skulle have tilsyn med de internerede børn og endvidere påvirke dem til at forbedre sig. Desuden var han pålagt at føre en protokol med alle oplysninger om disse børns opførsel osv. Internatet måtte endvidere overholde et madreglement. Det bestemte, at de internerede børn at spise skulle have:

morgen og aften en skål varmt øl uden sukker med tørt rugbrød, til middag en pot mad bestående af grød, kål eller ærter, yderst tarveligt men ordentligt tillavet med tørt rugbrød til og intet videre.

Ingen måtte besøge de internerede, ikke engang forældrene. I de første dage skulle der ikke gives lektier, men derimod *pilles værk*, det vil sige trævles gammelt tovværk op, eller lignende. Skulle barnet interneres i længere tid, måtte man gå gradvis frem, således at der først efter nogle dages håndarbejde blev givet skolearbejde.

I 1887 var forsømmelserne steget så meget, at skolekommissionen ønskede at oprette endnu et internat, men det modsatte sognerådet sig

imidlertid. Det ville nemlig sige, at det forebyggende i oprettelsen af internatet ikke havde virket. Det var barske vilkår for de i forvejen forsømte børn, der således på det nærmeste blev fængslet, deres unge alder til trods. Der findes desværre ikke bevaret nogen protokol fra det beskrevne internat, så vi ved ikke, hvor længe det fungerede. Men så sent som i 1896 ønskede en far i Sundbyerne at få anbragt sit barn på et internat i København, da han ikke kunne styre sin søn.⁹⁰

Modellen med internat eller elevfængsel kendes også fra Frederiksberg Kommune, hvor et sådant blev oprettet i 1876 i tilknytning til en skolebetjents bolig. Københavns Kommune fulgte efter i 1879 med et internat på Vesterfælledvej.⁹¹ Tårnby Sogneråd har sikkert hentet ideen herfra. Formålet med internaterne var at lære eleverne selvdisciplin og opdrage dem til bedre mennesker, så de senere kunne klare sig i samfundet. Men denne barske form for indespærring har næppe hjulpet.

Sinkeklasse

Børn med indlæringsvanskeligheder satte også deres præg på undervisningen i Sundbyerne, så sognet oprettede i 1880'erne en såkaldt sinkeklasse. Rent lovgivningsmæssigt kom denne særundervisning først ind i lovgivningen i 1937, endda med tilføjelsen: *hvis forholdene tillader det*. Så man kan sige, det lokale skolevæsen var på forkant med tiden, selvom det dengang ikke var med samme ekspertise, som 1937-loven foreskrev. Selve betegnelsen var meget lidt flatterende. Klassen havde først til huse på skolen i Sverigesgade, hvor den blev undervist af to lærerinder og en timelærer. Men året efter blev den flyttet til den gamle Sundbyvester Skole ved Kirkevejen, nuværende Englandsvej. Den var blevet nedlagt og i mellemtiden udlejet. Her blev der ansat en lærer, der skulle undervise klassen 29 timer ugentligt. Eleverne pjækkede åbenbart, for sognerådet besluttede, at det var i overensstemmelse med loven fra 1814 at give mulkt til sinkeklassens elever. I marts 1888 var der en sag om tre elever, der havde forsømt så meget, at skolekommissionen mente, børnene burde fjernes fra hjemmet. Sognerådet var imidlertid klar over, at

90 Skolekommissionsprotokollen samt sognerådets forhandlingsprotokol samt Sokkelund og Smørum Herreds Provsti. Skoledirektionen. Ujournaliserede skolesager

91 Ning de Corninck-Smith: Skolen, lærerne, eleverne og forældrene. Heri Internaternes og skolens historie. Eller den lille indspærring. Et bidrag til skulkeriets historie i Danmark fra 1875 til ca. 1914. 2002

børnene var forsørgelsesberettigede i Tårnby Sogn, men på grund af de store sociale udgifter i sognet, kunne fattigkassen ikke magte at sørge for børnenes anbringelse.

Nye private skoler i Sundbyerne

Sognerådet gav i 1883 et årligt tilskud på 300 kr. til en lokal privat realskole, Høimark og Smiths Realskole, på betingelse af at man her gav 6 fripladser til de elever, skolekommissionen fandt egnede. Man begrundede støtten med, at hvis realskolen ophørte, kunne man risikere, at eleverne herfra kunne belaste det kommunale skolevæsen yderligere.

Sundbyvester Realskole ved Langager og Larsen fik samme år bevilget et beløb af 100 kr.

En tredje privat skole, Pachels Borger- Real- og Pigeskole, blev oprettet i 1882. Den fik året efter en ny medbestyrer, den tidligere skolelærer ved Sundbyøster Skole, Christopher Thorvald Aagesen. Skolen lå i Georgsgade, nu Lifflandsgade. De to skolebestyrere havde ansøgt ministeriet om støtte, og derfra havde man videresendt ansøgningen til sognerådet. Men her ville man ikke udtale sig, da skolen var så ny. Skolebestyrer Aagesen ansøgte så igen i 1885 sognerådet om tilskud, men fik atter afslag. Derefter ser det ud til, at skolen lukkede, måske på grund af den manglende støtte.

Klaumanns private skole i Frankrigsgade 10 blev oprettet omkring 1900 og eksisterede til ca. 1914. Den var således en af en række privatskoler i Sundbyerne. Sundbyernes lokalhistoriske Forening.

Senere i kapitlet fortælles om en strid, bestyrer Aagesen i sin tid som skolelærer ved Sundbyøster Skole var stærkt involveret og part i, og som sikkert var årsag til afslaget.

Sognerådet og skolekommissionen holdt nøje øje med undervisningen ved de private skoler. Det fremgår af en sag, kommissionen forelagde sognerådet i 1883, hvor skolebestyrer og tidligere underofficer Erleben ikke ville ansætte en religionslærer til sine knap 30 elever i sin såkaldte borger-skole. Sognerådet erklærede, at man måtte anse det for hensigtsmæssigt at lukke private skoler, hvis de ikke var i stand at bibringe eleverne de kundskaber, som de ellers de kunne få i kommunens skoler. Da Erlebens skole ikke opfyldte de mest almindelige krav, og skolen i øvrigt var dårligt bestyret, så mente rådet, at eleverne skulle henvises til en anden skole. Der er muligvis tale om en skole på daværende Amager Landevej 41, hvor skolebestyrer Frederik Christian Erleben ifølge folketællingen 1880 boede sammen med sin kone. Efter flere advarsler ansatte skolebestyreren dog i 1884 student Alfred Worm som religionslærer.⁹² Skolen ophørte i 1896.

Skolekommissionens kompetence

I september-oktober 1885 udspandt der sig en uenighed mellem skolekommissionen og sognerådet, angående hvem der havde kompetence til at ansætte nye lærere. Skolekommissionen havde i september set sig nødsaget til at ansætte en midlertidig lærerinde ved centralskolen i Sundby. Sognerådet misbilligede denne handling, men man må formode, at det så gennem fingre med det denne gang, da der kun var tale om en vikar. Men rådet understregede, at kommissionen fremover skulle indsende en ansøgning ved fremtidige nyansættelser. Til det efterfølgende sognerådsmøde havde kommissionen sendt en protest imod denne afgørelse, da man mente, at rådet ikke kunne forlange, at der skulle indsendes ansøgninger hertil, hver gang der skulle ansættes nye lærerkræfter. Men rådet fastholdt sin beslutning: kommissionen var ikke berettiget til selv at ansætte nye lærere. Men under ekstraordinære forhold kunne den dog i samråd med sognerådets formand træffe en foreløbig beslutning vedrørende Sundbyernes skoleforhold. Og dermed blev det. At det kun gjaldt Sundbyerne skyldtes, at der på grund af befolkningsudviklingen var rigtig mange sager vedrørende disse bydele.⁹³

92 Det har ikke været muligt at finde yderligere oplysninger om disse private skoler. Kilden her er: Tårnby Sogneråds forhandlingsprotokol

93 Tårnby Sogneråd

Instruks for førstelæreren

Efterhånden som der kom flere lærere ved skolerne i sognet, blev en klar ansvarsfordeling på skolerne nødvendig. I 1872 udstedte Smørum og Sokkelunds Herreds Skoledirektion en instruks for førstelæreren og skoleinspektøren, der ved Kastrup Skole var en og samme person. Denne instruks er sandsynligvis identisk med andre skolers og gengives her, for at man kan forstå den efterfølgende sag i Sundbyøster:

- 1. Førstelæreren er skolens bestyrer og fører som sådan umiddelbart tilsyn med dens hele virksomhed og repræsenterer denne over for børnene og deres forældre.*
- 2. Han skal stadig have sin opmærksomhed henvendt på at fremme og fyldestgøre skolens formål overensstemmende med de til enhver tid gældende bestemmelser og han skal ej blot selv samvittighedsfuldt besørge de ham overdragne undervisningstimer og -fag, men også føre tilsyn med, at andenlæreren og lærerinden udfører deres gerning med flid og nøjagtighed, hvorfor han til enhver tid har adgang til klasserne. Andenlæreren ved skolen besørger sangundervisningen med alle klasser i sangtimerne og gymnastik med alle drenge i gymnastiktimerne, dog under førstelærerens tilsyn og vejledning.*
- 3. Dersom andenlæreren og lærerinden ikke nøjagtig opfylder deres forpligtelser med skolen, skal han straks gøre de pågældende opmærksom på fejlen, samt søge at få den rettet i fremtiden; bliver hans bestræbelser i denne henseende frugtesløse, har han at anmelde sagen for skolekommissionen.*
- 4. Han skal så tit, det måtte findes nødvendigt, rådslå med andenlæreren om de forskellige discipliners behandlingsmåde i de forskellige klasser, for at den nødvendige enhed i den henseende kan tilvejebringes i skolen.*
- 5. Han ordner det nødvendige med hensyn til børnenes ind- og udskrivning; samt opflyttelse i skolen, indberetter hvert halvår til skolekommissionen det fornødne angående uvaccinerede børn, der er skolepligtige samt angående skolepligtige børn, der ikke nyder nogen undervisning eller en sådan, der efter hans skøn trænger til særlig prøve og kontrol. Han afgiver efter modtagne oplysninger de*

månedlige mulktlister, ledsagede af de bemærkninger, hvortil der måtte findes anledning samt alle andre lister og indberetninger skolen vedkommende.

6. *Han fører tilsyn med skolens bygninger, inventarium og øvrige ejendele, hvorover han fører protokol, samt alt hvad der angår lokalernes rengøring, udluftning og opvarmning.*
7. *Over mindre udbetalinger såsom til blæk, penne, papir, bøger til fattige børn etc. indgiver han årlig regning, hvorimod større udbetalinger foregår direkte til sognerådet, dog at regningerne er at forsyne med attestation fra ham om arbejdets udførelse m.m., forinden samme præsenteres til betaling.*

Som instruksen påpeger, havde førstelæreren en del beføjelser og pligter. Det er også i kraft af de bevarede embedsprotokoller, vi får viden om skolevæsenet i Tårnby Sogn. Fra Kastrup Skole er f.eks. embedsbøger, dagbøger med forsømmelser, indskrivnings-, vaccinations- og inventarprotokoller fra slutningen af 1800-tallet bevaret, mens det kniber med samme fra de øvrige skoler.

Lærerstrid i Sundbyøster

I 1880'erne udspandt der en intern strid på skolen i Sundbyøster blandt specielt to lærere, førstelæreren Johan Christian Brasch og tredjelæreren Christopher Thorvald Aagesen. Skolekommissionen beklagede denne situation, da den havde udviklet sig på en sådan måde, at skolens gerning skete dårligt fyldest.

I 1879 havde Brasch og Aagesen i overværelse af sognerådet og skolekommissionen fået en alvorlig tilrettevisning og en indtrængende opfordring til i skolens og egen interesse at arbejde i enighed og god forståelse. De havde begge erkendt deres fejl og lovede i fremtiden at holde sig til de givne bestemmelser og overholde timetallet. Men siden havde sagen udviklet sig og var gentagne gange blevet drøftet på kommissionens møder. Senest havde andenlæreren rottet sig sammen med Aagesen.

Striden drejede sig om førstelærerens beføjelser og var måske også af mere personlig karakter. De to kamphaner kunne åbenbart ikke døje hinanden. Kommissionen skrev, at hvis de øvrige lærere var utilfredse med førstelæreren, måtte de henvende sig til denne.

Anden- og tredjelæreren havde afleveret forsømmelseslisterne uden førstelæreren underskrift og dermed godkendelse. Dette fik kommissionen til at præcisere, at kun førstelæreren var bemyndiget til at underskrive listerne, og det alene var hans ansvar, hvilket også fremgår af instruksens paragraf 5. Hvis ikke de inden for 48 timer sørgede for at få sagen i orden, ville det få konsekvenser. Andenlæreren parerede ordren, men ikke Aagesen.

Brasch på sin side skrev flere breve til kommissionen. Heri fortalte han, at han var blevet ansat som enelærer i 1866. Dengang var elevtallet 60, men i løbet af kort tid steg det til 200. Derfor var han nødt til at lægge sangundervisningen uden for skoletiden. I 1869 blev Aagesen så ansat som tredjelærer, og han bad om at stå for sangundervisningen. Men Brasch var ikke tilfreds med Aagesens undervisning, den foregik ikke tostemmig som i hans tid, og det var hele tiden de samme tre sange, Aagesen øvede med børnene: "Den lyse varme sommer", "Brødre hvorfor flyde" og "Danmark dejligst vang og vænge". Efter Brasch's mening lød det hver gang tomt og monotont. Desuden lod Aagesen sangbøgerne, som Brasch havde overladt i god og brugbar stand, ligge og flyde under bordene, til de som pjalter blev kastet på møddingen.

Men det var ikke hans væsentligste anke mod Aagesens sangundervisning. Det var, at Aagesen forbød eleverne at synge, når de sad med deres håndarbejde, hvilket de havde gjort under Brasch's undervisning. Hvis de sang, blev de straffet med prygl af Aagesen. Hvis Brasch ville have, de skulle synge for ham, måtte de for Aagesen kun synge: "Hvo ved hvor nær mig er min ende"!

Brasch bebrejdede endvidere Aagesen, at han ikke fejede i skolestuen, som han skulle efter endt undervisning, så børnenes madpapir lå og flød alle vegne. Han forlod altid skolen hurtigt, før eleverne havde sat læsebøger og regnetavler på plads.

Også Aagesen skrev et forsvarsskrift til skolekommissionen. Han var blevet idømt en bøde på 20 kr. for ikke at have afleveret forsømmelseslisterne med førstelærer Brasch's underskrift, og det var sidstnævnte temmelig fortørnet over. Aagesen mente, at førstelærerembedet burde nedlægges, han kaldte det ligefrem fordærligt, og han ville ikke indordne sig. Han mente, at hans advarsel skulle være kommet fra præsten og henviste til anordningen fra 1814. Han beskyldte endvidere Brasch for at have fusket med de dage, han havde undervist. Et eksempel herpå var, at Brasch i løbet af to år ulovligt havde angivet 34 dage som

undervisningsdage, hvor han slet ikke havde været på skolen, blandt andet store bededag. Dermed havde han forfalsket protokollen. Desuden havde han anført 30 elever mere, end der var på skolen. Aagesen truede med at melde det til ministeriet, sandsynligvis på grund af surhed over bøden.

Men det endte i stedet med hans afskedigelse. Efterfølgende blev han som tidligere nævnt skolebestyrer på en privat skole, der imidlertid ophørte, da han ikke kunne få et kommunalt tilskud. Han søgte derfor i 1886 sognerådet om lov til at virke som folkeskolelærer igen. I sognerådsprotokollen stod i den anledning følgende:

Da andrageren nu indser at have handlet urigtigt ved ikke at efterkomme et ham af skolekommissionen i sin tid givet pålæg, tillader sognerådet sig, i betragtning af, at andrageren som lærer ved Tårnby Sogns kommuneskole altid tidligere har arbejdet til sognerådets fulde tilfredshed, tjenstligt at anbefale det ansøgte.

Efterfølgende blev Aagesen igen ansat på Sundbyøster Skole, og da der i 1889 skulle ansættes en speciel dygtig sanglærer, blev Aagesen foretrukket. Mon ikke Brasch vendte sig i sin grav?!

Kastrup-Maglebylille Skole nedlægges

I 1871 søgte sognerådet tilladelse til at sælge Kastrup-Maglebylille Skole og opføre en ny skole i Kastrup, hvor der skulle ansættes to lærere. I Maglebylille regnede man blot med at leje et lokale og få lærerne fra Kastrup til at undervise der. Men der rejste sig en storm af protester fra Maglebylilles beboere, for de havde *i mands minde* – bortset fra 1834 – til nu i 1871 haft deres egen skole i landsbyen. Da børnene tilmed ville lide under kun at få undervisning nogle få dage om ugen, måtte man holde fast på at få sin egen selvstændige skole, om end det var med løn og bolig for en ugift lærer. Desuden regnede man med, nu da lærer Skjoldager var død, at man kunne klare sig med 4 dages undervisning ved andre 4 lærere i sognet, indtil en ny lærer kunne beskikkes. Klagen hjalp, for i august bad sognerådet derfor om, at embedet som andenlærer ved Kastrup Skole og ved biskolen i Maglebylille kunne oplås så rettidigt, at eventuelle lærere kunne tiltræde embederne senest i november. Skolen i Kastrup ville nemlig være klar i løbet af oktober.

Lønnen udgjorde 200 rigsdaler, samt andel i skolepengene efter loven af 8. marts 1856, samt 3 favne brændsel til eget brug og til skolestuen samt fri bolig for en ugift.

Dermed var den fælles skole for Kastrup-Maglebylille nedlagt og erstattet af to nye, én i hver by. Herefter blev Kastrup hovedskole og Maglebylille biskole.

Kastrup Skole

Kastrup Skole blev opført i 1871-1872, og her blev der lejlighed til førstelæreren på 1. sal samt 2 klasselokaler i stueetagen. Bygningen ligger endnu den dag i dag i Kastruplundgade.

Børnene blev delt i 4 klasser, der blev undervist hver anden dag. Førstelærer og skoleinspektør var Carl Arnold Paulsen, født i 1840 og

Kastrup Skole ca. 1890.
Foto: Carl Flensburg.

dimitteret fra Jonstrup Seminarium i 1861. Han var gift med Ida Marie Hultmann, der virkede som lærerinde fra 1890'erne. Det fremgår af en udtalelse fra 1903, som Caroline Christine Hansen, der var datter af bådfører Peter Kofod Hansen, i 1903 fik af C.A. Paulsen. I den står, at Caroline fik undervisning i C.A. Paulsens hustrus private skole fra 1896-1898. Men hvor den lå vides ikke.

Den første andenlærer var Jan Christian Sørensen, der var dimitteret fra Jelling Seminarium 1868.

At den daværende provst var begejstret for den nye skole, fremgår af en visitats fra 1874. Her skrev han blandt andet.:

Skolens fortrinlige tilstand giver glædelige vidnesbyrd om lærernes dygtighed og nidkjerhed i deres gerning.

I embedsbogen oplyses endvidere, at der i Kastrup var 204 skolepligtige børn, og heraf blev hele 84 undervist privat. Det skyldes sandsynligvis især, at Kastrup Glasværk havde en skole, hvor bl.a. arbejderbørnene gik. I gennemsnit var der på Kastrup Skole 26 elever i hver klasse, hvilket var langt under elevtallet i Sundbyerne, hvor der på dette tidspunkt kunne være over 40.

Skoledirektionen udsendte en instruks, der er gengivet i skolens embedsbog.

Her står blandt andet, at førstelæreren havde det overordnede ansvar for, at undervisningen fulgte de udstedte bestemmelser, og at han skulle overvåge, at andenlæreren udførte sin gerning med *flid og nøjagtighed*. Andenlæreren skulle sørge for undervisning i sang og gymnastik for drengene – dog under førstelærerens *tilsyn og vejledning*. Derfor skulle førstelæreren til enhver tid have adgang til klasserne.

Forskellen i lønnen for disse lærere var stor. I 1876 udgjorde førstelærerens løn – sammenlagt med de forskellige "goder" som bolig, brændsel, fourage, offer samt værdien af jordlod – i alt 1828 kr., mens andenlæreren blot fik 641 kr.⁹⁴

94 Kastrup Skoles embedsbog

I 1879 besøgte provst Martensen skolerne i Tårnby kirkesogn. Den 11.7.1879 skrev han i Tårnby Kirkes visitatsbog:

I Tårnby og Kastrup skoler udvistes fremgang i det hele taget tilfredsstillende, og jeg bevidner de duelige lærere hr. Petersen og hr. Paulsen.

I Tømmerup og Ullerup Skole kunne fremgangen betegnes som antagelig, men i Maglebylille grænsende til det uantagelige og lærerens kvalifikationer stod under det middelmådelige.

Ny skole i Maglebylille

Maglebylilles nye skole kom til at ligge ved Byejejen nær gadekæret. Lærer i 1880 var den 38-årige Jørgen Nielsen Lind, som kun fungerede en kort periode. Skoledirektionen anmodede i 1883 sognerådet om at forbyde ham at undervise samt opfordre ham til at indgive sin afsked. I anmodningen stod:

I de første år lærer Lind var ansat ved kommunens skole viste han sig som en dygtig og nidkær lærer, der havde beboernes agtelse og børnenes kærlighed. Men efterhånden som hans familie voksede, blev han vist nok som følge af pekuniære tryk noget flau,

Provst Martensen.
Kopi fra Wikipedia.

Maglebylille Biskole.
Ca. 1935.

Maglebylille skole med en klasse og en lærer. På fotoet ses på 3. række bagfra fra venstre: Julius Erlandsen og Hans Holm Petersen (f. 1887), bageste række fra venstre Christian Petersen (senere kaldt skipper Christian). Ca. 1897.

hvilken tilstand desværre til sidst gik over til for stærk nydelse af spirituøse drikke, så at det nu næppe ville være rigtigt at lade ham undervise.

Skoledirektionen anbefalede derfor, at man gav ham en så stor pension, at han kunne forsørge sine tre mindreårige sønner. Samtidig henstillede man til at lade børnene i Maglebylille søge Kastrup Skole, indtil embedet på ny blev besat. I 1884 tiltrådte så en ny lærer, Carl Frederik Julius Thybo, en seks år yngre bror til lærer Erhard Gottfred Thybo ved Tømmerup-Ullerup Skole.⁹⁵ Men det blev kun til nogle få år. I februar 1887 ansøgte Thybo skoledirektionen om at få lov til at ansætte en hjælpelærer. Men sognerådet mente, at Thybo på grund af sin *mentale tilstand* ikke kunne udføre sit arbejde tilfredsstillende og hellere skulle afskediges. Af *humanitære hensyn*, og da der kun var 4 år til, at han kunne blive pensioneret, gik Sognerådet ind på, at der kunne ansættes en hjælpelærer, dog uden udgift for kommunen. Det vil sige, han selv måtte

95 Tårnby Sogneråd

betale. Jens C. Kierkegaard blev derpå ansat som hjælpelærer for ét år, hvilket forlængedes året efter.

I juli 1889 blev Thybo så afskediget, altså 2 år tidligere, end der kunne gives pension. Jens Christian Kierkegaard overtog i stedet Thybos embede.

Man ansatte i 1896 Emil Rasmussen som skolelærer ved Maglebylille Skole. Han var uddannet på Jonstrup Seminarium og havde virket i Århus og Rudkøbing. Han boede sammen med sin familie i skolebygningen.

Gennem 1880'erne var der ganske få elever i Maglebylille Skole, kun ca. 25.

Lærernes status

Som tidligere nævnt steg lærernes status og selvbevidsthed i sidste halvdel af 1800-tallet. Mange foreninger opstod efter grundlovens indførelse i 1849, og det var ofte lærerne, der var med til at stifte dem. En af de ældste foreninger i Tårnby, Amagerlands Skytteforening, stiftet i 1868, havde således to lærere med i den første bestyrelse. Lærer Gottfred Thybo var endvidere medstifter af Tømmerup-Ullerup Tærskeselskab.

Andre lærere kastede sig over de lokale folkeminder, som f.eks. Jens Kamp, der var lærer i Sundbyvester fra 1881-1890. Han viste sig imidlertid at have et stort alkoholproblem og blev derfor afskediget, efter at man i flere perioder havde set igennem fingre med problemet. Desuden var et tilskud fra ministeriet til et folkemindeprojekt ikke brugt efter hensigten, men sandsynligvis drukket op i stedet.

Men udover at lærerne engagerede sig i lokalsamfundet, udviklede de en vis standsbevidsthed. Som en af landets første lønmodtagerorganisationer blev Danmarks Landsbylærerforening stiftet i 1874. To år senere omfattede foreningen endvidere købstadslærerne, og allerede i 1899 var 83% af folkeskolelærerne medlem af foreningen.

I 1877 blev der udgivet en skolestatistik. Heri kan man se at lærernes løn har udviklet sig pænt fra 1856 til 1877, desuden oplyses navn, fødselsår på lærerne, samt hvorfra og hvornår de er dimmitteret.

Frederiksborg Amt	Reguleringssum				Lærereens Navn	født	Dimmitteret			1ste Koll.	Anmærkning
	Horns Herred						Aar	fra	Krikt.		
	Skole	1856	1866	1876							
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.							
Druedal	—	—	878	838	Henriksen E J P...	48	67	Jstr.	2	70	
Skovskolen	724	1342	1713	1587	Petersen C J L ...	35	59	do.	2	59	
Krabbedam	814	1366	1893	1880	Bærentzen F T....	22	43	do.	2	53	
Sexgaarden	—	678	793	755	Juhl A S	44	71	Kbh.	2	72	
Skuldeløv	1857	2046	2689	2902	Petersen M	20	40	Jstr.	1	46	
2den Lærer	—	—	534	549	Severin F T	50	69	do.	2	76	
Sønderby	1264	1508	1810	1968	Brammer H A	37	57	Jell.	1	57	
2den Lærer	—	—	658	650	Aulum C R	37	60	Aarh.	—	62	
Skibby	1487	1772	1965	1953	Michaelsen C	50	69	Exk.	1	70	
2den Lærer	—	538	637	624	Olsen J	50	74	Blg.	2	76	
Kyndby	904	1506	1769	1863	Petersen O C	37	57	Jstr.	1	59	
Ordrup	975	1500	1787	1755	Smith A	20	41	Sk.	1	44	
Ferslev	1142	1444	1721	1683	Rudmose N	14	41	Jstr.	1	41	
Vejleby	—	—	887	900	Larsen P A R....	45	67	Exk.	—	70	
Vensløv	943	1274	1478	1540	Petersen K J	45	65	Jstr.	1	66	
Oure Bybjerg	979	1390	1655	1683	Bergstrøm H T....	43	64	Kbh.	2	64	
Næsby	708	912	1187	1191	Jensen M	27	59	Exk.	3	64	
Kjøbenhavns Amt											
Sokkelunds Herred											
St. Magleby	1467	2148	2157	2156	Poulsen A E	43	63	Jstr.	1	63	
2den Lærer	—	—	938	952	Christiansen N C ...	45	70	Aarh.	2	72	
Dragør Drengeskole	746	1494	1685	1746	Petersen A P	12	34	Jstr.	1	37	
—	—	722	744	722	Svane L N	51	73	Blg.	1	75	
Pigeskole	746	1486	1685	1746	Esbensen M	50	70	Sk.	1	74	
Taarnby	988	1452	1675	1706	Petersen O	11	33	Jstr.	1	36	
Sundbyvester	1006	1620	1850	1846	Voerberg P A	25	53	Rn.	1	57	
Nysundbyvester	—	1196	1455	1600	Petersen V	32	62	Aalb.	2	62	
2den Lærer	—	622	593	655	Jensen O C	41	66	Kbh.	1	67	
3die "	—	564	593	605	Knudsen N	54	75	Gdv.	1	76	
Sundbyvester	1066	1618	1825	1896	Brasch J C J	16	39	Jstr.	1	40	
2den Lærer	—	—	586	611	Jacobsen H	46	67	do.	2	70	
3die "	—	—	586	618	Aagesen C T	42	67	Kbh.	2	70	
Tømmerup	1246	1554	1855	1995	Thybo E G	43	64	do.	2	67	
Kastrup	1467	1454	1838	1828	Paulsen C A	40	61	Jstr.	2	61	
2den Lærer	—	—	621	641	Sørensen J K	47	68	Jell.	1	73	
Maglebylille	—	—	519	552	Lind J N	41	60	Jstr.	2	73	
Frederiksborg	3122	2142	2345	2345	Jessen T	40	61	Tdr.	1	61	
Overlærer	—	1700	2395	2395	Larsen J	46	65	Jstr.	1*	70	
Lærer	—	1400	1530	1530	Giese T	42	62	Exk.	2	63	
"	—	1400	1530	1530	Hansen H	46	66	Sk.	1	72	
"	—	—	1530	1530	Hammershøj A	41	60	Rn.	1	65	
"	—	720	816	816	Bergmann J	45	65	Jstr.	1	66	
"	—	—	816	816	Vogel-Jørgensen G ..	51	72	Exk.	1	75	

Skolestatistik for bl.a. Tårnby Sogn i 1877. Det fremgår af statistikken, at der på dette tidspunkt var 7 lærere i Sundbyerne og i resten af sognet kun 5.

Interiør fra Tårnby Kirke. Julius Exner 1853. Tårnby Kommune, deponeret på Amagermuseet.

Organistembedet ved Tårnby Kirke

Striden i Sundbyøster var imidlertid ikke den eneste, lærer Brasch gav anledning til. Han havde tidligere været lærer ved Tømmerup-Ullerup Skole, men ønskede i 1880 at overdrage jobbet som organist ved Tårnby Kirke til Kastrups førstelærer C.A. Paulsen, der havde lært at spille på orgel. Dette skift anbefalede pastor Krøyer, og han udtrykte, at *kirkesangen og den deraf følgende opbyggelse i høj grad ville blive bedre.*

Men i Tømmerup mente Gottfred Thybo, at dette embede tilhørte ham. Skolekommissionen måtte så gennemgå de gamle protokoller for at finde ud af, til hvilket skoledistrikt og embede organistjobbet hørte. Det viste sig, at også Brasch's forgænger i Tømmerup, Friis Andersen, havde været organist ved Tårnby Kirke. Det kunne man få bevidnet af denne lærers døtre, der stadig boede i sognet. Da Brasch i sin tid flyttede til Sundby, blev organistjobbet ikke overdraget til hans efterfølger i Tømmerup, Thybo. Kommissionen mente, det skyldtes, at Thybo dengang ikke havde været til prøve i orgelspil. Brasch kunne endvidere oplyse, at organistembedet tidligere havde hørt til Kastrup, nemlig Niels Lund. Og at ingen andre end Friis Rasmussen kunne spille på orgel, da Niels Lund døde, hvorfor han med sogneforstanderskabets tilladelse blev ansat.

Det endte med, at C.A. Paulsen fra Kastrup blev organist.

Ansøgninger og ansættelser

I december 1880 døde lærer ved Tårnby Skole, Ole Petersen. Hans enke, Jensa Christine Petersen, fik tildelt en årlig pension på 209, 38 kr., der svarede til 1/8 af lærerens løn. Det var i overensstemmelse med lov af 8.3.1856 § 22. Efter denne lov oprettedes i amterne en skolefond i stedet for den tidligere skolelærerhjælpekasse til understøttelse af syge lærere og pension til lærere og deres enker, samt i specielle tilfælde til understøttelse af efterladte børn.

Inden man fik ansat en ny lærer, blev madam Madsen sat til at undervise eleverne. Stillingen blev slået op, og der kom hele 53 ansøgninger. Konsistorium ved Københavns Universitet, der havde kaldsretten, bad skoledirektionen om hjælp til at udvælge ca. 10 ansøgere for sig. I mellemtiden havde 55 beboere i Tårnby landsby meldt sig på banen med en kandidat. Hvem det var, fremgår dog ikke af kilderne. Det endte med at blive tidligere forstander fra Søgård Landboskole, H.A. Brammer, der fik jobbet. Ved udregningen af lønnen stødte man på en bestemmelse om et tillæg på 20 kr. fra Tårnby Sogns specielle skolekasse. Men det viste sig, at kassen nu var indgået i den store, men slukne kommunekasse. Det behagede ikke Københavns Universitet, som mente sognerådet ikke havde fået beføjelse hertil. Men sket var sket.

En klasse fra Tårnby Skole står foran det gamle skolehus, der blev revet ned i 1906. Lærer H.A. Brammer, der etablerede Amager Højskole, ses i bageste række til højre. 1893.

En noget utraditionel ansøgning kom samme år til en stilling som andenlærer ved Sundbyøster Skole fra seminarist Marius Andersen. Den indeholdt nemlig et digt, som følger her:

*Alt medens på skolebænken
som barn jeg blandt børnene sad
Den tanke ofte mit hjerte
gjorde usigelig glad*

*For fædrenes dåd og bedrifter
At give dem syn og forstand
så de fik mod til at vove
livet for fædrenes land*

*Tanken om engang at stande
som lærer iblandt de små
Det stod for mig som det største
jeg kunne på jorden nå*

*At lære dem højt at stile
skjønt vi i det lave bo
Ja lære dem did at hige
hvor paradisozer gro*

*Det stod for mig som det bedste
jeg kunne vie mig til
At være børnenes leder
hvor vejen var farlig og vild*

*Ja det var min stadige tanke
Det var mit kjæreste håb
Men tanken først måtte prøves
med tålmodts forsagelsens dåb*

*At lede dem frelste og sikre
som lods over skjulte skær
Og vise dem idealet
for menneskelivets færd*

*Thi tiderne var mig trange
Og år efter år gik hen
Jeg kom ej nærmere målet
dog håbet levede med*

*At åbne dem øje og øre
for jordelivets tarv og trang
Så dygtige mænd og kvinder
de kunne vorde engang*

*Omsider og slog den time
jeg hånd på værket fik lagt
Nu inderlig jeg mig glæder
ved ofret jeg sagen har bragt*

Trods sine vers blev Marius Andersen dog ikke ansat ved skolen, men indstillet som nr. 3.

Endnu et skriftligt bevaret vidnesbyrd har vi fra Johan Peter Larsen, der i 1890 blev ansat som andenlærer ved Kastrup Skole. Han aflagde ved sin ansættelse denne erklæring:

*Jeg Johan Peter Larsen kaldet til andenlærer ved Kastrup Skole
lover og sværger herved*

*Først: at jeg troligen vil varetage mit embede, og at jeg med redelig
flid og efter bedste indsigt vil undervise den mig betroede ungdom*

såvel som i den evangelisk-kristelige religion, efter de befalede lærebøger, som i alle kundskaber og færdigheder, hvori det efter de kongelige anordninger og bestemmelser påligger mig at undervise, og stedse bestræbe mig for at undervisningen kan komme ungdommen til sand gavn.

Dernæst: at jeg med alvorlig og kærlig omhu vil våge over sædelighed, orden og velanstændighed iblandt den mig betroede ungdom såvel i almindelighed som i særdeleshed i skoletiden.

Fremdeles. At jeg stedse vil stræbe efter selv at gå frem i kundskab, duelighed og retskaffenhed og nøjagtighed i de til mit embede hørende forretninger såvel som ved en kristelig vandel beflicte mig på at give både unge og ældre et godt eksempel.

Endelig: at jeg vil være Hans kongelig Majestæt som min rette arveherre og konge huld og tro, holde rigets grundlov, rette mig efter de kongelige anordninger og vise min gejstlige og verdslige øvrighed en tilbørlig hørighed og lydighed.

Så sandt hjælpe mig Gud og Hans hellige ord

Johan Peder Larsen⁹⁶

En streng lærer i Kastrup

Arbejdsmand Richard Christensen klagede i 1889 over lærer Christensen på Kastrup Skole, fordi han havde straffet hans søn, som ikke kunne sin lektie i religion. Der havde jævnligt været klager over læreren, så han fik en lang formaning af skolekommission. Her stod bl.a., at kommissionen pålagde læreren at holde måde med legemlig afstraffelse, for der blev *udrettet mere med besindighed og kærlig behandling end ved altid at svinge "svøben"*⁹⁷ navnlig over små sjæle, som er let at bøje og som meget sjældent kunne få lektien indbanket. Det var efter kommissionens mening en fejl overhovedet at prygle, fordi en lektie ikke var lært. Den fortsatte med at formane om, at det var en utilgivelig fejl at ville banke, for tro er kærlighed og har den til grundlag. At ville prygle den tredje trosartikel i en 9-10 årig dreng kunne kommissionen kun misbillige. Og så afsluttedes formaningen med, at næste klage ville blive sendt til skoledirektionen.

Det var noget af en belæring, som sandsynligvis er skrevet af kommissionens formand, pastor Krøyer.

⁹⁶ Sokkelund-Smørum Herreds Skoledirektion. Ujournaliserede sager

⁹⁷ pisker

Førstelærer Erhard Gottfred Thybo

kom som mange andre lærere fra en lærerslægt, og hans bror arbejdede som nævnt også som lærer i Tårnby Sogn. Gottfred Thybo var lærer i Tømmerup-Ullerup i 36 år. I skolens embedsbog præsenterede han sig selv og sin karriere, som var typisk for den tids lærere:

Ved min forgængers forflyttelse i oktober 1866 blev jeg (G. Thybo) konstitueret i embedet og derefter fast ansat i februar 1867.

Jeg er født d.17 marts 1843 i Ejby, Glostrup Sogn ved København. Min første uddannelse til lærer fik jeg af min fader (afdøde Lærer N.H. Thybo), samtidig med, at jeg gav undervisning i et par såkaldte jomfruskoler i Sundbyerne. Derefter nød jeg min læreruddannelse først i 3 måneder på Blågårds Seminarium og derefter i 9 måneder på Søborgs og Reimers Kursus i København, og jeg fik eksamen 1865. I halvåret nov.65-maj 66 var jeg huslærer hos praktiserende læge Wagler, sønden for Aalborg, og derefter ansattes jeg som hjælperlærer på eget an- og tilsvar hos lærer

Tømmerup-Ullerup Skole ca. 1882. Forreste række nr. 4 fra venstre er Neel Svendsen. Lærer Gottfred Thybo står bagest i midten.

Jørgensen i Sengeløse, hvorfra jeg konstitueredes her til skolen. Jeg takker Herren for de mange (nu 36) år, jeg har haft lejlighed til om end i skrøbelighed at undervise her.

Tømmerup-Ullerup Skole d. 25. januar 1903 G. Thybo

Thybo var også kirkesanger i Tårnby Kirke og drev tillige landbrug ligesom de andre lærere i sognet. Han købte i 1907 Tømmerup-Ullerup Skole. Det var samme år, de to nye skoler i Tømmerup og Ullerup blev opført. Her bor stadig i 2012 efterkommere af lærer Thybo.

Ved Gottfred Thybos afsked i 1903 fik han som afskedsgave dette foto, der forestiller samtlige lærere i kommunen på dette tidspunkt. Øverste række fra venstre:?, Thaarup- Andersen Kastrup Skole, ?, ?, Agnes Ellevang Kastrup Skole, 2. række fra oven: P.J. Petersen fra Kastrup senere Tårnby Skole, håndarbejds lærerinde fru Christensen Kastrup Skole, Gottfred Thybo Tømmerup-Ullerup Skole, Olga Paulsen og Richardt Nielsen begge Kastrup Skole. 3. række ovenfra: Marie Petersen, Maglebylille Forskole?, Emil Rasmussen, Maglebylille Skole, K. Henriksen, Tømmerup Skole, Johs. K. Skelbye, Kastrup Skole, Svend Svendsen, Tømmerup-Ullerup Skole, ?, Nederste række: Grønlund Rasmussen, Kastrup Skole, ?, Cathrine Sørensen, Tårnby Skole, ?, førstelærer ved Tårnby Skole A. Jensen, ?.

Kastrup Skoles indretning

Skolen i Kastruplundgade havde som beskrevet 2 klasseværelser, i det ene blev de to yngste klasser undervist i det andet de ældste elever. Klasselokalerne var i 1880'erne udstyret med kateder, skoleborde med bænke og blækhus, tavler, bogreoler og grønne gardiner. Lokalerne blev opvarmet med kakkellovne. På væggene hang anskuelsesbilleder og landkort.

I 1882 nedsatte ministeriet en kommission, der skulle undersøge de hygiejniske forhold på skolerne, bl.a. deres alder og standard samt antal kubikmeter pr. barn. En tidligere undersøgelse af disse forhold på de højere skoler i København havde nemlig påvist sammenhængen mellem elevernes skolearbejde og de hygiejniske forhold. Kommissionen lod endvidere eleverne veje og måle. Man udsendte et spørgeskema til skolerne samme år, og ud fra svarene fra Kastrup Skole får man et godt indtryk af forholdene.

Skolebænkene var uden ryglæn, men forbundne til bordene. Der blev ikke benyttet elektrisk lys. To gange dagligt blev der holdt frikvarter på 15-20 minutter, spisefrikvarteret var ikke længere, og maden blev spist såvel inde som ude. Læreren straffede børnene med både ekstraarbejde, oversidning samt korporligt. Men førstelærer C.A. Paulsen understregede dog, at det sidste sjældent skete.

Skolepulte og borde fra skolemuseet i Den gamle By i Aarhus.
Foto: Ninna Feldvoss, 2008.

Svovlsyrefabrikken.
Ca. 1900.

Der var ingen mødding eller forurenende fabrikker i nærheden. Det sidste skal tages med et gran salt, for dengang lå både svovlsyrefabrik og glasværk ikke langt fra skolen.

Skolelokalerne blev kun udluftet efter skoletid. Hvad angik rengøringen, så blev de gipsede lofter og vinduerne vasket to gange årligt, og der blev ved eksamen gjort hovedrent ligeledes to gange om året. Der var pissoir med afløb – og børnenes renlighed blev i øvrigt tilset.⁹⁸

Ikke overraskende blev kommissionens konklusion, at børnenes sundhed var afhængig af deres klassetilhørsforhold. Gårdmandsbørnene var større og mere raske og udviklede end husmandsbørnene. Mange børn var overraskende meget syge, og skolebygningerne blev generelt vurderet som dårlige på trods af, at skolen kun var 10 år gammel.

Kommissionen foreslog en lang række forbedringer, som i 1899 kom med i en ny skolelov.⁹⁹

98 Se undersøgelsens resultat i Joakim Larsen: Bidrag til den danske skoles historie bd. 3 side 428-432

99 Et folk kom i skole 1814-1989. Ved Tage Kampmann m fl. Udg. af Danmarks Lærerhøjskole og Undervisningsministeriet ved Institut for Dansk Skolehistorie. 1989

Tårnby Skole repareres

To gange om året foretog skolekommissionen et eftersyn af skolerne. I 1888 vedtog man ved Tårnby Skole at lade lærer Brammer sørge for, at manglerne ved skolen blev udbedret. Men da skolen ikke var tilstrækkelig stor til elevtallet – ca. 65 – og da sognerådet ikke mente, det var muligt at foretage en udbygning af så *gammel og skrøbelig* en skole, vedtog man at lade en arkitekt udarbejde et grundrids til en ny både her og i Sundbyøster. Der skete tilsyneladende intet, for to år senere blev forslaget genfremsat på et sognerådsmøde, denne gang på foranledning af en forespørgsel fra amtet. På mødet blev tegninger fra arkitekterne Buur og Krøyer fremlagt. Men i stedet for at benytte dem, ville man lade sognets egen bygningsinspektør Vessel udarbejde en lignende tegning med pligtigt hensyn til skolevæsenets fremtidige ordning, som rigsdagen var ved at færdigbehandle. Samtidig skulle Vessel fremlægge et detaljeret overslag over udgifterne. De to arkitekter blev fortørnede over fremgangsmåden og krævede betaling, som først efter et par rykkere blev betalt med 30 kr. til hver.

Det var ikke gået i dag, da kommunen tilsyneladende lod arkitekternes tegninger være udgangspunkt for lignende fra deres egen bygningsinspektør.

Et par måneder senere erkendte sognerådet imidlertid, at der ikke var råd til en ny skole i Tårnby landsby, men en hovedreparation på den daværende kunne man godt bekoste, da det blot ville beløbe sig til 2.500 kr.

Kastrup Pige- og Realskole

Kastrup Pige- og Realskole i Kastrup var privat og blev i 1880'erne og -90'erne drevet af Maria Elisabeth Foltmann. I 1889 skrev Amager Posten en artikel om realskoleforholdene i Kastrup. Skolen nævnes ikke med navn, men der kan næppe have været andre realskoler end denne. Dog var der ikke tale om en realskole i den gængse forstand, da den var for børn fra 6 til 14 år. Men de blev tilsyneladende undervist i et par fremmedsprog. En realskole defineres ifølge 'Ordbog over det danske sprog' som en offentlig eller privat skole, der forberedte til en eksamen i de såkaldte reale fag, dvs. fremmedsprog, samt matematik og fysik/kemi. Realskolerne tilbød forberedende undervisning til forskellige eksaminer, fx pigeskoleeksamen, præliminæreksamen og fra 1903 også mellem-skole- og realeksamen.

Alleen, hvor frøken Foltmanns skole lå i et af husene på højre side. Den glade mand på billedet er sandsynligvis en af glasmagerne, der boede i Alleen. Han kaldtes i folke-munde for 'Høj og flot'. Foto: Carl Flensburg ca.1900.

Artiklen, der også er nævnt i bind 3, *Skolen for folket*, gengives dog af forståelseshensyn alligevel her:

Hidtil har der her i Kastrup været en realskole, men fra 1. ste september ophører den af mangel på tilslutning. Det ligger da nær at spørge: Er Kastrup da ikke nok til at holde en realpigeskole gående? og hertil må man uden tvivl svare "Jo!" eftersom byen har over 1600 indbyggere. Jeg tror, at en realpigeskole vil kunne bestå i Kastrup, når den først kommer over børnesygdommene, og når den organiseres på en fornuftig måde, I den gamle realpigeskole modtoges børnene ved 6 års alderen og undervistes der indtil konfirmationsalderen – men vel at mærke af én lærerinde og til dels i én klasse; dernæst var skolepengene for et barn, som begyndte at gå i skole 6 kr. om måneden. Hvilken pris bibeholdtes gennem hele skolen med tillæg af 1 kr. for hvert sprog, man ønskede børnene undervist i. At en lærerinde må undervise i alle fag og flere hold på en gang har naturligvis skadet skolen meget, thi når børn på alle alderstrin skal undervises sammen, må der nødvendigvis fremkomme hold, og derved lider undervisningen for de holds vedkommende, hvor lærerindens umiddelbare medvirkning savnes.

Dernæst følger journalistens forslag til en realpigeskole, der ville kunne fungere. Dannelse af en forening med en bestyrelse, der skulle ansætte en eksamineret lærerinde og en kvindelig hjælpelærer, der ikke behøvede at være uddannet, og som skulle undervise i håndgerning samt lære de mindste at stave, læse, skrive og regne. Til undervisningen skulle der skaffes to skolestuer og til lærerinden et værelse og et køkken samt en løn på 35 kr. om måneden. Herudover 20 % af skolepengene. Hjælpelæreren skulle lønnes med 25 kr. om måneden. Indtægter til driften skulle være de skolepenge, forældrene betalte.

Men frøken Foltmanns Pige- og Realskole levede videre og havde mere end én lærer, for her arbejdede fra 1888-1892 endvidere den senere lærer og skoleinspektør P.J. Petersen.

Maria Foltmann skrev i sin anbefaling til P.J. Petersen blandt andet:

I høj grad vil jeg beklage at skulle undvære hans hjælp ved undervisningen. Thi jeg vil vanskeligt kunne finde en mere pålidelig, dygtig og samvittighedsfuld lærer.

Nina Lassen, f. 1890, giver en beskrivelse af Frk. Foltmanns skole i 'Amarerbørn år 1900 fortæller'

Af den fremgår, at også drenge blev undervist her.

Vi gik i skole, fra vi var 7 år ... Skolen var en lille bygning med 3 skolestuer, den lå i enden af en lang længe, som endte i "Smedepladsen", som vi kaldte den. I den anden ende af "Smedepladsen" lå "Bombuset". Forsiden vendte ud mod Alléen. Skolen var af røde mursten, de øvrige boliger var grå og triste.

Beboerne her var fiskere, der havde svinestier og små køkkenhaver lige op til deres huse. Der blev tit slagtet, det måtte vi ikke se, men hylene fra de stakkels svin hørt helt ind i skolestuen.

Vi var 6 søskende i den lille skole. De fire ældste gik i samme klasse. Den var ikke stor. Min yngre bror og jeg gik i en større stue. Vi havde dygtige lærere. Allerede som 9-årige lærte vi tysk og engelsk. Regnelæreren var også dygtig, jeg sad nr. 1, indtil der kom en dreng i skolen, ham kunne jeg ikke hamle op med. Men jeg trøstede mig med, at jeg ikke var så langt bagefter ham. Min veninde var altid nr. "sjok". Hun var ikke så interesseret i at læse og lære, men hun fandt på mange streger. Vi legede godt sammen.

Villa Strandhøj med familien
E.B. Petersen.
Nina Lassen f. Petersen
er den lille pige nr. 2 fra
venstre. Ca. 1892.

I den mindste stue i skolen havde vi håndarbejde med en lærerinde, der var dygtig til at lære os at strikke og brodere. Vi gik som børn i lange uldne strømper, brune og sorte. Dem strikkede vi selv, da vi blev større. Vi broderede også lyseduge og bakkeservietter. Før jul blev alle vore broderede sager vaskede og strøget. Så blev de lagt i en stor dækketøjskurv, og juleaften var vi glade for at have gaver til vor mor, som satte pris på de gaver, vi selv havde lavet. Vor lærerinde, bestyrerinden på skolen, frk. Foltmann, havde en meget dygtig tjenestepige, som ordnede det hele, der var jo flere end os søskende, der havde frk. Nørregaard til håndarbejds lærerinde.

Frk. Foltmann underviste os i klaverspil. Det var min veninde dygtig til, og flere af min søstre spillede godt (at jeg selv spiller efter noder endnu synes jeg kun er en naturlig ting, der ikke skal fremhæves). Dengang var klaverspil jo obligatorisk, og det var dengang moderne at spille piano. Vi havde mange år to dygtige lærere. En der spillede i "Dagmarteatret"s orkester, og en anden dygtig pianist. Min yngre bror blev dygtig til at spille violin, mine yngre brødre spillede på horn. Ja, det var en livlig familie, kun godt, vi ingen naboer havde – der var jo langt mellem husene engang ...

Nede i slottet (Bryggergården) havde kunstmaleren Th. Philipsen sit atelier, han var vor censor i tegning, da vi gik i frk. Foltmanns Skole. [se s. 161 og 177]

Skolen ophørte omkring år 1900.

Frk. Bygums private skole

Denne lille skole blev i sognerådets forhandlingsprotokol benævnt som en *Forberedelses- og Håndgjerningsklasse* og har derfor kun undervist de mindste børn i Kastrup. Emilie Bygum var født i 1859 på Mylenberg Glasværk, hvor hendes far var hjulmand. Men familien flyttede til Kastrup, hvor Emilie voksede op på glasværket, og her boede hun i glasmagerrækkerne.

Hun søgte et par gange sognerådet om et tilskud til at drive sin skole, og det lykkedes så endelig i 1891, hvor hun fik et lille tilskud på 50 kr. Begrundelsen var, at hun forsørgede sin gamle mor. Emilie Bygum fik i 1898 ansættelse på Kastrup Skole, efter at hun var blevet eksamineret af skolekommissionen.

Thorvald Jensen, født i 1895 på Kastrup Værk, har fortalt om frk. Bygums skole til en veninde. Men tidsmæssigt passer beskrivelsen ikke, for som nævnt blev Emilie Bygum ansat ved Kastrup Skole i 1898, og det vil sige, Thorvald begyndte som 3-årig i den private skole, hvilket er højst usandsynligt.¹⁰⁰ Thorvald fortalte, at denne skole havde et lokale i et gammelt hus på Ved Diget, hvor mindre børn blev undervist. Hvad undervisningen gik ud på, står hen i det uvisse. Når Emilie Bygum havde et ærinde, blev hjulmand Anders Svendsen sat til at passe på børnene. Så det er sandsynligvis i denne mands hjem, at der blev holdt skole, for han boede netop Ved Diget.

Privatundervisning på Raagaard

Edvard Hansen var født i 1887 på gården Tømmerupvej 253. Han gik, fra han var 5 år, til han var 8 år, til privatundervisning på Raagaard i Ullestrup. På gården var det en tradition hos familien Leth at have en guvernante eller en lærerinde til at undervise familiens børn og som her også andre små poder fra Ullerup. Den nedenfor omtalte frøken Aabel ses

100 Glemmer du, marts 1998

Emilie Bygum. 1910.

Raagaard på Tømmerupvej,
hvor der blev holdt privat-
undervisning. 1915.

ikke af folketællingen fra 1890, men derimod lærerinden Eline Christine Sophie Petersen, født i Frederikshavn, blot 22 år og ugift.

Edvard Hansen fortæller:

Jeg var vist ikke mere end 5 år gammel, da jeg som ene dreng blev sendt i skole på Raagaard. Her var der skole for mindre børn. Jeg husker den første lærerinde, som jeg var gode venner med. Den næste lærerinde var frk. Aabel fra Sæby, der var mere streng. Jeg fik tit klø, men fortjente dem også. Hvad jeg ikke selv kunne finde på af narrestreger, skulle pigerne nok lære mig. Da jeg var 8 år gammel, blev jeg sendt i skole hos Thybo, der boede mellem Tømmerup og Ullerup. Den første dag kørte min far mig derop, og mens han var inde hos skolelæreren, viste de store drenge mig, hvordan tonen var. De væltede det første bord, hvor pigerne sad, så blækket svømmede hen ad gulvet. Lærer Thybo kom ind i det samme og klø vankede der, så det kunne klodse. Jeg fik respekt.¹⁰¹

101 Inger Kjær Jansen: Til Ullerup

Tårnby Poge- og Håndgerningskole

Tårnby Poge- og Håndgerningskole på Englandsvej 322 med lærerinderne og søstrene Cathrine og Emma Sørensen. Ca. 1895.

Denne skole, der lå Englandsvej 322 blev også kaldt for “Jomfruskolen”. Bagved stod en forening af beboere fra Tårnby landsby. Skolen eksisterede fra 1877 til ca. 1907 og blev drevet af Cathrine Sørensen og hendes søster Emma, der var håndgerningslærerinde. Her blev både drenge og piger undervist i et klasselokale i den ene ende af huset. Cathrine og Emma Sørensen boede selv i den anden del af huset. Skolen ophørte, da den nye Tårnby Skole blev bygget i 1907, for Cathrine Sørensen flyttede så derhen og fortsatte sit virke som lærerinde. Foreningen kørte ejendommen videre og solgte den først i 1959.

Caroline Andersen, 1880.

Frk. Lines private skole i Tømmerup

lå Tømmerupvej 71. Lederen af skolen var Caroline Andersen, der sammen med sine søstre Edel og Andrea drev skolen fra ca.1880-1890. De tre søstre var døtre af lærer ved Tømmerup-Ullerup Skole, Rasmus Friis Andersen.

Amager Højskole

I 1884 blev Amager Højskole oprettet på Amager Landevej af lærer H.A. Brammer, der underviste på Tårnby Skole. Han havde tidligere været forstander på og ejer af Søgård Højskole ved Vamdrup, som var oprettet af nogle godsejere, der her ville skabe en modvægt til den grundtvigsk inspirerede Askov Højskole. Om Søgaard skrev højskoleforstander og politiker Sofus Høgsbro bl.a.:

Den følger næppe højskolernes frie undervisningsmåde, men synes snarere at frygte den og den selvstændige ånd, som derved næres af befolkningen.

Tømmerupvej 71, hvor Caroline Andersen holdt skole sammen med sine to søstre. Det tidligere skolehus ligger der endnu i dag. Ca. 1970.

Amager Højskole lå her på Amager Landevej 241 i det gamle tinghus. Ca. 1905.

Om Brammer tog disse ideer med sig til Amager, ved vi ikke meget om, men inventaret fra Søgård Højskole fulgte med. Huset blev beboet af et ungt ægtepar fra København. Brammer selv boede med sin familie på Tårnby Skole.

Amager Højskole modtog kun unge fra Amager, og der var op til 30 elever. Drengene og pigerne blev undervist hver for sig og kun i vinterhalvåret. Pigerne mødte mandag, onsdag og fredag fra kl. 13-18, drengene fra kl. 14.30-19.30.

Børn fra Maglebylille deltog i undervisningen. Det fremgår af en retssag fra 1936 om adgang til en gangsti op til Amager Landevej. I retssagen udtaler et vidne:

Stien havde henligget som vej længe før 1881 og over de nuværende matr. nr. 2 m, 2 p og 2 l af Maglebylille var fortsat som gangsti over til Amager Landevej og har været benyttet for de af Maglebylilles skolebørn, der gik i skole på den daværende højskole ved Amager Landevej.¹⁰²

På marker nær Maglebylille som dem, Philipsen skildrer, må man forestille sig omtalte sti. Højskolens forstander, Brammer, holdt i øvrigt en række foredrag rundt på øen, blandt andet om kong Christian 2.

102 Retten i Københavns Amts Søndre Birk med Amagers Tinglysning (ved mtr. 3a af Maglebylille)

Th. Philipsen: 'Møllen i Maglebylille' (1890). Olie på lærred, Kastrupgårdsamlingen

Amager Højskole fik en kort levetid, den eksisterede kun til 1894. Måske skyldtes det højskolens idégrundlag, at den ikke fik det antal elever, der skulle til for at drive den.

Bygningen blev herefter benyttet som restaurant, selvfølgelig med navnet "Højskolen". I dag ligger ICOPAL A/S fabrikker på stedet, i øvrigt lige over for Højskole Allé. Kvarteret domineres i øvrigt af højskolenavne.¹⁰³

Skærpet tilsyn

I 1891 var der i sognet 13 private skoler, der tilsammen havde 650 elever, mens de kommunale skoler i Sundbyerne alene husede 1349. Resten af sognets kommuneskoler havde blot 336 elever. Det vil sige, at hele 38 % af sognets skolepligtige børn gik i de private skoler.

De private skoler skulle ligesom de kommunale overholde reglerne for tilsyn med eleverne, endvidere kravet om 90 kubikfod eller 2,7 kubikmeter pr. barn samt en ordentlig ventilation i klasselokalerne. Det mente skolekommissionen ikke, at de private skoler levede op til, så sundhedskommissionen blev sat til nærmere at undersøge forholdene og opmåle deres klasselokaler. Kirke- og Undervisningsministeriet sendte endvidere en skrivelse med påbud om, at de private skoler førte dagbøger over børnenes skolegang, så det fremgik, hvem der forsømte og af hvilken grund. Fortegnelserne over forsømmelser skulle sendes til skolekommissionen. Desuden måtte de elever, der havde forsømt meget, til en særskilt eksamen, for at skolekommissionen kunne se, om de havde opnået de fornødne kundskaber. Havde de ikke fået tilstrækkeligt ud af undervisningen, blev de overført til de kommunale skoler, og hvis barnet havde været syg mere en uge, krævedes en lægeattest. Eleverne måtte desuden kun gå i privatskolerne, til de var blevet konfirmeret.

Deling af sognet?

Op gennem 1880'erne mærker man fra de stedlige lærere et næsten desperat råb om hjælp til udbygning af skolevæsnet i Sundbyerne. De stigende udgifter til skolevæsnet og fattigforsorgen forårsagede da også, at

103 Inger Kjær Jansen: Maglebylille, den levende landsby. 2010

sognerådet i 1879 og 1881 henvendte sig til Indenrigsministeriet for at få det til at finde en løsning på de store økonomiske problemer i sognet. Ministeriet nedsatte derfor i 1882 en kommission, hvis betænkning sluttede med et forslag om deling af sognet, men sådan, at Sundbyerne i en fremtidig selvstændig kommune skulle understøttes økonomisk af det tilbageblivende sogn. Tårnby Sogn skulle ved delingen overtage den fælles gæld og samtidig give afkald på sin del af indtægterne ved bommen.

Ministeriet opfordrede desuden til, at man indsendte en ansøgning til amtsrådet om en deling af sognet.¹⁰⁴ Men denne løsning var ikke efter sognerådets smag. Der kom til at gå yderligere 12 år, før en endelig deling fandt sted. I mellemtiden måtte sognerådet så sørge for – så godt det var nu muligt – at eleverne i Sundbyerne kunne få den reglementerede undervisning.

Amagerbrogade ca. 1904.
Det er Sverigesgade i midten til venstre.

Skolesituationen i Sundby i 1880'erne

Inspektør Sørensen fra centralskolen i Frankrigsgade gjorde i 1883 sognerådet opmærksom på, at drengeklasse 1. C var steget til 68 elever, og den yngste pigeklasse til 59 elever. Rådet besluttede – igen – at benytte den billige løsning: at ansætte en lærerinde til en løn på ikke over 40 kr. om måneden. Et halvt år senere var antallet af elever steget til 120 i hver af de to klasser, så yderligere en lærerinde, frk. Berg, blev ansat. Denne beslutning blev sanktioneret af amtsrådet.

Formanden for skolekommissionen, pastor Krøyer fra Tårnby Kirke, foreslog i anledning af nyordningen af skoleforholdene i Sundbyerne, at der af sognerådet samt skolekommissionen blev nedsat en komité bestående af 3 medlemmer, der skulle udarbejde en sådan plan. Men rådet ønskede, at skolekommissionen selv skulle komme med et forslag. Det viste sig senere, at formanden for skolekommissionen, ikke havde drøftet dette med den øvrige kommission, hvilket han efterfølgende fik påbud

104 Lisa Elsbøll: Fra Sundby til Københavns S. 1998

om at gøre. Kommissionen skulle fremlægges en fuldstændig detaljeret plan for sognerådet. Det hastede meget med en ordning på forholdene, for inspektør Sørensen meddelte på det efterfølgende sognerådsmøde, at man ikke kunne optage flere elever i Centralskolen.

Den gamle Sundbyvester Skole ved Kirkevejen, nu Englandsvej, til- ligemed den tilhørende skolelod og have skulle i 1884 udlejes og således ikke længere benyttes som skole.

Centralskolen på Øresundsvej

I december 1890 meddelte skoledirektionen strengt, at sognerådet inden nytår skulle svare på direktionens henvendelse angående skolerne i Sundbyerne og Kastrup, og at en plan for forbedrede forhold, specielt i Sundbyerne, var ønskelig.

Sognerådet var klar over problemerne og vidste, at det var nødvendigt straks at ansætte en lærer ved Sundbyøster Skole samt at få etableret 11 klasseværelser, enten ved opførelse af en ny skole eller ved en tilbygning til de ældre skoler. Proprietær Sally fra Ullerup var utilfreds over udsigten til en forhøjet skat til de forvejen belastede skatteydere og opfordrede til, at man indførte den nedenfor omtalte husskat.

Men de øvrige medlemmer af sognerådet var enige om at ansætte en lærer ved Sundbyøster Skole og derefter nedsætte et udvalg med henblik på at bygge en ny skole – eller udvide kapaciteten på de eksisterende.

Øresundsvejens Skole.
Ca. 1910.

Det endte så med, at Centralskolen på Øresundsvej i 1891 blev opført til brug for begge Sundbyer. Samtidig blev den hidtidige skole i Sverigesgade nedlagt og omdannet til børnehjem. I dag er det Amager Kulturpunkt, der benytter bygningerne på Øresundsvej.

Skolepenge

De fleste kender vendingen “du skal vist have dine skolepenge tilbage”. Det stammer fra *Loven af 8.3.1856. Om nogle forandrede bestemmelser for borger- og almueskolevæsenet i kjøbstæderne og på landet*. Heri fastlagde man i § 11, at skolelærerne fik et tillæg til deres løn,

der enten var til 3 mark for hvert barn, som ved årets begyndelse søgte skolen, pålignet beboerne efter de samme regler som de øvrige kommunalafgifter og under eet med disse, eller tilvejebringes ved skolepenge, der af skolerådet (skolekommissionen) fastsættes, på forslag af sogneforstanderskabet til fra 1 til 2 rigsdaler om året for hvert barn.

Dengang var der også søskenderabat. Hvis man havde to skolesøgende børn, skulle der kun betales halvt for det ene barn. De, der havde tre eller flere skolesøgende børn, skulle kun betale for to. Sogneforstanderskabet kunne vedtage at nedsætte eller fritage forældrene for skolepenge, hvis de havde økonomiske vanskeligheder. Men hvis den samlede sum af skolepenge udgjorde mindre end 48 skilling for hvert barn, blev det resterende beløb pålignet de øvrige beboere. Dette skulle reguleres hver femte år. Hvis der var mere end én lærer på skolen, blev beløbet fordelt efter deres timetal. De mere løstansatte timelærere fik dog ikke del i skolepengene.

I 1885 ansøgte Sundbyskolernes lærere om lov til at dele skolepengene ligeligt imellem sig uanset køn og stilling. Sognerådet videresendte ansøgningen til skoledirektionen med anbefaling.

Men direktionen havde videresendt ansøgningen til Kirkeministeriet, som ikke ville godkende dette forslag, men kun en fordeling mellem de konstituerede lærere og lærerinder. To år senere ansøgte lærerpersonalet i Sundbyerne igen.

Denne gang vedtog sognerådet, at skolepengene skulle deles i lige portioner imellem de daværende fastansatte lærere og lærerinder i Sundbyerne, der på dette tidspunkt udgjorde ét skoledistrikt. Så de løstansatte kom altså stadig ikke i betragtning!

Gymnastik

I 1889 udsendte Kirke- og Undervisningsministeriet et cirkulære vedrørende gymnastikundervisningen, *da dette fag er blevet forsømt en del i skolerne, navnlig i landsbyskolerne*. Derfor blev det pålagt landsbyskolerne, at der udover den lovbefalede undervisningstid hver dag i sommerhalvåret skulle være ½ times gymnastikundervisning, men kun for drenge! Undtaget herfra var de skoler, der havde en gymnastiksal, eller et forsamlingshus, hvor der så skulle undervises 2 til 3 timer om ugen. Men kun en enkelt skole i Tårnby Sogn, nemlig Centralskolen i Sundbyerne, havde på dette tidspunkt en gymnastiksal.

Gymnastikundervisningen var ikke just et fag, der huede alle lærere lige meget. Lærer Brammer på Tårnby Skole og lærer Thybo på Tømmerup-Ullerup Skole havde et par år tidligere ansøgt om at få ansat en gymnastiklærer, men uden held. I Sundbyerne var det lykkedes at få ansat en stabssergent til jobbet.

Der blev trykt nogle specielle gymnastikprotokoller for borger- og almueskoler i kølvandet på en autoriseret lærebog i gymnastik, som var udarbejdet efter anvisninger af en gymnastikinspektør udnævnt af ministeriet. Denne inspektør tog rundt på skolerne og kontrollerede, om eleverne nu også fik den lovbefalede undervisning i dette fag. Et sådan protokol er bevaret fra Maglebylille Skole. Her står blandt andet, hvilke øvelser borger- såvel som almueskolens elever skulle igennem, både i *en fuldstændig grad* og en *mindre fuldstændig grad*.

Øvelserne foregik udendørs og var spredt over dagene fra maj til november. I tilfælde af regnvejr blev undervisningen aflyst. Men ellers var der løb, march, længdespring ligevægtsøvelser, øvelser i trapez og ringe samt andre gymnastiske øvelser, som kendes den dag i dag. Som tidligere nævnt deltog pigerne ikke i undervisningen, hvad der ellers var blevet indført med 1814- anordningen, men derefter forbudt fra 1828 og først genindført fra 1903. Forbuddet skyldes sandsynligvis manglen på uddannede kvindelige lærere.

I Maglebylilles gymnastikprotokol er noteret, at blot 5 drenge deltog i undervisningen og fik karakter.

Glasmagerne havde mulighed for at tage et bad ved Kastrup Havn efter det varme arbejde i hytten. Bageste række fra venstre:?, Albert Stricker, Marius Rasmussen, ?, ?, Forreste række fra venstre Carl Johan Olsen, Bernhard Lind, Sofus Hansen, Carl Jensen og Gersler. Ca. 1913.

Svømning

Ligeledes i 1889 spurgte skoledirektionen til svømme- og badeforholdene i Sundbyerne. Men sognerådet svarede, at der ikke fandtes nogen bademuligheder i sognet, og at man derfor ikke kunne indføre svømmeundervisning. Men det var ikke et fyldestgørende svar for direktionen, så man udbad sig en erklæring om, hvorvidt der ikke på kysten mellem Strickers batteri og et af krudttårnene fandtes en strækning, som skolerne i Sundby kunne benytte. Men sognerådet svarede igen negativt, for på den påtænkte strækning var der ikke en alen vand inden for en afstand af ca. 1000 alen fra kysten. Det vil sige, man skulle alt for langt ud for at kunne svømme. Derfor var svømmeundervisningen ved skolerne i Sundbyerne med ministeriets godkendelse stillet i bero, indtil et passende badested kunne anvises. Om den så fandt sted på andre skoler i sognet fremgår ikke af kilderne. Dermed sluttede korrespondancen om sagen mellem direktion og sogneråd.

Sangkor fra Kastrup Skole. Koret bestod af unge piger, der var udtaget til at synge ved en fest på Københavns Rådhus. De var under ledelse af skoleinspektør C.A. Paulsen, der ses på fotoet sammen med sin hustru. I bageste række nr. 5 fra venstre står Bodil Gjertsen fra gården Ved Diget.

Sang

Ministeriet udgav – også det var i 1889 – et regulativ om sangundervisningen i almueskolen på landet. Derfor blev sognerådet af skolekommissionen bedt om at anskaffe de påbudte sangbøger. Det blev desuden foreslået at ansætte en sanglærer. Det sidste bevilgede sognerådet ikke, da der sandsynligvis ikke var råd til at finansiere endnu en lærer. Men der foretoges dog en ændring, idet man overflyttede lærer Andresen og frøken Hammer fra Sundbyøster til Centralskolen og opslog en stilling til en lærer, som kunne lede sangundervisningen på Sundbyøster Skole. Og det blev som tidligere nævnt lærer Aagesen.¹⁰⁵

Som til gymnastikundervisningen var der til sang en speciel protokol, som ligeledes er bevaret fra ældste klasse i Maglebylille Skole i 1891. Her beskrives både teoretiske øvelser som nodelæsning, akkorder, C-dur og A-mol skalaer samt praktiske sangøvelser. Endvidere noteredes, at *Ved de foretagne stemmepøver har hver af eleverne sunget et vers af en sang eller salme*. Der var blevet øvet salmer efter Berggreen's Koralbog som f.eks. 'Den yndigste rose er funden' og sange efter sanginspektør Sonnes sangbog, hvor man bl.a. havde sunget 'Jylland mellem tvende have' og 'Vi elsker vort land.'¹⁰⁶

A.P. Berggreen var som Sonne sanginspektør udnævnt af Kultusministeriet.

105 Sognerådet

106 Maglebylille Skole. Sangprotokol 1891

Fortegnelse over indøvede Melodier i alle Klasse.

Theoretiske Ovelser.	Koralet i det gyldene Korabog.		Indøvelsen		Sange i Sangbogens første Læsebog.		Indøvelsen	
	N.	Koraleets Navn.	begynde Side.	Slutside(?)	Cap. i Sangb.	Melodienes Navn.	begynde Side.	Slutside(?)
1. Modelæsning paabegyndtes den 4 ^{te} September 1891.		Den yndelige Rose er fuld af Blomster	94	101	33	Det er alle for Gudens Lov	94	101
		Her yndelige Rose er fuld af Blomster	94	101	44	I Herrens Lyd, Herrens Lyd	94	101
		Her yndelige Rose er fuld af Blomster	94	101	45	Det er alle for Gudens Lov	94	101
		Her yndelige Rose er fuld af Blomster	94	101	46	Det er alle for Gudens Lov	94	101
		Her yndelige Rose er fuld af Blomster	94	101	47	Det er alle for Gudens Lov	94	101
2. C-Dur Skala paabegyndtes den 8 ^{te} September 1891.		Her yndelige Rose er fuld af Blomster	94	101	52	Det er alle for Gudens Lov	94	101
		Her yndelige Rose er fuld af Blomster	94	101	58	Det er alle for Gudens Lov	94	101
		Her yndelige Rose er fuld af Blomster	94	101	21	Det er alle for Gudens Lov	94	101
		Her yndelige Rose er fuld af Blomster	94	101	9	Det er alle for Gudens Lov	94	101
		Her yndelige Rose er fuld af Blomster	94	101	6	Det er alle for Gudens Lov	94	101

Maglebylille Skoles sangprotokol. 1891-1892.

KAPITEL 6
SUNDBYERNE
UDSKILLES AF TÅRNBY
SOGNEKOMMUNE

Tiden efter sognets deling

Den tungestvejende grund til, at det gik så langsomt med lokalt at skabe bedre forhold på skoleområdet, var, at Sundbyerne i specielt sidste halvdel af 1800-tallet udviklede sig til at blive en overordentlig socialt belastet bydel.

Der er ingen tvivl om, at Sundbyernes rivende udvikling i denne periode har tynget så meget på sognerådets kasse, at udviklingen på snart sagt alle områder var låst fast. Det gælder ikke mindst på skoleområdet og fremgår med al tydelighed af de sager, skolekommissionen behandlede i dette tidsrum.

Tårnby Sognekommune voksede i de sidste årtier af 1800-tallet med rivende fart, men selvom Kastrup med sine nye industrier fulgte godt med, var det altovervejende i Sundbyerne, at befolkningstallet steg. Fra 1870-90, altså på blot 20 år, fordobledes indbyggertallet fra 6.774 til 13.243, – og ligeså kommunens samlede udgifter fra 65.000 til 130.000 kr. årligt. Udgifterne til skolevæsenet voksede fra 7.500 kr. til 26.000 kr., fattigvæsenets fra 16.000 til 42.000 kr.

Desværre øgedes skatteindtægterne ikke i samme omfang. De fleste tilflyttere var som tidligere nævnt arbejdsfolk, og da skatterne beregnedes ud fra hartkorn og indkomst, blev de hovedsagelig betalt af ca. 200 hartkornsejere. Kommunen måtte endvidere stifte en gæld på 140.000 kr.

Situationen var i allerhøjeste grad uholdbar. Ved flere lejligheder søgte sognerådet om tilladelse til at indføre en husskat, som også ville indbringe skatteindtægter fra Sundby. Men nej, ingen af de overordnede myndigheder ønskede en generel husskat.

Derimod ville der nok kunne skabes forståelse for en sådan skat alene i Sundby, vel at mærke hvis det vidtstrakte Tårnby Sogn blev delt i en Sundby- og en Tårnbydel. Kirkeligt havde sognet været delt siden 1878 efter Sundby Kirkes opførelse otte år tidligere.

De seneste udbygninger i Kastrup-Tårnby havde fundet sted i

1870'erne. I mere end tredive år var næsten alt, hvad der kunne samles af offentlig kapital kanaliseret til Sundby. Først i 1895 enedes man om at splitte kommunen op i to, så Sundbyerne blev en selvstændig kommune. Mange havde dog nok en fornemmelse af, at det kun var en midlertidig løsning. Allerede i 1900 vedtoges det, at den nye kommune med virkning fra 1906 skulle indlemmes i Københavns Kommune. Og derved blev det.

Indbyggertallet i den nye Sundby Kommune udgjorde ca.12.000, mens det i Tårnby Kommune nu kun var 4.000.

Kommunale bygninger, herunder skoler, skulle tilfalde den kommune, de lå i. Kommunens gæld, materiel og legatmidler blev delt lige over. På det første møde i den ny Sundby Kommunes Skolekommission udtalte man

at der på grund af det overvældende arbejde ikke i den retning [udviklingen efter delingen] er gået frem med fornøden energi. Imidlertid håber man, når adskillelsen er vel fuldendt at kunne henvende opmærksomheden herpå, så at det i den retning kan blive en fremgang.¹⁰⁷

Hermed tager vi afsked med Sundbyerne i fortællingen om Tårnbys skolehistorie.

Første sognerådsmøde i Kastrup

Det første sognerådsmøde efter udskillelsen af Sundbyerne fandt sted på Kastrup Skole lørdag den 4.1.1896. I det nye sogneråd sad gårdejer C. Tønnesen, fisker P.C. Nielsen, telefondirektør E.B. Petersen og forpagter i Maglebylille, M. Vestergaard, der blev valgt som formand for sognerådet. Desuden gårdejerne P. Dirksen og N. Jørgensen fra Tømmerup samt gårdejer A. Petersen, Ullerup.

På mødet udtalte sognerådsformanden begejstring for den nye kommunestruktur og et ønske om, at adskillelsen måtte blive til held og velsignelse. Han mente, at

107 Skolekommissionen

Tårnby Sogneråd holdt møde på Kastruplund, Her nyder rådet efterfølgende en frokost. Fra venstre Mikkel Jacobsen, ejer af Kastrupgård, gårdejer Peter Fischer, gårdejer Svend Hansen, Østergård i Tømmerup, gårdejer Peter Tønnesen Skottegården, skoleinspektør P.J. Petersen og tømrermester Marius Westh. Foto: Carl Flensburg, ca. 1900.

en længere samværen med Sundby ville sikkert ikke alene have været økonomisk ødelæggende, men også moralsk sløvende, idet majoriteten i Sundbyerne altid ville være i stand til at beherske sagerne og råde for deres udfald.

Og så ønskede han, at fremtidens samarbejde og debat ville forløbe i en fornuftig god tone.

Til skolekommissionen valgtes brygger C.M. Larsen og E.B. Petersen.

I øvrigt fungerede lærer P.J. Petersen som sekretær for rådet. Han fik senere et årligt honorar på 600 kr. for dette arbejde.¹⁰⁸

Skolegang i Kastrup i 1898

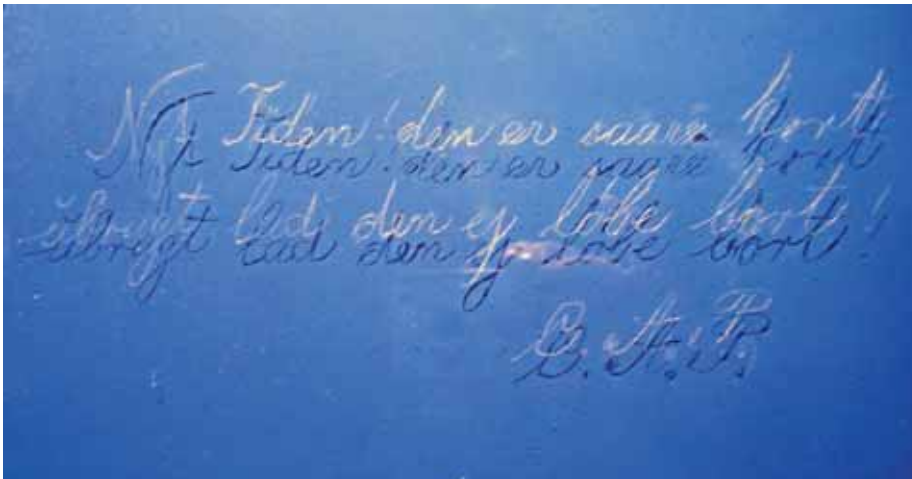
Kastrup Skole havde i 1898 i alt 208 elever på 7 til 15 år fordelt på 6 klasser. Der var 3 lærere ansat med C.A. Paulsen som førstelærer. Han havde tidligere undervist i Vordingborg og på Ny Sundbyvester Skole, hvorefter han i 1872 kom til den nyopførte skole i Kastruplundgade. Her underviste han de to ældste klasser i historie, geografi, dansk, grammatik og skriftlæsning.

Andenlærer var på dette tidspunkt den 20-årige Kristian Andersen, der i 1894 havde taget lærereksamen i Odense, hvorefter han straks blev ansat i Kastrup. Han underviste de to mellemste klasser i retskrivning, historie og geografi. Da elevtallet i 1898 var steget til over 200, havde Sognerådet ansat Emilie Bygum til at undervise de to yngste klasser i såkaldte forberedelsesklasser. Hun havde ingen eksamen, men hendes kundskaber var forinden blevet testet.

I hver af de to yngste klasser gik der ca. 25 elever, men i de ældste klasser mellem 45 og 50.

I 1899 bestemte den nye lov, som beskrives i det følgende, at klassekvotienten højst måtte være 37.

De to yngste klasser fik undervisning hver dag, men kun halvdags, mens de ældste skiftedes til at gå i skole hver anden dag. Der var 254 skolepligtige dage om året. Børnene forsømte i alt 304 dage med lovlig grund og hele 834 uden. Der står desværre ikke nogen begrundelse i skolens dagbøger.

En glasrude fra Kastrup Skole, hvorpå C.A. Paulsen har ridset:
Nyt Tiden den er saare kort, ubrugt lad den ej løbe bort.

Førstelærer C.A. Paulsen.
Ca. 1900.

Undervisningen blev i princippet bestemt af skolekommissionen, men fra sidste halvdel af 1800-tallet udsendte Undervisningsministeriet lister over anbefalede lærebøger. Ministeriet havde i 1875 besluttet, at man skulle skifte fra den gotiske skrift til den latinske, og det vandt efterhånden indpas, men i en overgangsperiode blev begge skrifttyper dog indlært.

I Kastrup stod Matzens læsebøger på programmet, i regning Chr. Hansens hovedregnebog. I historie læste man flittigt B.S. Ingemann. Læreren lærte eleverne geografiens mysterier blandt andet ved hjælp af noget dengang så avanceret som et stereoskopapparat med 54 geografiske fotografier. Religion spillede stadig en central rolle i undervisningen med bibelhistorie og salmevers. Lærerne skulle endvidere *vejlede børnene med ordentlig sang*. Det foregik i Kastrup med node- og sangtavler foruden ‘Thyregods skolesang for små børn med melodier og tostemmige fædrelandssange’ og ‘Baggesens choraler’. Man får et indblik i datidens gymnastikundervisning, når man kigger på de redskaber, der blev benyttet. De adskiller sig ikke meget fra det, man kunne finde i en gymnastiksal helt op til 1960’erne: en klatremaskine med rebstige, et glat og et knudedov, sjippetov, svingreb og et reb med en sandpose. Desuden en *springmaskine*, der ifølge ‘Ordbog over det danske sprog’ er et sæt *springstøtter med snor*. Herudover en madras og et ligevægtsbræt. Undervisningen foregik udendørs på legepladsen, når altså vejret tillod det.

1899-loven

Med ‘*Lov om forskellige forhold vedrørende Folkeskolen*’ kom der i 1899 nye regler.

Med i denne lov var som tidligere nævnt flere af hygiejnekommissionens forslag til at forbedre forholdene i skolerne. Der måtte højst være 37 elever i klasserne i en landsbyskole – 35 i en byskole. Der krævedes ventilation og mindst 4 kubikmeter luft pr. barn. Udluftning skulle finde sted hver dag. Desuden blev rengøringen indskærpet: fejning af skolestuerne hver anden dag og gulvvask to gange om måneden. Herudover skulle latrintønderne kunne flyttes og udskiftes.

Loven affødte endvidere, at man begyndte at designe og fremstille bedre skolepulte til erstatning for de gamle uden rygstød, der bestemt ikke fremmede elevernes fysik.

Børnene inddeltes i klasser efter alder, fremgang og modenhed. På landet fastsattes undervisningstiden til mindst 18 timer.

Der blev indført nye fag som sløjd og fysik – og i byskolerne endvidere matematik og sprog. Pigerne lærte håndgerning, så de kunne forberede deres fremtid som tjenestepiger og husmødre. De undervistes i orden og hygiejne og i at tilberede sund og billig mad.

Også anskuelsesundervisningen var ny i skolerne. Nu terpede børnene ikke blot remser og udenadslære, de arbejdede med at se på billeder, og fortælle om det, de så. Læs mere om dette i bind 3, *Skolen for folket*.

Lærerne skulle have en 3-årig seminarieuddannelse bag sig for at blive ansat i en offentlig skole.

Loven bærer – som i 1814 – præg af hele 1800-tallets klassiske syn på dannelse: Gud, konge og fædreland, så eleverne efter endt skolegang kunne finde deres rette plads i det danske samfund.

Lærerløn i 1899

I 1899-loven¹⁰⁹ var der i tilgift en bestemmelse om, at hver kommune efter forslag fra skolekommissionen skulle udarbejde en skoleplan, indeholdende bestemmelser om a) skolernes antal og distriktsområde, b) lærernes antal og løn. Planen skulle sendes til skoledirektionen, med hvis indstilling den derefter blev forelagt ministeren til stadfæstelse. I forlængelse heraf havde Tårnby Sogneråd et punkt på dagsordenen på sit møde i oktober. Skolekommissionen havde indsendt et forslag til fastsættelse af lærernes lønninger. Dens forslag blev vedtaget med nogle få ændringer: en nyoprettet stilling som lærerinde ved Kastrup Skole indeholdt ikke en bestemmelse om, at hun skulle undervise i gymnastik. Det vil sige, at der stadig ikke var krav om, at pigerne fik gymnastikundervisning.

Desuden vedføjedes, at lærerne i Kastrup, hvor en kirke var blevet bygget 15 år tidligere, var berettiget til kirkesangerløn og løn som kirkebylærer.

Den årlige begyndelsesløn blev således:

Tårnby	1.100 kr.
Kastrup 1. lærer	1.100 kr.
Tømmerup	1.100 kr.
Kastrup 2. lærer	700 kr.
Maglebylille	800 kr.
Den nye lærerinde	500 kr.
Forskolelærerinden	400 kr.

109 Lov af 24.3.1899 om forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen

Lærerinderne havde ganske vist en kortere uddannelse, men forskellen på de mandlige og kvindelige læreres lønninger er alligevel betydelig. Til sammenligning kan nævnes, at en arbejdsmand på Jacob Holms Fabrik i 1897 tjente mellem 800 og 900 kr. Til lærerens løn skulle dog lægges gratis bolig. Man regner med, at der gik ca. 41 % af en arbejdsmandsløn til husleje for f.eks. en 3 værelses lejlighed.

Billedet nedenfor viser med al tydelighed, hvor lille og landligt et samfund Kastrup var, da den store kommune omsider blev delt.

Th. Philipsen: 'Fra Vejen til Kastrup' (1890). Olie på lærred (64x98 cm). Inv. nr. 3033, Den Hirschsprungske Samling.

A F S L U T N I N G

1814-anordningen gjaldt som overordnet skolelov indtil 1937, og de mellemliggende love var blot et udtryk for en regulering af 1814-bestemmelserne. I kilderne henvises der derfor flere gange gennem hele århundredet til anordningen.

Det var den store skolekommissions arbejde, der dannede rammen for Danmarks første folkeskolelov – og dens fortjeneste, at 1814-loven kom til at fungere så længe. Hovedprincipperne i loven var blevet afprøvet på de reventlowske godsskoler og sidenhen – mellem 1806 og 1814 – i store dele af landet.

Det forudsattes i 1814-loven, at alle skatteydere i sognet var med til at dække udgifterne, uanset om de havde skolepligtige børn eller ej.

Man ønskede først og fremmest, at alle børn i Danmark skulle kunne læse, skrive og regne og dermed blive gode samfundsborgere. Religionsundervisningen fortsatte dog med at have en væsentlig plads.

Forudsætningerne for, at tankerne bag anordningen blev nået, var veluddannede lærere, og derfor blev der oprettet seminarier. Desuden skulle tilsynet med undervisningen være på plads. Det fik man gennemført med det hierarkisk opbyggede system med skolekommissioner, amtsskolelederektioner, biskoppernes visitatser og øverst Danske Kancelli – og fra 1848 et Kirke- og Undervisningsministerium.

Problemerne var fra start mange, for kravene til børnenes skolegang stødte sammen med nødvendigheden af, at børnene deltog aktivt i at skabe familiernes økonomiske levegrundlag.

Det medførte mange forsømmelser og den deraf følgende straf i form af mulkter, som mange familier ikke evnede at betale.

Men gennemgående fik børnene langt bedre kundskaber end i 1700-tallet og dermed bedre fremtidsmuligheder.

Fra at være afhængige af naturalier fra bønderne fik lærerne gennem århundredet en bedre løn. Med grundlovens paragraf om foreningsfrihed stiftedes mange foreninger, hvor lærerne ofte var initiativtagere eller aktive på anden måde. Dermed fik de en højere status i lokalsamfundet. Lærerstandens fik dog først i 1874 rigtig styrke gennem et fællesskab i Danmarks Lærerforening.

Lærerinderne hang en del efter i uddannelser og løn, men i anden halvdel af 1800-tallet blev mange ugifte kvinder økonomisk uafhængige gennem deres arbejde som lærere.

Skolevæsenet i Tårnby Sogn var ikke gearret til den eksplosive udvikling i Sundbyerne, hertil blev de økonomiske og sociale problemer for omfattende. Kilderne taler her deres tydelige sprog.

Men nu havde sognet fået reduceret sin befolknings størrelse til en tredjedel, nemlig ca. 4.000.

Hvordan skolevæsenet herefter udviklede sig i Tårnby Sognekommune, berettes der om i bind 3, *Skolen for folket*.

Ordforklaring

Accidens: afgifter fra menigheden ved kirkelige handlinger

Danske kancelli var indtil 1660 statens eneste ekspeditionskontor. Efter 1660 blev det øverste myndighed for rets-kirke og undervisningsvæsen. Danske Kancelli blev nedlagt i 1848 og erstattet af ministerier inden for finans- og retsvæsen, indenrigsområdet og kultur.

Degnetrave: afgift til degnen af det høstede korn, ydet i form af neg

1 Fjerdingvej: $\frac{1}{4}$ mil = 1,8883 km

Hartkorn: betyder hårdt korn, og var fra 1662-1903 grundlag for jordvurdering i Danmark og dermed for de derpå hvilende skatter.

Kapiteltakst: prisansættelse på korn og andre landbrugsvarer.

Offer: kirkelige afgifter til præst og degn, dels ved årets 3 store højtider og dels ved dåb og vielse

Præliminær: foreløbig, forberedende

Påskerente: en snes æg af en hel gård og en halv snes af en halvgård

Visitats: var et led i det biskoppelige tilsyn med stiftets præster og menigheder; indtil 1933 omfattede tilsynet tillige sognenes skoler.

Kilder

Landsarkivet for Sjælland (La.Sj.)

Amager Birk: Auktionsdokumenter 1832-1838, 1864-1885

Københavns Amt. Skoledirektionen

Approberede skoleplaner for det samlede amt : 1811-1816

Deliberationsprotokol. 1807-1812

Indkomne breve til skoledirektionen 1808-1818

Journal 1807-1812

Sokkelund og Smørum Herreders Provsti. Ujournaliserede skolesager vedr. Hvidovre, Store Magleby og Tårnby Sogne 1874-1882

Sundby Sogn Arkivserie: Forhandlingsprotokol for skolekommissionen 1841-1910

Tårnby Stads- og Lokalarkiv (SOL)

Kastrup Glasværks Arkiv

Kastrup Skole. Embedsbog 1873-1900

Kastrup- Maglebylille Skole. Dagbog 1840

Københavns Amt, Branddirektoratet. Brandtaksationsprotokoller 1800-1860

Maglebylille Skole. Sang- og gymnastikprotokol

Tømmerup-Ullerup skole. Dagbøger

Tårnby sogn. Liber daticus. I kopi (original på Landsarkivet for Sjælland)

Tårnby Sogns Skolekommission 1808-1840. I kopi (original på Københavns Stadsarkiv)

Tårnby Sogns Skolekommission. Regnskabsprotokol 1802-1830. I kopi (original på Københavns Stadsarkiv)

Tårnby Sogneråds forhandlingsprotokol 1883-1891. I kopi (original på Københavns Stadsarkiv)

Litteratur

Af landsbyskolens saga. Udgivet af Danmarks Lærerforening. 1964

Amager. Nyt Nordisk forlag. 2002

Amagerbørn år 1900 fortæller. 1979

Ning de Coninck- Smith: *Skolen, lærerne, eleverne og forældrene*. 2002

- Lisa Elsbøll: *Fra Sundby til Københavns S.* 1998
- Jens Engberg: *Den standhaftige tinsoldat. Biografi om Frederik den 6.* 2002
- Poul Feldvoss: *Tårnby kommunes skolehistorie, bind 1: Skolen i de syv landsbyer.* 2004
- Et folk kom i skole 1814-1989.* Ved Tage Kampmann m.fl. Udg. af Danmarks Lærerhøjskole og Undervisningsministeriet ved Institut for Dansk Skolehistorie. 1989
- Glemmer du.* Lokalhistorisk tidsskrift. Tårnby Stads- og Lokalarkiv. Diverse numre
- Adda Hilden og Eri Nørr: *Lærerindeuddannelse. Lokalsamfundenes kamp om seminariedriften.* 1993
- Erik Husted: *Limfabrikken på Amagerbro: et industrieventyr fra forrige århundrede efter Lauritz Peter Holmblads optegnelser.* 1996
- Ole Hyltdoft: *Statistik. En introduktion for historikere.* 1999
- Ernst Høybye-Nielsen: *Den indbyrdes undervisning i den sjællandske almueskole i :* Årbog for dansk skolehistorie. 1969
- Inger Kjær Jansen: *Maglebylille – den levende landsby.* 2010
- Inger Kjær Jansen: *Til Ullerup. Landsbyliv og bygningsregistrant.* 1994
- Maleren Otto Baches erindringer.* Udgivet af Albert Fabritius. 1964
- P. Mynsters *Visitatsbøger 1835-1853.* Kbhvn. 1937
- Nationaltidende.* 1876
- Chr. Nicolaisen: *Amagers historie. Bind 2.* 1981-1982
- Nørregaard, Georg: *Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857-1899.* Kbhvn 1943 Genudg. 1977
- Henrik Pedersen: *Skoleforhold på Amager indtil 1814 i :* Årbog udg. af Historisk Samfund for Kbhns Amt. 1916 s. 137-156. 1916
- Skole Calender eller Beskrivelse over Skolelærerembederne i Sjællands Stift.* Samlet og udgivet af C.L. Jepsen og L.J. Thastum. Slagelse 1842-1843
- Statstidende 1814:* den 7/11. nr. 92, 11/11. nr. 93, 21/11. nr. 96, 25/11. nr. 97
- Tabelværk 14.* Københavns Kommunes Ejendomme. 1904
- Poul Thestrup: *Mark og skilling, kroner og øre.* 1991

Illustrationer

Hvor intet andet er angivet, stammer illustrationerne fra Tårnby Kommunes Stads- og Lokalarkiv.

Tak til alle der beredvilligt har stillet billedmateriale til rådighed.

Emne- og personregister

Illustrationer er anført med kursiv

Abrahamson, Joseph Nicolai Benjamin,
divisionsadjutant 68, 68, 71
Afstraffelse. 60-67
Albrecht, Carl Peter, lærer ved Kastrup Glasværks
Skole 94
Amager Birks tinghus 161, 75, 81, 94
Amager Højskole. 161, 146, 160-162
Amager Posten 153-155
Amagerbrogade 119, 163
Amagerdragter. 43
Amagerlands Skytteforening 143
Andersen, Andrea, lærerinde ved Frk. Lines private
skole i Tømmerup. 160
Andersen, Caroline, leder af Frk. Lines private
skole i Tømmerup. 160, 160
Andersen, Edel, lærerinde ved Frk. Lines private
skole i Tømmerup. 160
Andersen, Kristian, lærer ved Kastrup Skole 174
Andersen, Marius, seminarist 147
Andersen, Rasmus Cornelius Friis, lærer ved
Tømmerup-Ullerup Skole. . . .79-80, 87, 145, 160
Andresen, lærer på Frankrigsgades Skole 168
Anordning for almueskolevæsenet i købstæderne i
Danmark, København undtaget 1814. . .37, 93, 179
Anordning for almueskolevæsenet på landet
i Danmark 1814. . . . .37, 37-38, 93
Anthon, Johann, lærer ved Ullerup Skole 22-23,
34, 36, 179

Bache, Ida, guvernante og lærerinde 107, 106
Bache, Nanna, lærerinde 106
Bache, Otto, kunstmaler 106
Bacher, D. G., sogneforstander og skolepatron
for Sundbyøster 82, 84
Balle, Nicolai Edinger, biskop over
Sjællands Stift. 16, 14-16, 20, 56
Bast, Anette, skoleleder 100, 103
Bast, Julie, skoleleder. 100, 103

Bast, Marie, beboer i Sundbyøster 103
Bastiansen, Lars, gårdejer og skolepatron for
Sundbyvester 85
Befolkningstal 9, 112, 171-172
Berg, lærerinde ved Frankrigsgades Skole. 163
Berg, Jutta Marie, skoleleder 100
Berggreen, A. P., komponist og sanginspektør . . .168
Beyer, Annelise, skoleleder. 107
Bille-Brahe, Christian, baron og stiftsamtmænd . .125
Birch, David Seidelin: Naturen, mennesket og
borgeren 89, 89-91
Bistrup, Valentin, lærer 35
Bjerg, amtsforvalter og skolepatron 9, 19, 34, 45
Blågårds Seminarium. 15, 15, 22-23
Boisen, P. O., biskop 68
Bomhuset ved Vor Frelsers Kirkegård 9
Bonderup, Gerda, forfatter 110
Brammer, H. A., lærer ved Tårnby Skole og leder af
Amager Højskole . . .146, 146, 153, 160-162, 166
Brasch, Johan Christian, førstelærer ved
Sundbyøster Skole 117, 136-138, 144, 145
Brudager, Caroline, syerske 129-130
Bruun, Lambert Daniel, præst i Tårnby. . .17, 16-17,
19-23, 26, 35, 41, 42, 44-45, 47, 56-58, 60, 63,
66, 78
Brøndbyvester Seminarium 15, 17, 66
Bygum, Emilie, leder af Frk. Bygums private skole,
senere lærer ved Kastrup Skole 157, 157, 174

Centralskolen i Sundbyerne *se* Frankrigsgades Skole
Centralskolen på Øresundsvej *se* Øresundsvejens Skole
Chr. Hansens hovedregnebog 175
Christensen, håndarbejds lærerinde ved
Kastrup Skole. 150
Christensen, lærer ved Kastrup Skole. 148
Christensen, H., skolepatron ved Maglebylille
Skole 76
Christensen, J. L., proprietær og skolepatron for
Tårnby, senere for Tårnby landsby . .9, 82-83, 88, 91
Christensen, Richard, arbejdsmand 148
Christian VIII 13, 13

- Christiansen, Christian, skoleelev fra
 Maglebylille 57-58
- Clausen, Hans Nikolaj, politiker og teolog 72
- Conceptbog til brug for skoler i hvilke den indbyrdes
 undervisningsmetode anvendes. 73
- Corneliussen, Peter, beboer i Maglebylille 91
- Danmarks Landsbylærerforening. 143
- Danneskjold-Samsøe, Chr. Conr. S., greve,
 ejer af Kastrup Glasværk. 95
- Den danske folkeskole (tidsskrift) 72
- Danske Kancelli 18, 18, 38, 44, 46, 58, 68,
 75-76, 81, 95, 179
- Dirchsen, Gert, sognefoged, skoleforstander
 i Kastrup 19
- Dirchsen, Jacob, foged, skoleforstander i
 Sundbyvester 19
- Dirchsen, Pitter, forstander 35
- Dirksen, P., gårdejer og sognerådsmedlem
 i Tårnby 172
- Ebert, Hermann, børnearbejder på
 Kastrup Glasværk 96-97
- Eksamen 88-89, 101-104, 162
- Eksamensbevis fra Brøndbyvester Seminarium 1820. . 66
- Eksamensprotokol for Kastrup-Maglebylille
 Skole 1861 103
- Ellevang, Agnes, lærer ved Kastrup Skole. 150
- Erlandsen, Julius, skoleelev på Maglebylille Skole. . 142
- Erleben, Frederik Christian, skolebestyrer 134
- Erlebens Borgerskole 134
- Fabriksskolen i Kastrup *se* Kastrup Glasværks Skole
- Feilberg, Wilhelm, distriktslæge. 109-110
- Feldvoss, Poul, lærer og forfatter. 7, 16
- Ferie 25, 111
- Fischer, Peter, gårdejer og sognerådsmedlem
 i Tårnby 173
- Fiskere ved Kastrup Havn 41
- Foltmann, Maria Elisabeth, leder af Kastrup
 Pige- og Realskole. 153-157
- Forsømmelse 25-26, 40-42, 129-132, 162, 179
- Frankrigsgades Skole . . . 125, 128-129, 131, 163-164,
 166, 168
- Frederik VI 67, 14, 67, 68
- Friehling, Bernhard, inspektør ved
 Kastrup Glasværk 99
- Frk. Bygums private skole 157
- Frk. Lines private skole i Tømmerup 160, 160
- Gersler, glasmager 167
- Gjertsen, Bodil, skoleelev på Kastrup Skole. 168
- Grundtvig, N. F. S., præst og digter. 55
- Grønlund Rasmussen, O. J.,
 lærer ved Kastrup Skole 150
- Gymnastik. 24, 166, 175-176
- Halling, Michael, degn ved Tårnby Kirke 29
- Hallinggården 100
- Hammer, lærerinde ved Frankrigsgades Skole . . . 168
- Hammond, Eiler, præst, senere amtsprovst 36,
 15, 17
- Hansen, Anna Knudine, i familie med
 Henning Leth. 106
- Hansen, Carl, sømand. 106
- Hansen, Caroline Christine, elev på Kastrup Skole . 140
- Hansen, Edvard, skoleelev på Raagaard 157-158
- Hansen, Hans Chr., vogterdreng i Tårnby 25
- Hansen, Lars, lærer ved Maglebylille Skole . . . 65-67,
 76, 78-79, 86, 91
- Hansen, Nelly, datter af Anna Knudine Hansen . . 106
- Hansen, Niels, gårdmand og skolepatron for
 Kastrup-Maglebylille 86
- Hansen, Peter Kofod, bådfører 140
- Hansen, Peter Vilhelm, styrmand, gift med Anna
 Knudine Hansen 106
- Hansen, Roir, foged, skoleforstander i Sundbyøster . 19
- Hansen, Sofus, glasmager 167
- Hansen, Svend, gårdejer og sognerådsmedlem
 i Tårnby 173
- Henriksen, Crilles, skoleforstander i Ullerup 19
- Henriksen, K., lærer ved Tømmerup Skole 150

Holm, lærer ved Sundbyvester Skole	36	Jomfru Nielsens Skole	102
Holmblad, Lauritz Peter, etatsråd og fabriksejer	108, 104, 108-111	Jomfruskolen <i>se</i> Tårnby Pøge- og Håndgerningsskole	
Holmbladsgade	130	Jones, proviantforvalter	99
Hornemann, Emil, læge	97	Jørgensen, Anders, Kirstin og Jens, beboere i Maglebylille	52
Hultmann, Ida Marie, lærerinde og skoleleder . . .	140	Jørgensen, N., gårdejer og sognerådsmedlem i Tårnby	172
Høgsgade, Sofus, højskoleforstander og politiker	160	Kalkar, Otto, præst og sprogforsker	125, 125
Høimark og Smiths Realskole	133	Kamp, Jens, lærer ved Sundbyvester Skole	143
Højer, Christopher, skibsfører	106	Kastrup	9, 76-77, 96, 112
Ingemann, B.S., forfatter og digter	175	Kastrup Glasværk	95, 96, 94-99
Iversen, Poulina, gift med Peder Jensen Leerager, lærer ved Tårnby Skole	64	Kastrup Glasværks Skole	98, 94-99, 101, 104, 140
Jacobsdatter, Sidse, gift med Christian Nicolajsen, gårdmand i Maglebylille	57	Kastrup Kirke	176
Jacobsen, Cort, skoleforstander i Tømmerup	19	Kastrup Pige- og Realskole	153-156
Jacobsen, H., andenlærer ved Sundbyøster Skole . .	144	Kastrup Saltværk	112
Jacobsen, jomfru, lærerinde ved Sundbyøster Pogeskole	113	Kastrup Skole	139, 168, 174, 16, 20-23, 26, 31-32, 34, 36, 47, 58-59, 66, 76, 94, 136, 139-142, 151-152, 172, 174-175
Jacobsen, Knud, beboer i Maglebylille	52	Kastrup Værk	9, 97, 106, 112
Jakobsen, jomfru <i>se</i> Jomfru Jakobsens Hjælpekole		Kastrupgård	10, 19, 21, 76
Jacobsen, Mikkel, ejer af Kastrupgård og sogneråds- medlem i Tårnby	173	Kastrup-Maglebylille Skole	75, 31-32, 44-46, 52, 75-79, 85-89, 96, 101, 103, 115, 138-139
Jensen, A., førstelærer ved Tårnby Skole	150	Kierkegaard, Jens C., lærer ved Maglebylille Skole	94, 142
Jensen, Bent, beboer i Maglebylille	66	Kirke- og Undervisningsministeriet	81, 99, 114-115, 118, 125, 128, 129, 131, 133, 151, 162, 165-168, 175, 179
Jansen, Carl, glasmager	167	Klaumanns private skole	133
Jensen, Emilie, lærerinde	107-108	Knudsen, N., tredjelærer ved Ny Sundbyvester Skole	144
Jensen, O. C., andenlærer ved Ny Sundbyvester Skole	144	Komitéen for Amagerland	9
Jensen, Peder, husmand i Tårnby	64-65	Krieger, Jørgen Henrik, ejer af Kastrupgård	106
Jensen, Thorvald, skoleelev (?) i Frk. Bygums private skole	157	Krøyer, H. A., præst i Tårnby	98, 145, 148, 163
Johnsen, Ida, sygeplejerske	111	Københavns Amts Skoledirektion	17-18, 20, 23-27, 39, 45-46, 60-65, 82, 86, 91, 95, 125, 129, 140, 141, 146, 148, 164-165, 167
Johnsen, Johan Vilhelm, kapellan ved Sundby Kirke	111	Københavns Universitet	88, 146
Jomfru Basts Skole	103	Lange, Ole Tønder, justitsråd, ejer af Kastrupgård	20, 19-21, 76
Jomfru Bergs Hjælpekole	104		
Jomfru Jakobsens Hjælpekole	103		
Jomfru Larsens lille skole	102		

Larsen, C. M., brygger og medlem af skolekommissionen i Tårnby	173	Maglebylille Bylaug	76
Larsen, Emilie, lærerinde ved Sundbyvester Pogeskole	113	Maglebylille Skole	52, 141, 142, 169, 22, 31-32, 34, 36, 51, 52-53, 58-59, 65-67, 76, 141
Larsen, Johan Peter, lærer ved Kastrup Skole. .	147-148	Martensen, Hans Lassen, provst	141, 141
Larsen, jomfru <i>se</i> Jomfru Larsens lille skole		Matzens læsebøger	175
Larsen, Peter, lærer ved Sundbyvester Skole . . .	43, 79, 84-85, 113	Meyer, Samuel, degn i Tårnby	16
Lassen, Nina, skoleelev i Kastrup Pige- og Realskole.	156, 155-157	Michelsen, Johannes, elev på Tårnby Skole	61-64
Lautrup, Jørgen Hjorth, præst i Tårnby.	108	Møllerup, Margrethe, guvernante	106
Leerager, Peder Jensen, lærer ved Tårnby Skole . . .	58, 60-65, 80, 88	Mortensen, Peder, beboer i Maglebylille	65
Lerche, bogbinder	70	Mulkt	25-26, 40-42, 59, 129-132, 179
Leth, Aff, gift med Henning Leth	106	Mynster, Jacob Peter, biskop over Sjællands Stift.	78, 78-80, 83-88
Leth, Henning, proprietær på Raagaard . .	106, 157-158	Münter, Frederik, biskop over Sjællands Stift . .	58, 38, 58-59, 68
Lind, Bernhard, glasmager.	167	Mønster, Peter Hans, biskop over Aarhus Stift.	72
Lind, Jørgen Nielsen, lærer ved Maglebylille Skole	141-142, 144	Månedsskrift for litteratur	72
Lind, madam <i>se</i> Madam Linds skole		Nationaltidende	119-124
Lov af 29.3.1867 om ansættelse af lærerinder ved offentlige skoler	107	Nelson, Horatio, engelsk admiral	10
Lov om forandrede bestemmelser for borger- og almueskolevæsenet i købstæderne og på landet af 8.3.1856.	99, 165	Nicolajsen, Christian, gårdmand i Maglebylille . . .	57
Lov om forskellige forhold vedrørende folkeskolen 1899	175-176	Nielsen, Gert, foged i Kastrup.	76
Lund, Laura, skoleleder	99	Nielsen, J., lærer ved Sundbyøster Skole	36
Lund, N. N., lærer ved Kastrup Skole . . .	36, 75, 145	Nielsen, jomfru <i>se</i> Jomfru Nielsens skole	
Lærebøger	89-91	Nielsen, P. C., fisker og sognerådsmedlem i Tårnby	172
Læsetabeller.	70, 72	Nielsen, Richardt, lærer ved Kastrup Skole	150
Løjtegård.	82, 9	Ny Sundbyvester Skole	125
Løn	17, 28-34, 39, 43, 84, 87, 95, 107, 113, 128, 139, 140, 144, 155, 165, 176-177, 179	Ny Sundbyøster Skole	128
Madam Linds skole	103	Nyeborg, distriktslæge	62, 66
Madam Willemoes Hjælpekole	103	Offertavler eller pengetavler fra Tårnby Kirke	29
Madsen, madam	146	Olsen, Carl Johan, glasmager.	167
Madsen, Michel, husmand	61-62	Olsen, Dirch, vægter	35
Maglebylille	9, 76-77, 138-139, 161	Olsen, Mikkell, skoleforstander i Kastrup.	76
Maglebylille Aftenskole	94	Pachels Borger-, Real- og Pigeskole	133
		Paulsen, C. A., lærer ved Ny Sundbyvester Skole, senere Kastrup Skole.	168, 174, 117, 139-140, 144, 145, 151, 174
		Paulsen, Olga, lærerinde ved Kastrup Skole	108, 150, 107

Pedersen, Bendt, foged i Tårnby	65	Rasmussen, Marius, glasmager	167
Pedersen, Cornelius, foged, skoleforstander i Tårnby	19	Rasmussen, Thomas: ABC og læsebog	54, 55-56
Pedersen, Niels, sogneforstander og skolepatron for Kastrup-Maglebylille	82	Reventlow, Christian Ditlev, lensgreve	13, 13-14, 20
Pedersen, Thomas, lærer ved Kastrup Skole	16	Reventlow, Johan Ludvig, greve	13-15, 20
Petersen, lærer ved Ny Sundbyøster Skole	117	Robertsen, husmand i Tårnby	65
Petersen, A., gårdejer og sognerådsmedlem i Tårnby	172	Robertsen, Niels, hjulmand	17
Petersen, Christian (Skipper Christian), elev på Maglebylille Skole	142	Robertsen den yngre, Johan Frederik, lærer ved Tømmerup Skole	22, 34, 36
Petersen, E. B., telefondirektør, sognerådsmedlem og medlem af skolekommissionen i Tårnby	156, 172	Robertsen den ældre, Chr., lærer ved Maglebylille Skole	22, 34, 36
Petersen, Eline Christine Sophie, lærerinde på Raagaard	158	Rudemose, lærer fra Tybjerglille	100
Petersen, Hans, beboer i Tårnby	25	Raagaard	158
Petersen, Hans Holm, elev på Maglebylille Skole	142	Sally, Peter Jacob, gårdejer, sogneforstander og skolepatron for Tømmerup-Ullerup	82, 87, 164
Petersen, Jensa Christine, gift med Ole Petersen	146	Salomon, Frederik, vejmaster og opsynsmand ved Ingeniørkorpsets vejtjeneste	94
Petersen, Johannes Frederik, lærer ved Kastrup Skole	17-18, 22	Saltholm	81, 92
Petersen, Marie, lærerinde ved Maglebylille Forskole (?).	150	Sangprotokol fra Maglebylille Skole 1891-1892	169, 168
Petersen, Ole, lærer ved Tårnby Skole	117, 144, 146	Schack, amtsprovst i Københavns Amt	61-62
Petersen, P. J., lærer ved Kastrup Pige- og Realskole, førstelærer ved Tårnby Skole, senere skoleinspektør	49, 150, 173, 98, 155, 173	Schimmelman, Ernst, statsminister	13
Petersen, V., førstelærer ved Ny Sundbyvester Skole	144	Schousboe, præst	125, 128
Philipson, Th., kunstmaler	161, 177, 157	Schouw, P, proprietær og skolepatron for Sundbyvester	82, 85
Plum, N. M., præst i Tårnby	101	Seeler, Jacob W., proprietær, ejer af Kastrupgård	76
Pogeskole	99-100	Seminarielov af 1818	15
Privatskole	99-100	Seminarier	15, 70-71, 179
Provisorisk reglement for almueskolevæsenet på landet 1806	16, 18, 20	Sichlau, Th., urtekræmmer i Sundbyøster	111
Rasch, Hans Sørensen, lærer ved Tårnby Skole	34, 36	Sjællands Stiftsamt	130
Rasmussen, Emil, lærer ved Maglebylille Skole	150, 143	Skelbye, Johs. K., lærer ved Kastrup Skole	150
		Skjoldager, Laurids Halfdan, lærer ved Kastrup-Maglebylille Skole	101
		Skolekommission	18-19, 99
		Skoleloven af 1814 <i>se</i> Anordning for almueskole- væsenet i købstæderne i Danmark, København undtaget 1814 <i>og</i> Anordning for almueskole- væsenet på landet i Danmark 1814	
		Skolepatron	18-19, 82-83
		Skolepenge	165
		Skoleplan for Sundbyerne 1879	126-129

Skoleplan for Tårnby Sogn 1811	27, 31, 27-34, 52	Thomsen, jomfru fra St. Magleby	99-100
Skolestatistik 1877	144	Thornboe, Peder: Bibelhistorie	90
Smørum og Sokkelunds Herreds Skoledirektion . .	135	Thorstensen, Christian, lærer ved Sundbyøster Skole	84
Sonne, Viggo, sanginspektør	168	Thorstensen, Jens, lærer ved Maglebylille Skole . . .	84
Stentavle fra Tårnby Skole	50	Thunboe, Nathalie, skoleleder	99-100
Store Magleby	9, 26, 76	Thybo, Carl Frederik Julius, lærer ved Maglebylille Skole	142, 149
Store Magleby Skole	66	Thybo, Erhard Gottfred., lærer ved Tømmerup-Ullerup Skole	150, 117, 142-145, 149-150, 158, 166
Den store Skolekommission	13-16, 179	Thyregods skolesang	175
Stricker, Albert, glasmager	167	Thaarup-Andersen, Aa., lærer ved Kastrup Skole . .	150
Strøm, C. L.: Forstandsøvelser til brug ved undervisningen i almueskolen	55	Tidsskrift for Almueskolen	71
Sundby Kirke	117, 117, 171	Tømmerup Skole	22, 32-34, 36, 52, 58-59
Sundby Kommune	172	Tømmerup-Ullerup Skole	74, 80, 149, 33-34, 44-47, 52, 74-75, 79-80, 86-87, 101, 115, 141
Sundbyernes Præliminære Skole	30, 34, 35, 99	Tømmerup-Ullerup Tærskeselskab	143
Sundbyvester	9, 42, 43, 113-114	Tønnesen, C., gårdejer og sognerådsmedlem i Tårnby	172
Sundbyvester Nye Skole i Sverigesgade	105, 104-105, 132, 165	Tønnesen, Peter, gårdejer og sognerådsmedlem i Tårnby	173
Sundbyvester Pogeskole	113	Tårnby	9, 11, 16, 19, 26
Sundbyvester Realskole	133	Tårnby Kirke	26, 145, 145
Sundbyvester Skole	48, 30-31, 36, 47, 48, 58-59, 79, 84-85, 101, 126, 132, 164	Tårnby Poge- og Håndgerningsskole	159, 159
Sundbyøster	9, 42	Tårnby Skole	49, 50, 146, 28, 36, 44-45, 47, 49-51, 58, 60-65, 80, 83, 84, 86, 87-88, 101, 104, 115, 141, 153
Sundbyøster Pogeskole	113	Tårnby Sogn	9, 23, 24, 26, 38, 39, 78-80, 83-88, 94, 108, 111-113, 115, 126, 136, 162, 163
Sundbyøster Skole	29, 36, 45-49, 58-59, 78, 83-84, 101, 125, 126, 128, 164, 168	Tårnby Sogneforstanderskab	81, 82, 85-86, 94, 95, 99-100, 102-104, 111, 113, 115, 145
Svendsen, Anders, hjulmand	157	Tårnby Sogneråd . .	173, 125-129, 131-134, 136-138, 141-142, 153, 163-165, 167-168, 171-173, 176
Svendsen, Neel, elev i Tømmerup-Ullerup Skole . .	149	Tårnby Sogns Skolekommission	19-20, 24-26, 35, 39-42, 44-48, 56, 59, 60, 62, 64, 69-70, 76, 95, 99, 101, 115, 132, 133-134, 136-138, 145, 148, 162, 163-164, 168, 171, 175-176
Svendsen, Niels, skoleforstander i Maglebylille . . .	19	Ullerup Skole	51, 22, 32-34, 36, 51, 58
Svendsen, Svend, lærer ved Tømmerup-Ullerup Skole	150	Undervisningsmaterialer	55-56
Svovlsyrefabrikken	152		
Sørensen, skoleinspektør ved Frankrigsgades Skole	163-164		
Sørensen, Cathrine, leder af Tårnby Poge- og Håndgerningsskole, senere lærerinde ved Tårnby Skole	150, 159, 159		
Sørensen, Emma, lærerinde ved Tårnby Poge- og Håndgerningsskole	159, 159		
Sørensen, Jan Christian, andenlærer ved Kastrup Skole	140, 144		

Vestergård, M., forpagter og sognerådsformand i Tårnby	172	Worm, Alfred, lærer ved Erlebens borgerskole	134
Villa Strandhøj	156	Wøldike, Hans Christopher, lærer ved Sundbyøster Skole	78, 84
Villa Sølyst	106	Wøldike, Marcus Thomas, lærer ved Tårnby Skole . .	88
Voerberg, Peter Andreas, lærer ved Gammel Sundbyvester Skole.	117, 144	Zahle, Natalie, skoleleder	107, 107
Westh, Marius, tømrermester og sognerådsmedlem i Tårnby	173	Øresundsvejens Skole	164, 165
Willemoes, madam <i>se</i> Madam Willemoes Hjælpeskole		Aabel, lærerinde på gården Raagaard	157-158
Winther, Carl Monrad Nissen, leder af Winthers Betalingsskole.	115	Aagesen, Christopher Thorvald, lærer ved Sundby- øster Skole, senere bestyrer af Pachels Borger-, Real- og Pigeskole.	133-134, 136-138, 168
Winthers Betalingsskole	102, 115		

SKOLEN I DE SYV LANDSBYER af POUL FELDVOSS

Første bind af Tårnbys skolehistorie omhandler perioden fra Reformationen i 1536 til Den store Skoleforordning i 1814. Med udgangspunkt i degnen Jochum Hallings indberetning beskrives udviklingen i de syv landsbyer, som kommunen indtil 1895 bestod af. Sideløbende fortælles om de nationale tiltag og kirkens indflydelse som fundamentet i datidens skole.

163 sider, illustreret

SOGNETS SKOLE af POUL FELDVOSS & INGER KJÆR JANSEN

Andet bind fortæller om 1800tallets skole, der er præget af den fremsynede skoleforordning fra 1814. Københavns overbefolkning resulterede i en massiv udflytning af småkårsfolk, navnlig til Sundbyerne, og den medførte en social-økonomisk udfordring, som Tårnby Sognekommune trods alle anstrengelser ikke kunne hamle op med. Det resulterede i en deling sognet, hvis indbyggertal blev reduceret til en fjerdedel.

190 sider, illustreret

SKOLEN FOR FOLKET af POUL FELDVOSS

I tredje bind af Tårnbys skolehistorie beskrives udviklingen fra århundredskiftet til 2. verdenskrig. Den stadige udflytning fra København fordobler hurtigt det ellers voldsomt beskårne indbyggertal. I disse 4 årtier gennemgår skolevæsenet en kolossal udvikling, der samtidig afspejler, hvad der har rørt sig i samfundet som helhed, og som danner fundament for skolevæsenet i resten af århundredet.

230 sider, illustreret

DEN KOMMUNALE SKOLE af POUL FELDVOSS Red: INGER KJÆR JANSEN

Fjerde og sidste bind beretter om skolen fra besættelsesårene og frem til i dag. 'De store årgange' fylder skolerne til mere end bristepunktet, og efterkrigstidens rationering og mangel på allehånde materialer gør det umuligt at bygge sig ud af pladsmanglen. Omvendt bliver det faldende børnetal sidst i århundredet en planlægningsmæssig udfordring. Ofte er pennen lagt i hånden på lærere og elever, der på godt og ondt skildrer skolen, som netop de oplevede den.

228 sider, illustreret

